

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIM ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOĞOL VE BURYAT ŞAMAN TÖREN KİYAFETLERİNDEKİ AKSESUAR
VE GÖRSEL ETKİLERİN KADIN GİYSİ TASARIMINDA KULLANIMI

Hazırlayan
Minara GULİYEVA

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nevbahar GÖKSEL

İZMİR-2014

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafetlerindeki Aksesuar ve Görsel Etkilerin Kadın Giysi Tasarımında Kullanımı**" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

Minara GULİYEVA

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün/...../..... tarih ve.....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinimaddesine göre Tekstil ve Moda Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Minara GULİYEVA'nın "**Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafetlerindeki Aksesuar ve Görsel Etkilerin Kadın Giysi Tasarımında Kullanımı**" konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: GULİYEVA

Adı: Minara

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafetlerindeki Aksesuar ve Görsel Etkilerin Kadın Giysi Tasarımında Kullanımı

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: Using Accessories and Visual Effects Of Mongol and Buriyad Shaman Ceremony Clothes In The Design of Woman Clothes

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü.

Enstitü: G.S.E.

Yıl: 2014

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 176

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 142

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Unvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Nevbahar

Soyadı: GÖKSEL

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1- Moğol ve Buryat Şamanları

2- Şaman tören kıyafeti

3- Şaman tören aksesuarları

4- Şaman ayakkabısı

5- Şaman başlıkları

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- Mongolian & Buriyad Shamans

2- Shaman ceremony costume

3- Shaman ceremony accessories

4- Shaman boot

5- Shaman head-dresses

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet Hayır

ÖZET

Şamanizm, milattan önceki çağlardan günümüze kadar yaşayan bir inançtır. Kökeni Orta ve Kuzey Asya'ya dayanan bu oluşum, Kuzey ve Güney Amerika'da, Avustralya yerlilerinde, Endonezya'da, Güneydoğu Asya, Moğolistan, Çin, Tibet ve Japonya'da da görülmüştür.

Yapısında sihri ve mistik öğeleri taşıyan Şamanizm'de, kişi-tanrı-ruh iletişimi yapan kişi şamandır. Şaman aldığı eğitimin verdiği potansiyelle esrime tekniklerini kendisinde depolar. Bu özellik şamanı güçlü kılar ve insanların başvurduğu biri olur. Şaman özellikle ayinler aracılığıyla ruhlarla temasa geçer. Böylelikle ortada insan hayatını olumsuz etkileyen durumları ortadan kaldırır.

Ele alınan konu, Moğolistan'da yaşayan çok sayıda topluluk içerisinde, bu kültüre dâhil olan ve tüm bölgenin ana tasarım tarzlarını yansıtan belli başlı kabileler ile sınırlandırılmıştır ki bunlar; Buryatlar, Halha Moğolları, Daurlar, Darhatlar, Hotgoid, Hunnu, Hular, Çahar, Horçin, Bargu, Duhaldır. Babadan oğula miras yolu ile ya da “çağrı yöntemi” ile devredilen, kutsal bir kült eşyası kabul edilen Şaman tören kıyafetleri, Şamanları kozmik ve sınır ötesi âleme taşıyan bir araç olup onu toplumun diğer üyelerinden ayıran ve izole yaşam tarzlarının bir göstergesi olan bir nişandır.

Şaman inancına göre yardımcı ruhların ya hepsi ya da bazıları kıyafetde yaşar. Bu nedenle, şamanın sembolik dünyasında önemli yeri olan şaman tören kıyafeti onun sosyal statüsünün de bir göstergesidir.

Şaman tören kıyafetleri bir toplumun dinî bakışlarının yansıması, toplumun hayat görüşlerinin, sosyo-kültürel dokusunun ifadesidir. Bunlar insanın hayal dünyasının dokunulabilecek prototipini yaratma ve dinsel inançlara ait dinî, ruhi fantastik gerçekliklere form bulma çabasıdır.

ABSTRACT

Shamanism is a belief that which has been existed from the ancient times until today. The origin of this belief of which origin is based on the Middle and North Asia, also found in Australian aborigines, in Northern and Southern American Indians, the people of Indonesia , South-East Asia, China, Tibet and Japan.

In Shamanism, which has magical and mystic components in its structure, the shaman is the person who provides the communication between person, god and spirit. Thanks to the education that she takes the Shaman has all the techniques of trance. This characteristic makes shaman powerful and he becomes a person who people refer to. Shaman contacts with spirits especially by means of religious ceremonies. In this way, he removes the conditions which affect life of people negatively.

The subject matter at issue ,among many tribes living in Mongolia, confined to certain tribes that reflect the main style of design of all the region these are the following: Buryat`s, Halha Mongols, Daur`s, Darkhat`s, Hotgoid, Hunnu, Hular, Chahar, Horchin, Bargu, Duha tribes. The Shaman gowns, which are descended from father to son via heritage or “the method of calling” and accepted as a holy possession, are divine means that takes the Shamans to the cosmic universe and divides them from the society, and these gowns are the sign of the Shamans’ life styles.

Accordance with the shamanism the supporter souls, either all of them or some live on the gown. Therefore the shaman gown that takes an important place in shaman’s symbolic world also the demonstration of his social status.

As a conclusion, the Shaman gowns are the reflection of a society’s religious point of views, and also the expression of the society’s life styles and socio-cultural features. These are the efforts of creating the prototype that can describe the man’s imaginary world and finding a form for religious faiths, spiritual fantastic realities.

ÖN SÖZ

Yetenekli ve kabiliyetli kişilere de - ressam, yazar, politikacı gibi- Şaman denebilir, şu açıdan ki, onlar kendi fikirlerini başkalarına empoze edebilmekte, fikirlerinde sıra dışı durumlara ulaşmakta ve onları kullanmakta ustadırlar; aynı zamanda öyle bir hız ve seviyede çalışabilmektedirler ki sıradan bir kişinin bunları yapabilmesi mümkün değildir.

Bu tez özellikle Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafetlerini kısaca tanıtmak amacıyla yazılmıştır. Moğol Şamanizm'i konusundaki birçok ayrıntı bu tezde yer almaktadır. Halk Bilimini, tarihi, mitolojiyi, moda tasarımını kapsayan bu konunun, birçok alanda yapılacak araştırmalara yönelik yardımcı bir kaynak olabileceğini umut ediyoruz.

Moğollar, yaşamın amacının dünya ile denge içinde olması gerektiğine inanıyorlar. İnsan dünyanın merkezinde tek başına ve güçlüdür. İnsana yukarıda sonsuz Gök Babası ve altta Toprak Anası destek vermektedir. Yüksek Lisans tezi olarak yaptığımız bu çalışmada bana destek veren ve emeği geçen kıymetli yardımcı için özellikle tez danışmanım Sayın Hocam Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü Moda Giyim Ana sanat Dalı Başkanı Yrd. Doç. Dr. Nevbahar Göksel'e, eğitim gördüğüm sürece ders aldığım Sayın Hocam Tekstil ve Moda Tasarım Bölüm Başkanı Prof. Dr. Nesrin Önlü'ye, Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Füsün Özpulat'a sonsuz desteklerinden dolayı ve Sayın Hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen'e, Yrd. Doç. Dr. Ferah Türker'e, Doç. Dr. Metin Arıkan'a, hayat tecrübesini de öğreterek yön gösterdiği, araştırma maneviyatımı yükselttiği için Sayın Hocam Prof. Dr. Tahir Amiraslanov'a, Moğolistan'da röportaj yaptığım ve büyük destek aldığım Sayın Prof. Dr. Marhaahüü'ye, Hacettepe Üniversitesi Türkoloji Bölümünde eğitim almış değerli arkadaşlarım Muhammed Timuçin Çaylak'a ve Ege Üniversitesi Tekstil Mühendisliği Fakültesi'nde eğitim gören Batkışig Altanbaganai'ya bana yaptığı katkıları için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Minara GULİYEVA

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
YÖK DÖKÜMANTASYON MERKEZİ VERİ FORMU	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖN SÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR.....	IX
FOTOĞRAF LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ŞAMAN KAVRAMI ve İNANCI

1.1. Şamanizm ve Şaman Kelimesinin Kökeni	7
1.1.1. Şaman Kimdir	13
1.2. Nasıl Şaman Olunur	18
1.3. Şamanın Fonksiyonları	24
1.4. Kadın ve Erkek Şamanlar	27
1.5. Şamanizm'de Yön ve Renkler	31
1.5.1. Kara Şamanlar.....	33
1.5.2. Ak Şamanlar	35
1.6. Şaman Törenleri	36

2. BÖLÜM

ŞAMAN TÖREN KIYAFETLERİ

2.1. Şaman Tören Kıyafetleriyle İlgili Görüşler	42
2.2. Şaman Tören Kıyafetlerinin Farklı Topuluklarca Adlandırılması	
2.2.1. Şaman Tören Kıyafetlerinin Anlamı	46
2.2.2. Bölgesel Farklılıklar	47
2.3. Şaman Tören Kıyafetlerinin Hazırlanması	49

2.3.1. Şaman Tören Kıyafetlerinin Tasarımı	54
2.3.2. Şaman Tören Kıyafetleri ve Ekleri	57
2.3.2.1. Kuş Motifi.....	61
2.3.2.2. Skelet Motifi.....	66
2.4. Ak ve Kara Şaman Tören Kıyafetleri	67
2.5. Erkek ve Kadın Şaman Tören Kıyafetleri	70
2.5.1. Dikim	73
2.5.2. Giyiliş	75
2.5.3. Kutsama	77
2.5.4. Muhafaza	78
2.5.5. Terk	79
2.6. Şaman Törenlerinde Kullanılan Aksesuarlar	80
2.6.1. Başlık	81
2.6.2. Kemer	81
2.6.3. Ayakkabı	83
2.6.4. Maske	84
2.6.5. Ayna	85
2.6.6. Davul	86
2.6.7. Tokmak	87
	89

3. BÖLÜM

MOĞOL ve BURYAT ŞAMANLARI

3.1. Moğol Boyları	90
3.1.1. Buryatlar	91
3.1.2. Halha Moğolları	94
3.1.3. İç Moğolistan Kavimleri/ Daurlar	97
3.1.4. Güney Moğolları/ Çahar, Horçin, Bargu	98
3.1.5. Moğolistan Duhaları	100
3.2. Moğol Şaman Tören Kıyafetlerinin Özelliği	103
3.2.1. Kıyafeti Oluşturan Parçalar	104
3.2.2. Başlık	109
3.2.2.1. Maske	112

3.2.2.2. Taç	113
3.2.3. Ayakkabı	115
3.2.4. Kuşaklar	118
3.3. Diğer Aksesuarları/ Davul	121
3.3.1. Toivor (Davulun Tokmağı)	123
3.4. Ayna	124
3.5. Çingiraklar	126
3.6. Demir Levha	126
3.7. Bardag, Manjig, Taşur	126
3.8. Tespih (Erh)	127

4. BÖLÜM

KOLEKSİYON ÇALIŞMASI

“ÜLGEN’İN DOKUZ KIZI”

4.1. Günümüz Tasarımcılarının Şaman Temalı Koleksiyonlarından Örnekler	128
4.1.1. John Galiano	128
4.1.2. Nadine Byrne	130
4.1.3. Sophie Gaudaen	132
4.1.4. UTHA Şaman Başlıkları	133
4.1.5. “Moğolistan’dan Kosova’ya Türkiye” Konulu Defile	136
4.2. Koleksiyon Hikayesi ve Tasarım Süreci	138
4.3. Tasarım Detayları ve Uygulamalar	147
4.4. Tasarım Paftaları	149
4.4.1. Tasarım ve Uygulama 1	150
4.4.2. Tasarım ve Uygulama 2	152
4.4.3. Tasarım ve Uygulama 3	154
4.4.4. Tasarım ve Uygulama 4	156
4.4.5. Tasarım ve Uygulama 5	158
4.4.6. Tasarım 6	160
4.4.7. Tasarım 7	161
4.4.8. Tasarım 8	162

4.4.9. Tasarım 9	163
SONUÇ	164
KAYNAKLAR	167
1. Yazılı Kaynaklar	167
2. Sözlü Kaynaklar.....	173
3. İnternet Kaynakları	173
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen makale
bk.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
E.T.	:	Erişim Tarihi
M. .	:	Milattan önce
nşr.	:	Neşr eden
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
vs.	:	ve sair
Yay.	:	Yayımlayan

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Moğolistan haritası	4
Resim 2: Rusya (Buryat) haritası	5
Resim 3: Şamanizm'e göre dünya tasviri	11
Resim 4: Buryat Şamanı	23
Resim 5: Moğol Şamanları	26
Resim 6: Moğol Kadın ve Erkek Şaman	28
Resim 7: Erkek ve Kadın Şamanlar bir arada şamanlık yaparken	29
Resim 8: Buryat Şaman Tören Kıyafeti, 20. yüzyıl	31
Resim 9: Moğol Kara Şaman	34
Resim 10: Yakut Ak Şaman	35
Resim 11: Şaman Törenleri	37
Resim 12: Moğollar'da Şaman Töreni	40
Resim 13: Moğol Şaman Tören Kıyafeti ve Davulu	41
Resim 14: Varka ve Gülşah	42
Resim 15: Buryat Şaman Tacı	44
Resim 16: Altay Şaman Tören Kıyafetinin ön ve arka görünüşü	48
Resim 17: Buryat Şamanı Dölgöra Baganın geyimi	51
Resim 18: Altay Şamanları	53
Resim 19: Moğolistan Ulusal Müzesi - Şaman tören kıyafeti	54
Resim 20: Tofalar, İrkutsk, Sibiryaya - Kadın Şamanın tören kıyafeti	57
Resim 21: Tofa Şaman Tören Kıyafeti. 20.yüzyıl	59
Resim 22: Yakut Şamanı	60
Resim 23: Yakut Şaman Tören Kıyafeti. 20.yüzyıl	64
Resim 24: Şaman Tören Kıyafetinin Sembolü. Kuş	66
Resim 25: Sibiryaya Şaman pelerini (iskelet kemiklerinin tasviri)	68
Resim 26: Tofalar Şaman Tören Kıyafetlerinde İskelet simgeciliği	69
Resim 27: Yakut Şaman Kıyafetinin ön ve arkası (19.yüzyıl ortaları)	70
Resim 28: Moğol Ak Şaman Tören Kıyafeti ve Detayı. 19.yüzyıl	72
Resim 29: Buryat Kara Şaman	73
Resim 30: Moğol Kadın ve Erkek Şamanı	74
Resim 31: Sibiryaya Şaman başlığı	82

Resim 32: Şaman kemeri	83
Resim 33: Tümü metal, çingiraklı Nanay Şaman kemeri	83
Resim 34: Even Şaman Çizmesi (20. yüzyıl)	85
Resim 35: Demir işlemeli rengeyiği toynağıyla süslenmiş Nganasan şaman ayakkabısı	85
Resim 36: Evenki Şaman maskeleri	86
Resim 37: Buryat Şamanı Baykal kenarında bakır aynayla tedavi yapıyor	87
Resim 38: Yakut davulu	88
Resim 39: Tofa davulu	88
Resim 40: Altay davulu	88
Resim 41: Metal çingiraklı Tuva davul tokmağı	89
Resim 42: Dokuz çift çingirak halkasıyla Buryat davul tokmağı	89
Resim 43: Cengiz Han	90
Resim 44: Buryat Şaman Tören Kıyafeti ön ve arka görünüşü (19.yüzyılın sonu)	93
Resim 45: Darhat Şamanı, 1909`da	94
Resim 46: Moğol Şamanının zengin bir şekilde süslenmiş pelerini. Henning Haslund- Christensen derlemesi,1936`da	96
Resim 47 a: Daur Şaman Tören Kıyafeti ve davulu	97
Resim 47 b: Daur jadgean Huang Ge ortak ominan töreninde, arkada da akrabalar	97
Resim 48 a: Tören öncesinde küçük bir masaya şamanın donanımları; kemerler; çift başlı taç, davullar; mızraklar ve şaman kılıçları koyulur	99
Resim 48 b: İç Moğolistan`da yaşlı şaman Horçin ve kadın yardımcısı ruh çağırma şarkısını söylüyorlar	99
Resim 49: Bargu Şamanı Naintanın kıyafeti, davulu, bayrağı ve tacı	99
Resim 50: Handima`ya at başlı asası trans halinde yardım ediyor	100
Resim 51: Moğolistan Duhalarının Şaman Tören Kıyafeti	101
Resim 52: Moğol Kadın Şaman	104
Resim 53: Moğol Şamanı	105

Resim 54: 2001 yılında Hailar Müzesi sergisinde Moğol şamanının tören kıyafeti	106
Resim 55: Moğol Kadın Şaman	107
Resim 56: Moğol Kadın Ve Erkek Şamanı	108
Resim 57: Moğol Kadın Şamanı	109
Resim 58: Moğol Şaman Başlığı	110
Resim 59: Hotgoid, Hunnu ve Hular Şamanlarının Başlıkları	112
Resim 60 a: Buryat Şaman Kadını Maskesi	113
Resim 60 b: Ölümünden sonra da büyük saygı gösterilen ünlü Buryat şamanı Borto`nun maskesi	113
Resim 61: Evenki Şaman tacı	114
Resim 62: Buryat Şamanının donanımı (tacı, at başlı asası,tutak)	114
Resim 63: Moğol Şaman ayakkabısı	115
Resim 64 a: Ayakkabının önden görünüşü	116
Resim 64 b: Ayakkabının yandan görünüşü	116
Resim 65: Darhad Şaman ayakkabısı	117
Resim 66: Huular Şaman ayakkabısı	117
Resim 67: Moğol Şamanı	118
Resim 68: Moğol Kadın Şaman	120
Resim 69: Moğol Şaman davulu	122
Resim 70: Darhat davulu	122
Resim 71: Ortasında güneş ve ay görülen Moğol davulu	122
Resim 72: Moğol Şaman davulu, 20 yüzyıl.....	123
Resim 73: Davulun tokmağı	124
Resim 74: At başı şeklinde biçimlendirilmiş davul tokmağının sapı	124
Resim 75: Moğol şaman tören kıyafetinde kullanılan ayna.	125
Resim 76: Şaman tören kıyafetinde kullanılan çingirak	125
Resim 77: Manjig, Taşur, Bardag	126
Resim 78: Tesbih	127
Resim 79: Şaman büyücüsü kıyafeti / John Galiano, 07/08 Sonbahar/Kış erkek koleksiyonu	129

Resim 80: Şaman büyücüsü kıyafeti / John Galiano, 07/08 Sonbahar / Kış erkek koleksiyonu	129
Resim 81: Şaman büyücüsü kıyafeti / John Galiano, 07/08 Sonbahar/Kış erkek koleksiyonu	130
Resim 82: Wearable-art	131
Resim 83: Wearable-art	131
Resim 84: Uçuşan tüyler	132
Resim 85: UTHA şaman başlıkları	133
Resim 86: Etnik Utha erkek şaman başlıkları	133
Resim 87: Etnik Utha bayan şaman başlıkları	134
Resim 88: Etnik Utha şaman kulak ısıtıcısı	134
Resim 89: Etnik Utha bayan şaman başlığı	135
Resim 90: Etnik UTHA bayan şaman başlığı	135
Resim 91: Etnik UTHA çocuk şaman başlığı	136
Resim 92: Moğolistan geleneksel kıyafetleri	137
Resim 93: Kızılderili şamanlar	139
Resim 94: Doç. Dr. D.N. Anatolevna ile konuşma.....	140
Resim 95: Prof. Dr. D. Marhaahüü`yle reportaj	141
Resim 96: Moğol şamanın ruhlardan izin alması	141
Resim 97: Moğol şaman tören kıyafeti, 20. yüzyıl	142
Resim 98: Moğol şaman tören kıyafeti, 20. yüzyıl	142
Resim 99: Moğol şaman ayakkabısı, 20. yüzyıl	143
Resim 100: Buryat geleneksel kıyafeti (1895)	145
Resim 101: Bay ve Bayan Moğol geleneksel kıyafeti	146

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca doğayla iç içe yaşayan insanoğlu, doğanın gizem ve ihtişamını izleyerek yeryüzü ile gökyüzü arasında bağlantı kurmaya çalıştı. Tabiat olaylarıyla yaşam arasında doğaüstü güçlerin var olduğuna inandı. Doğa olaylarını, aynı zamanda insanoğlunu ruhların, olağanüstü güçlerin yönlendirdiğini düşündü. Aslında yaşam koşullarının gereksinimleri insanoğlunu böyle düşünmeye yönlendirmekteydi. Günümüzden binlerce yıl önce oluşmuş bu inanış “Şamanizm” olarak adlandırılmaktadır.

Tarih öncesine ait olan, yeryüzünde hiçbir uygarlığın mevcut olmadığı dönemde oluştuğu varsayılan Şamanizm, bir düşünce ve inanç sistemidir. Bu inancın temelini; insanoğlunu kötü ruhlardan korumak, tanrı-doğa-insan arasındaki bağlantının kopmadan sürüp gitmesini sağlayan iyi ruhlara hizmet etmek oluşturmaktadır. Böylesine kutsal bir görev sıradan birisine değil, ruhlarla insanlar arasında aracılık yapabilen özel yetenekli kişilere verilirdi. Şamanlık görevini üstlenmiş bu kişilerin kendi toplumlarının en önemli ve saygın kişilerinden seçildikleri, ruhsal ve fiziksel açıdan kusursuz oldukları anlaşılmaktadır. Şamanlar dini ayin ve törenleri yapan, hizmetinde buldukları ruhların vasıtasıyla insanlara iyilikler sunan, insanları doğayla barışık halde yaşamaya çağırın özel seçilmiş yüce varlıklardır.

Bilindiği üzere, eski tarihlerden beri dini inançları temsil eden kişilerin diğer insanlardan farklı kıyafetler giymesi bir gelenek haline gelmiştir. “Yeryüzündeki bütün din adamlarının özel kıyafet taşımaları çok eski devirlerden, iptidai çağlardan kalma bir gelenek ve görenektir. Kıyafete ve dış görünüşe hiçbir önem ve değer vermeyen İslam dinine mensup din adamları bile komşu ulusların ve eski dinlerin geleneklerine uyarak ‘kisve-i ilmiye’ bidatını icat etmişlerdir.¹

Kutsal görevlerini icra eden şamanlar özel kıyafet, ayakkabı, başlık, maske, taç, ayna, tokmak, davul gibi öğelere sahip olmaktadırlar.

¹ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1995, s. 91.

Üzerinde çeşitli unsurların ve hayvan kalıntılarının bulunduğu kıyafet, şamanın yardımcı malzemelerinden biridir. Bu kıyafet onun ‘esriklik yolculuğu’ sırasında biçim değiştirme yeteneğine sahip olduğuna işaret etmektedir. M. Eliade’ye göre şamanın kıyafeti özel bir dinsel mikro-kozmosu temsil eder.²Bir yandan, hemen hemen eksiksiz bir simgesel sistem oluşturduğu gibi, öte yandan da kutsanmışlığı nedeniyle, çok ve çeşitli manevi güçlerle, en başta da ruhlarla donanmıştır. Sadece onu giymekle ya da onun yerini tutan nesnelere ellemeyle şaman kutsal olmayan bir uzamı aşmış manevi dünyayla teması geçmeye hazırlanmış olur. Bu hazırlık, genel olarak, bu dünyaya somut olarak girmekle hemen-hemen birdir, zira kıyafeti giyme işi de aslında bir sürü hazırlıktan sonra ve şamancıl esrimenin hemen öncesinde yapılır.³

Şaman için en önemli parça “tören kıyafeti” olarak adlandırılan özel şaman kıyafetidir. Geleneğe uygun bir kıyafet hazırlanması birkaç yıl sürmektedir. Bu zaman diliminde şaman hizmet ettiği ruhların izniyle tören kıyafetsiz ayin yapar. Fakat tören kıyafetsiz şaman, kötü ruhlara karşı fazla cesaretli olamaz.

Şamanın kıyafeti ve onu tamamlayan davul, başlık ve diğer aksesuarlar kendisi tarafından değil, hizmetinde bulunduğu ruh tarafından seçilir. Kıyafetin niteliklerini, süslerini tüm ayrıntılarıyla bu ruh belirler. Ruhun istediklerinden en ufak bir detay eksik kalsa kıyafet ayin yapmaya yaramaz. Titizlikle hazırlanan tören kıyafeti özel bir törenle ruhların beğenisine sunulur.

Şaman kıyafeti geleneksel olarak otuz parçadan yapılmış sayılsa da gerçekte altmışa yakın çok çeşitli parçaya sahiptir. Kıyafetin asıl kısmı maral ya da beyaz koyun derisinden yapılan ceketten ibarettir. Diğer parçalar bu cekete dikilir. Bu parçalar, şamanların ruhlar dünyasında bulunduğunu düşündüğü varlıkların sembolleridir.

Söz konusu kıyafetin yakasına dokuz adet küçük kukla dikilir. Bu kuklalar Ülgen’in kızlarını temsil etmektedir. Kuklaların üzerindeki küçük kıyafetler onların lerini sembolize eder.

² Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 73.

³ M. Eliade, **Şamanizm**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 177.

Bilindiği gibi, şaman iyiliğe hizmet eder, kötü ruhları kovmak için birkaç kutsal silahı vardır. Kötü ruhlarla mücadelede kullandığı silahların bu sembolleri, onları korkutmak için kullandığı çingiraklar, fısıltılarını duymak için kulak vs tören kıyafetinin olmazsa olmaz öğelerindedir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, şaman, gökyüzüyle yeryüzü arasında gizemli bir ilişkinin var olduğuna inandığından tören kıyafetinde ay, güneş, yıldız gibi gök cisimlerinin simgelerini bulundurur. Ayrıca Erlik dünyasından kurbağalar, yılanlar da kıyafette yer alan önemli öğelerdir.

Orta ve Kuzey Asya'da ortaya çıkan Şamanizm yaşanan göçlerle geniş coğrafyaya yayılmıştır. “Şamanlık, Laplar’ın ülkesinden Bering Boğazı ile Eskimolar’a, oradan da Kuzey Amerika’ya, Güney Amerika sahillerine, Hindistan üzerinden Güney Amerika kıtasına, Endonezya, Polinezya ve Avustralya’yı kapsayan dünyanın farklı bölgelerine yayılarak oralardaki küçük ya da büyük toplulukların inanç sistemi olarak yer almaktadır.”⁴

Bu bakımdan Şamanizm’in Türkler üzerinde de etkisi bir hayli fazla olmuştur. Çok eski tarihe sahip Türk boyları Asya kıtasında geniş coğrafyayı yurt edinmişler, binlerce yıl bu kıtada imparatorluklar kurarak diğer topluluklarla iç-içe yaşamışlardır. Şüphesiz bölgede bu kadar eski tarihe sahip olan Türkler, Şamanizm'den fazlasıyla etkilenmişlerdir. Şamanizm, Asya'dan göç eden Türklerle beraber Anadolu'ya kadar uzanmış ve yüzyıllar boyunca inanç biçimi olmuştur. Sonraları bu inanış Türk kültür, örf ve adetlerinde yer edinmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Özetle, Asya, tarih boyunca başta Türkler olmak üzere, büyük imparatorlukların ve devletlerin kurulduğu, medeniyetlerin doğduğu, zengin kültüre sahip, çeşitli dinlerin bir arada yaşandığı bir kıtadır.

Moğolistan da Asya kıtasında yaşatılan Şaman kültürünün araştırılması ve tanıtılması bakımından önemli ve büyük bir bölgedir.

⁴Ahmet Dalkıran, İslamiyet Öncesi Türk Sanatı'nda Şamanizm'in Etkisi, Selçuk Üniversitesi, **Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 25, Konya 2008, s. 375.

Moğolistan, Doğu ve Orta Asya'nın denize kıyısı olmayan en büyük ülkesidir. Ülke kuzeyden Rusya, güney, doğu ve batıdan Çin Halk Cumhuriyeti ile sınırdır.

Resim 1: Moğolistan haritası.

Kaynak: http://turkbilimi.com/wp-content/uploads/2011/02/mongolia_map.jpg

E.T. 07.05.2014.

Moğolistan, Kazakistan'a sınırı olmamasına rağmen ülkenin en batısı Kazakistan'ın doğu ucuna birkaç kilometre uzaklıktadır.

Ülkenin en büyük şehri başkent Ulan-Batur'dur. Ülke nüfusunun %38'i başkentte yaşamaktadır.

Bugünkü Moğol topraklarında, 12. yüzyılın başlarına kadar, Türklerin Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk İmparatorluğu ve Uygur Devleti hakim olmuştur. 1206 yılında Cengiz Han ilk Moğol Devletini kurmuştur.

Moğolistan'da yaklaşık olarak 2.9 milyonluk nüfusun %30'u göçebe veya yarı göçebe hayatı sürdürmektedir.

Moğolistan nüfusunun %80'inini Halha Moğollar, %8'ini diğer Moğollar, %5'ini Kazak Türkleri, kalanını Tuva, Duha gibi diğer Türk boyları oluşturmaktadır.

Moğolistan'da din olarak Budizm yaygın olmasına rağmen, İslamiyet, Hıristiyanlık ve Şamanizm kabul edilen dinlerdir. Ülkede yaşayan Türklerin büyük

çoğunluğu Müslüman'dır. Ancak aralarında halen Şaman inancını devam ettiren boylar bilinmektedir.

En kalabalık Moğol azınlık gruplarından olan Buryatlar, ülkenin başkenti Ulan-Bator'un kuzeyinden itibaren Rusya sınırına kadar esas olarak Selenge Vadisinde oturmaktadırlar.

Resim 2: Rusya (Buryat) haritası

Kaynak: <http://buddhist.ru/eng/> E.T. 07.05. 2014.

Moğolistan sınırları içerisinde bulunan Buryat Cumhuriyeti Rusya Federasyonuna bağlı ülkedir. Ülkenin nüfusu 900.000'dir, başkenti Ulan-Ude'dir.

Buryatya'da Türklerin en yoğun olduğu yer Ahın Aymag ilçesinin Soyot yöresindeki Sorok köyüdür. Buryatya'da yaşayan Soyot Türkleri Batıdaki Türklerle soydaş olup dil ve kültür bakımından hemen hemen aynıdır.

Buryatya'da Şamanizm ve Budizm yaygın dinlerdir. Yerel halk yoğun olarak Şamanizm'e inanmaktadır.

Sonuç olarak Şamanlık inancı binlerce yıldır farklı coğrafik bölgelerde farklı kültürler içinde var olduğundan her toplum bu kültürü kendine özgü bir şekilde yaşamaktadır. Bu bağlamda "Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafetlerinde Aksesuar ve Görsel Etkilerin Kadın Kıyafet Tasarımında Kullanımı" adlı tez çalışmamdaki amacım binlerce yıldır devam etmekte olan Şaman kültürünün özellikle, Buryat ve Moğolistan'da süren etkilerini araştırmaktır.

Şamanizm gelenekleri Moğol topraklarında yüzyıllardır devam etmektedir. Moğolistan'da hemen-hemen yaşamın her alanında şaman kültüründen izlere rastlamak mümkündür. İnsanların giyim kuşamlarında, süs ve bezek eşyalarında şaman kültürünü aksettiren nişaneler bariz şekilde görülmektedir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Moğolistan'da şaman inancını sürdüren topluluklar halen yaşamını sürdürmektedir. Bölgede yaşayan şamanlar halen saygı görmektedirler. Özel kıyafet ve aksesuarları bulunan şaman rahipler dini tören ve dualar, ruhlarla temas halinde ayinler yapıyorlar.

Tez çalışmasında tüm bu detayları da göz önünde bulundurarak kaynak taramaları, tarihsel karşılaştırmalar ve saha çalışmaları yaparak Moğolistan Şamanizm'ini dört bölümde topladım. İlk bölümde Şamanizm ve Moğolistan'da Şamanizm hakkında genel bilgi, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise şaman kıyafet ve aksesuarlarının genel, özellikle Moğol ve Buryat şaman tören kıyafetleri ve aksesuarlarının ise detaylı tanıtımına, üçüncü bölümde de bu kıyafet ve aksesuarların yaşanan süreç içerisinde fazla bir değişime uğramadan günümüze kadar devam ettiğinden ve günümüzdeki tasarımların üzerindeki etkilerine yer verdim. Moğol ve Buryat'lara ait Şaman kültürünün çağdaş moda tasarımında kullanılan süslemelerin kaynağı olduğunu ve bu kültürün zengin içeriğiyle yeni nesil tasarımcılara ilham kaynağı olduğunu vurgulamaya çalıştım. Ayrıca dördüncü bölümde Şaman kültüründen etkilenerek modaya yeni nefes kazandıran güçlü tasarımcılar ve onların eserlerinden örnekler verdim.

Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafet ve aksesuarlarından esinlenerek hazırladığım "Ülgen'in Dokuz Kızı" adlı özel koleksiyonumu da son bölümde sergiledim.

1. BÖLÜM

ŞAMAN KAVRAMI ve İNANCI

1.1. Şamanizm ve Şaman Kelimesinin Kökeni

Şamanizm bir inanç sistemidir ve Orta Asya'da yaşayan eski Türklerin, Moğolların ve daha başka kavimlerin inancıdır. Bu inanca göre evren, gök, yer yüzü ve yer altı olmak üzere üç bölümdür. Değişik katlardan oluşan gökte en büyük ruh olan Ülgen ile ailesi ve ona bağlı olan ruhlar bulunur. Yeryüzü, insanların yaşadığı yerdir. Yer altı ayrı katlardan oluşur. Burada Erlik ile çocukları ve kötü ruhlar vardır. Bunlar sevilmez ve kendilerinden korkulur. Dünya iyi ve kötü ruhlarla doludur. Bunlarla insanlar arasındaki ilişkileri "şaman" denilen kişi düzenler. Bunlarda atalardan geldiğine inanılan bir güç vardır. Günümüzde şamanlık inancı, bazı Altay, Orta Asya ve Kuzey Sibiry Türk boyları arasında varlığını öz ve biçim olarak sürdürmektedir.

Şamanlık kendisini taşıdığı coğrafyaların çeşitliliği ve pratikleriyle beslediği din ve din benzeri birçok kuramsal yapıya yakınlığı nedeniyle bir araştırmannın nesnesi olarak alındığında araştırmacıyı "bir oda" ve "kırk anahtar" çelişmesine kadar vardiıyor ve bu nedenle "hangi anahtarla" sorusu araştırmannın kapsamı açısından büyük önem taşıyor.

Şamanizm'e dair malumatlar daha çok Moğol istilasından sonra yazılan kaynaklarda geçiyor. Alâeddin Cüveyni, Kiragos, Reşidüddin, Plano Kaprini, Rubruk, Marko Polo ve başka müellifler Moğolların ve onlarla beraber gelen Türk boylarının görenek ve geleneklerinden bahsederken Şamanizm hakkında malumat vermişlerdir.⁵

Şamanizm Moğol devrinde İslam, Hıristiyanlık ve Budizm'in mücadelelerine saha olmuştur. Moğollar XV. yüzyıl sonralarına dek Şamanist olarak kalmışlardır. XVI. Yüzyılın başlarında Tibet yoluyla Moğolistan'a Budizm'in girmesiyle

⁵ A. İnan, *age.*, s. 11.

Budizm'in Lamaizm mezhebine katılmışlardır.⁶ Şamanizm, Budizm ve İslam dinlerine bir sürü kalıntılarını bırakarak ancak Sibiryada ormanlarında ve Altay dağlarında barınabilmiştir.

Şaman kelimesiyle ilgili çeşitli düşünceler vardır. Bazıları kelimenin aslı Mançuca veya Moğolca derken bazıları ise Sanskritçe olduğunu savunmuştur. Banzarov'a göre; "Şaman" Mançuca "Saman"dan gelmektedir. Bu kelimenin kökünü teşkil eden "Sam" kelimesinin Mançuca ve Moğolca bazı kelimelerde bulunduğunu ifade etmektedir. Nioradze de bu kelimenin bir coşkunluk halini, hareketli, heyecanlı bir vaziyeti ifade ettiğini belirttikten sonra; Şaman'ın "coşmuş, durmadan oynayan, bir oraya bir buraya sıçrayan kişi" anlamına geldiğini ifade ediyor.⁷

Kelimenin etimolojisinin Sanskritçe'ye dayandığını iddia eden araştırmacılardan; F. Schlegel, K. Donner, N. Poppe ise Şaman kelimesinin "dilenci rahip, Budist derviş" anlamına gelen Sanskritçe "sıramana" diyerek Hindistan'da yaşayan yerel bir grup olan Pali diline "samana" kavramı ile izah etmektedirler.⁸ Ruhlardan ilham alan kişi anlamındaki şaman kelimesini bütün toplulukların dinlerinin ismi yerine kullanmışlardır. Şamanın Uygurca'da otacı, Kırgızca'da gan, Moğolca'da böge, Türkçedeki karşılığı Kam'dır.⁹ Kam, Türklerin dini törenlerini yöneten kişidir. Kam kelime anlamı olarak harekete geçiren, hareketli demektir. Kamçının vazifesi gibi kamda dini törenler esnasında hareketlidir. Şaman içinde bulunduğu toplumu karşılaştıkları sorunlara çözüm yolunda harekete geçirir. Şamanın ana vazifesi insan ve doğanın uyum içinde olmasını sağlamaktır.

Şirokogorov, Tunguzlardaki Şamanlığın, Budizm'in etkisi ile oluştuğunu iddia ederken,¹⁰ Laufer ise, Şaman veya Saman kelimesinin Budizm'den alındığını kabul etmez.¹¹ Ruben ise, Hint kaynaklarına dayanarak Şamanizm'in, Aryalılardan önce Orta Asya'dan gelen kültür dalgaları ile Hindistan'a gelmiş olduğunu yazmıştır.¹² Ohlmarks, Şaman kelimesinin Sanskritçe'den kaynaklandığı şeklinde

⁶ Cemal Şener, **Şamanizm**, Etik Yay., İstanbul 2010, s. 84.

⁷<http://universumcorpusnostrum.blogspot.com.tr/2012/11/samanizm.html> E.T. 04.02.2013.

⁸ Erkal Zencer, **Postmodern Şamanizm Alevilik ve Ozanlar**, İtalik Kitaplar, Ankara 2000, s. 71.

⁹ C.Şener, **age.**, s. 266.

¹⁰ Michel Perrin, **Şamanizm**, Çev.: Bülent Aribaş, İletişim yay., İstanbul 2011, s.19.

¹¹ Sadettin Buluç, "Şamanizm", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul 1971, s. 310-311.

¹² W. Ruben, "Budizma'nın Menşei ve Özü", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 5, Ankara 1943, s. 117.

ileri sürülen savın doğru olmadığını, Budizm’de Şamanlığa ait unsurların bulunduğunu iddia etmiştir.¹³

Türk ve Moğol Şamanları hakkında en eski kaynak Çin yıllıklarıdır. Şaman terimi 1. bin yılın sonuna doğru Çin kaynaklarında wu şeklinde geçer.¹⁴ Araştırmacı Radloff; Moğollar, Buryatlar ve Kalmuk Türk boylarını erkek Şamanlarına “bö, böge”,¹⁵ Yakutların “oyun”, Çuvaşların “yum”; Kırgızların ve Kazakların baksı, baksı, bahşı dediğini, Yakutların ve Altayların ise kadın Şamanlara Udugan terimini kullandıklarını belirtiyor. Udagan (ateşi koruyan kadın şaman) terimi, Türklerden Moğol Buryat halklarına geçmiş, hem ateş tanrısı hem de kadın Şaman anlamını bildirmiştir. İlk Şaman ateşi koruyan kadın olduğu bu bilgi ile de tasdik edilmiş olur.¹⁶

Orta Asya Türkleri kadın şamanlara baksı/bakşı dedikleri halde Kırgızlar kadın şamana Farsça bir kelime olan bübü¹⁷ (Azerbaycan Türkçesinde bibi, babanın kız kardeşine denilir) derler. Bir ihtimal bübü, belki de Moğolcadaki böö (şaman) kelimesinin tahrif olunmuş varyantı da olabilir.¹⁸

Şamanizm, insanlığın en eski dinlerinden biridir. Yaşam; gök, yer ve yer altı olarak üç kademeli düşünülmüştür. Gökyüzünde iyilikler, iyi ruhlar; yer altında kötülükler, kötü ruhlar bulunur. Yeryüzünde ise insanlar vardır. İyi ruhların Tanrısına, gökyüzü tanrısına “Ülgen” denir. Yer altındaki kötü ruhların tanrısına “Erlık” adı verilir. Kuzey Batı Moğolistan`da yaşayan Soyutlar (Urenha) büyük tanrı olarak “Kayrakan”ı tanrılar.¹⁹ Katanov`a göre “Kayrakan büyük han demektir. Şaman dualarından anlaşıldığına göre Kayrakan muayyen bir tanrının adı değil, fakat büyük ruhların sıfatıdır. Bazı şamanlar kötü ruhların başkanı olan Erlık`e hitab ederken de “Kayrakan” derler.²⁰ Aynı zamanda Kayra Kan, bazı Altay kavimlerinde Şamanist bir özellik kazanarak Ülgen`in yerine geçmiştir. Özellikle Kuzey batı Moğolistan`da yaşayan Soyot Türkleri Ülgen`i tanımazlar. Onlarda Ülgen`in

¹³ S. Buluç, **age.**, s. 310.

¹⁴ Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken Yay., İstanbul 2009, s. 133.

¹⁵ M.N. Hangalov, **Buryatı**, Respublikanskaya Tipografiya, Ulan-Ude 2004, s. 298.

¹⁶ F.Bayat; **age.**, s.129.

¹⁷ T.D. Bayaliev, **Doislamskie Verovaniya i ih Perejitki u Kirgizov**, Frunze 1972, s.118.

¹⁸ Bayat Fuzuli, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, Ötüken Yay., İstanbul 2010, s. 55.

¹⁹ A. İnan, **age.**, s. 31.

²⁰ A. İnan, **age.**, s. 31.

görevini Kayra Kan yerine getirir.²¹

Asya Şamanizm’inde üç âlem söz konusudur: yer, yeraltı, gök. Fakat bunlar sembolik ifadelerdir. Yeraltı terimi Asya’nın kimi Şamanist geleneklerinde öte alem anlamında kullanılır, kimi Şamanist geleneklerinde ise ölüm olayının akabinde yaşanan kargaşa ve vicdani hesaplaşma dönemini ifade etmek üzere kullanılır. Dolayısıyla, bazı Şamanist geleneklerde yeraltı denildiğinde, genellikle öte-âlemin titreşim düzeyi kaba ve yoğun ortamları söz konusudur. Yeraltı deyiminin bu anlamda kullanıldığı Şamanist geleneklerde öte âlemin huzurlu ortamları ise “gölgeler diyarı” gibi başka ifadelerle belirtilmektedir. Yakut Türkleri, Çukçiler ve Yukagirler, insanın üç “can”ı olduğunu kabul ederler. Ölüm olayında biri mezarda kalır, biri “gölgeler diyarı”na iner, üçüncüsü ise göğe çıkar. Ölüler, bir süre sonra, yeryüzünde tekrar doğabilirler. Uygurlar, inandıkları sürekli olarak tekrar doğma olgusuna “sansar” adını verirler.²²

Asya Şamanizm’ine, özellikle Altay, Yakut ve Uygur Türklerinin geleneklerine göre, insanların yaşadığı yer, ölümlerin göçtüğü “yeraltı” (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki Kutsal Gök’ten oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen, direk ya da kazık denilen bir eksenle birbirine bağlanırlar. Bu eksen “göğün göbeği” ile “yer’in göbeği” arasında yer alır.

Bu kavram Altay, Yakut ve Uygur Türklerinin geleneklerinde şöyle açıklanır: İnsanların yaşadığı Yer, ölümlerin göçtüğü “yeraltı” (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki Gök’ten oluşan üç âlem ya da ortam, merkezlerinden geçen bir eksenle birbirine bağlıdır. “Yer’in göbeği” ile “Göğün göbeği” arasındaki bu eksenin geçtiği, bu ortamların ortasındaki delikler ya da açıklıklar bir tür geçittir. Şamanlar, “uçuş” (trans deneyimi) sırasında bir ortamdan diğerine geçerken bu irtibat geçitlerinden yararlanırlar. Aynı şekilde, ölenler de öte-âleme bu yolla göçerler. Öte-âleme giden şamanlar oraya “Yer’in deliği” geçidinden geçerek gider, yine bu delikten ya da kapıdan dönerler. “Yer’in ekseni” kavramı Altay, Yakut ve Uygur geleneklerinin

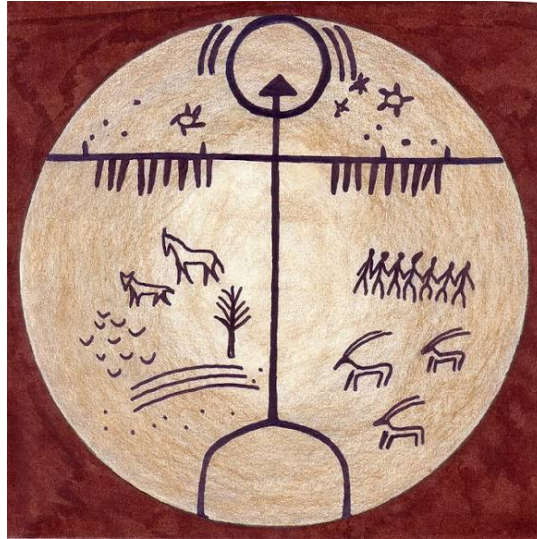
²¹ Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi**, C.,1, Ötüken Yay., İstanbul 2011, s. 305.

²² http://www.turkishstudies.net/Makaleler/668958568_1_%C3%B6geradem-g%C3%B6neltuba_t.pdf
E.T. 04.06.2013.

yanı sıra, Başkurt, Kırgız, Kalmuk, Çukçi, Buryat, Samoyet, Koryak, Moğol, Tibet, Fin, Lapon ve Estonya geleneklerinde da bulunur.²³

Kuzey ve Orta Asya Şamanizm’inde yeraltı âlemi 7 veya 9 katlıdır. Ölüm olayı ile beden terk edildikten sonra kimileri yeraltı katlarındaki ortamlara, kimileri ise Gök katlarındaki ortamlara giderler. Şaman da, trans deneyimi sırasında, yapacağı uygulamanın amacı ve türüne göre, ya yeraltı âlemine iner ya da göğe çıkar. Örneğin, bir hastayı iyileştirmek için göğe çıkması, fakat bir ölünün ruhuna eşlik etmek, hastanın ruhunu geri getirmek (ölmemesini sağlamak) veya yeryüzünü terk etmek istemeyen ölüleri ‘gölgeler diyarı’na götürmek için yeraltına iner. Fakat herhangi bir nedenle Göğe çıkacak bir şamanın önce yeraltı denilen âleme inmesi gerekir. Yani hiç kimse “yeraltı”na (öte âlem) inmeden göğe çıkamaz.

Her iki tanrının da eşleri, çocukları, akrabaları, yardımcıları vardır. Yeryüzünde yaşayan insanlar ise bu iki dünya arasında bir denge oluşturmak zorundadırlar. İşte bu dengeyi kuran kişiye “Şaman” adı verilir. Bu sisteme sosyal bilimciler, tarihçiler “Şamanizm” adını vermişlerdir.

Resim 3: Şamanizm’e göre dünya tasviri.

Kaynak: <http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Schamanentrommel2.JPG>

E.T. 06.02.2013.

Şamanizm’e bağlı topluluklarda ruhlarla insanlar arasındaki arabuluculuğu

²³ <http://blog.milliyet.com.tr/samanizm/Blog/?BlogNo=341352>. E.T. 08.03.2013

Şaman denilen kişi üstlenmiştir. Çünkü bütün dünya iyi kötü ruhların tesiri altındadır. İnsanlara ve hayvan sürülerine karşı yapılacak her türlü kötülöklere karşı mücadele etme özelliği sadece Şamanlarda bulunur.

Şamanizm'e göre; insanlar tabiatı ve ruhları tanımazlar. Ruhların tabiatta mı, huyda mı olduklarını bilemezler. Onların hangi yoldan uzaklaştırılacağını bilemezler. Onların nelerden hoşlandıklarını, hangi cins kurbanlardan hoşlandıklarını, hangi dua ve törenleri sevdiklerini bilemezler.

İşte, ata ruhlardan aldığı özelliklerle bütün bunları sadece şaman bilir. O olumlu etkilerin insanda devamını sağlamaya çalışırken, kötü ruhların etkisini de yok etmeye çalışır. Şaman, bu sonucu; düzenlediği ayinlerde ruhlar ile temasa geçerek, onları hoşnut ve razı ederek elde etmeye çalışır. Şamanizm görüldüğü bütün coğrafyalarda (Orta Asya, Hindistan, Çin, Endonezya, Alaska, Kafkasya, Büyük Okyanus) aynı temel özellikleri içermekte ve çeşitli ritüellerin gerçekleşmesi bakımından aynı prensiple çalışmaktadır. Moğol Şamanizm'i de aynı özellikleri göstermektedir.

Şamanizm'de artı değer üretilmeyen ve sınıfsız bir toplum modelinin görece var olduğu ileri sürülebilir. Ancak yerleşik hayata geçilmesiyle beraber Şamanizm'in yok olma süreciyle karşı karşıya olduğu ya da ilksel veya sıra dışı bir konuma yerleştirildiği görülür. Artık şamanlık bir bütünsel pratiğin adlandırdığı bir kuram olmaktan çok iyileştirme ya da kehanet özelliğiyle sınırlandırılmıştır.

Ancak uygarlıklar ilerledikçe ve medeniyetler yerleştikçe şaman kendisini ve toplumsallığını ifade etmekte eski özgüllüğünü kaybetmiştir. Dinsel, büyüsel tüm görevleri tek başına yerine getiren, hastaları tek başına iyileştiren şaman yeni ortamda "laik" sağaltıcılarla yan yana işlev görmeye başlamıştır.

Şamanizm'in, dünya üzerindeki birçok bölgede iyileştirmeyi bilen ve "öbür tarafın" bilgisine sahip insanlar yetiştirmek üzere meditasyon grupları oluşturulmak suretiyle "eskinin" defterleri karıştırılarak yeni bir inşa süreciyle karşı karşıya olduğunu söylemek de mümkün. Trans dansları ve kendi "dilleriyle" birçok coğrafyada ortak ritüelleri paylaşan bu yeni "müminler" grubu Neo-Şamanistler olarak adlandırılıyor.

M. Perrin, Neo-Şamanlık ya da post modern Şamanizm olarak adlandırılan bu

idealist yaklaşımların giderek ticari hale geldiğini ve bu yolla müritlerin ya kendi başlarına ya da grup halinde tinsellik kurduklarını söyler.²⁴

Bu yeni şamanlıkta herkesin kendisi için bir şaman olabileceği kabul edilir. Bireycilik ve yalnızlık yanında giderek artan bir materyalizm yeni bir anlam arayışını ve yeni mitlerin üretimini teşvik etmektedir. Bu yeni şamanlığın peygamberleri “psikolojik güçlerini” ve “gizli yeteneklerini” geliştirecek olağanüstü “içsel yolculuklar” vaat eden trans ya da esrime teknikleri üretmekte ve buna nörolojik ve psikolojik öğeler içeren dilbilim sözcükleriyle katkıda bulunmaktalar.

Şamanlık, tarih boyunca birçok coğrafyada diğer dinlerle beraber ve bazen de onların pratiklerinin içinde kendisini göstermiştir ve halen de göstermektedir. Tekillik vurgusu ve “kendine dönme” taleplerinin güçlü ifadesine sahip pratikler ve zihni düşsel gezilere olanak tanıdığı için “çoğul kabulleri” ve uzlaşımları sunan dinler dünyasından sıyrılmış ve kendi başına asırlardır bir “dışarı” kurmuştur.

Şamanlığın diğer dinlerden ayrıldığı hususların irdelendiği, bu minvalde din adamları ile şamanların karşılaştırıldığı ve nihayet Şamanizm’in günümüz toplumlarına yansıyan ve ısrarla takip edilen pratikleri, ayrıca “yeni Şamanlık” iddialarının dile getirildiği bu araştırma bu sistematüğını daha geniş bir düzleme taşıma konusunda bir arzuyu da beslemektedir.

Modern hayat içerisinde maruz kalınan birçok durumun mağduru insanoğlunun, modern hayatın “transparan” yanı içerisinde kendisine ait alanlar yaratma çabasına şamanlık benzeri yapılar kurarak ulaşma gayretleri görülmektedir. Materyalizm ve yabancılaşmanın beslediği “dine dönüş” taleplerinin yanında bu yeni arayışın daha “kendiliğindenlik” üretme kaygısı taşıdığı açıktır.

1.1.1. Şaman Kimdir

Şaman kelimesi bazı Asya halkları arasında, “büyücü, sihirbaz” anlamında kullanılmaktadır. Bu sözü Mançu ve Tunguz halkları bu anlamda kullanmaktadır.

²⁴ M. Perrin, *age.*, s. 125.

Tunguzca Şaman, “Şaman”; Mançu dilinde ise “Saman”dır. Büyük olasılıkla bu dilden Rusçaya, Rusçadan da bilim terminolojisine Şaman olarak geçmiştir.²⁵

Uluslararası bir terim haline gelmiş Şaman kelimesi, ilk kez 17. yüzyılın sonlarına doğru Rus elçisi Çin’e giden iki şahısın (E. İsbrand ve A. Brand) gördüklerini içeren seyahatnamede geçer. Elçiler, Tunguzcada kullanılan rahip, sihirbaz anlamına gelen Şaman sözünü kullanmakla bu kelimeyi Avrupa’ya götürmüşlerdir. 17. yüzyıldan sonra hem Rusya’da hem de Avrupa’da yazılmış olan kitaplarda Şaman kelimesi, esrime tekniğine sahip hususi hazırlıklı ve özel bir sistem oluşturan Şamanlıkla ilgili araştırmalarda kullanılmaya başlanmıştır.²⁶

Yapısal-işlevsel açıdan şamanlar iki kısma ayrılmaktadır:

1-Aşağı dünya Şamanları

2-Yukarı dünya Şamanları

G. Potanin de Şamanları ikiye ayırmıştır:

1-İyilik kaynağı olan gökten gelen Şamanlar

2-Kötü ağaçtan türeyen Şamanlar.²⁷

F.Bayat’a göre ak ve kara Şaman olarak belirlenen Şamanlara, Altaylarda ak ve kara kam veya manyak yok kam, manyaktu kam denilirse, Yakutlarda “ayın oyuna”, “abaası oyuna”, Buryatlar “sagani bö”, “hara bö” derler. Tunguz Şamanları da ikiye ayrılır: 1.Gücünü gökten alan ve yalnız geyikler hastalandıkta çağrılan şamanlar. 2. Gücünü aşağı dünyadan alan ve insanların her türlü hastalıkları esnasında davet olunan Şamanlar.

V. Bogoraz, Sibiry Şamanlarını yaptıkları işlevlerine göre üç kategoriye ayırmıştır:

1- Ruhlarla ilişkide olan Şamanlar

2- Gelecekte haber veren falcı Şamanlar

3- Sihir, tabiplik, cadı işlevlerini yapan Şamanlar.²⁸

²⁵ Z. Erkal, *age.*, s. 72.

²⁶ F. Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s. 133.

²⁷ G.N. Potanin, *Oçerki Severo- Zapadnoy Mongolii*, Petersburg 1881, s. 63.

D. Banzarov ise, Moğol Şamanlarını üç kategoride toplamıştır:

1- Rahiplik görevi üstlenmiş Şamanlar

2- İyileştirme görevini üstlenen Şamanlar

3- Gelecekte haber veren falcı Şamanlar.²⁹

Şamanlar fakir kimselerdir. Zaten Şamanın amacı zengin olmak değildir ve bu Şamanizm ruhuna da aykırıdır. Şamanın amacı, mensup olduğu toplumun hizmetlerini hayır için yapmaktır.³⁰ Şamanlar genelde uzun ömürlü olmuyorlar ve 35-40 yaşlarında vefat ediyorlar.³¹

Şamanların genellikle zeki, hayalperest ve şair karakterli kişiler olduğu kabul edilir. Ayin esnasında vecd halinde kendinden geçip, gök ve yer altı dünyasında gördüğü varlıkları, ilginç olayları anlatan Şaman, ayıldıktan sonra hiçbir şey hatırlamaz. Sağlık alanında da önemli rolleri vardır, bir tür hekimlik yapmaktadırlar. Ayrıca büyü (efsun) yapmak, fal bakmak da onların işidir.

Şamanların iki çeşit görevinden birincisi hastaları iyileştirmek, onları tedavi etmekse ikincisi ölenlerin ruhlarını öte dünyaya yolcu etmektir. Bu genel iki özelliği dışında; Şamanların büyü yapmak, yağmur yağdırmak, fala bakmak, vb. uğraşlarından söz edilmektedir.³² Şaman hastaları tedavi eder fakat tedavi ettikleri psikolojik rahatsızlığı olan kişilerdir. Türklerde doktor görevi yapan Şaman Otacıyla karıştırılmamalıdır. Şaman transa geçerek yeraltına inebilir, isterse gökleri dolaşabilir. Ve yine çok uzaklardaki yerlere bir an içinde gidip gelebilir. Örneğin şamanın düşmanların savaş için yola çıktığını görüp toplumunu uyardığı çokça duyulmuş bir olaydır. Yine Şamanın şaşırtıcı bir yeteneği de cinlerden Çıvı adlı bir bölük toplayarak düşman ordusu ve bu ordunun cinleriyle kendi Çıvılarını savaştırmasıdır. Ya da taşıyla yağmur kar, dolu, fırtına meydana getirmekte şamanların inanılması güç bir yeteneğidir. Şamanların dediklerine göre Ya da taşları kullanıldıktan üç yıl kadar sonra güçlerini kaybetmeye başlar. Bu yüzden şamanlar

²⁸ V. G. Bogoraz, *K Psikologii Şamanstva u Narodov Severo- Vostočnoy Azii*, Moskova 1910, s. 21.

²⁹ D. Banzarov, *Çornaya Vera, İli Şamanstvo u Mongolii i Drugie Stati*, Petersburg 1891, s. 278.

³⁰ C. Şener, *age.*, s. 51.

³¹ A. İ. Darhanova, *Şamanizim Buryat Predbaykaliya V Postsovetski Period*, Ulan-Ude 2008, s. 45.

³² C. Şener, *age.*, s. 46.

Yada taşını hayvan ciğerine sararak yeniden gücüne kavuşturur adeta şarj ederler. Yada taşını sadece şamanlar kullanır, kimileri bu şamanlara Yadacı der. Şamanların Yada taşı aracılığıyla bir köyün yarısına yağmur yağdırdıkları diğer yarısıninsa günlük güneşlik olduğunu şamanların bu olağan üstü gösterisini seyredip bizzat gözleriyle görenler anlatmışlardır. Yine Yada taşı sayesinde savaşlarda şamanların düşman ordusu üzerine dolu yağdırdığı da yazılı kaynaklarda mevcuttur.

Şamanların baktığı şaman falına ayrı bir bölümde değinmek gerekir. Çünkü şaman falı şamanlıkta çok esrarengiz ve şaşırtıcı özel bir konum oluşturur. Falcılık, Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ü Lügat-it- Türk'te; "falcılık Şamanlık; bir kimsenin gönlündekini bilmek" olarak açıklanmaktadır. Falcılık, Şamanlığın da önemli unsurlarından biridir.³³ Şaman falının çeşitli yöntemleri mevcuttur. Duruma, soruna ya da sorulacak olan soruya göre şaman falı çeşitlerinden biri şaman tarafından seçilir. Fala başlamadan önce transa geçer belirlediği bir yöntemini seçer. Şaman ruhlara ve cinlere danışarak falını yorumlar. Şaman asla yalan söylemeyen bir kişiliğe sahip olduğundan şaman falında hile ve yalan, aldatmaca yoktur. Böylece fal türleri arasında şaman falı en gerçekçi ve tutarlılığı en yüksek olarak birinci sıradaki mevcudiyetini korur. Bununla ilgili bilgiler gizlidir. Şaman falı, şamanın ve geçmişte yaşamış şaman ruhlarının verdikleri bilgilerle bakılır. Falının sırları çözülmeyi bekleyen binlerce yıllık bir bilmece gibidir.

Şamanlık, şaman olan bir babadan veya anneden çocuğa geçer. Çocuğa şamanlıkla ilgili bilgiler verir, nelerle karşılaşacağını sorunları çözmek için ne gibi yollara başvuracağını anlatır. Gerisi çocuğun yeteneğine kalmıştır. Her isteyen şaman olamaz. Şaman olmak için mutlaka geçmiş ataları içinde şamanlık yapmış olanlar bulunmalıdır. Şamanın ruhlar dünyası ve yer altı dünyasına yapacağı gezilerde bu atalar ona yardım edecektir. Şayet bir topluluk içinde hiç şaman soyundan gelen kalmamışsa geçmişte yaşamış bir şamanın ruhu bu topluluk üyelerinden bir çocuğu seçer ve ruh bu çocuğu şaman olmaya zorlar. Şamanlık sadece erkeklere has değildir, kadın erkek ayrımı olmaz. Özellikle Kuzey Asya'da kadın şamanlar da vardır.

Şamanizm insanın ve dünyanın öznel bir tasarımını içerir. İnsanlar ile "Tanrılar" arasında özel bir bağ olduğunu varsayar. Şamana, her türlü dengesizliği

³³ C. Şener, *age.*, s. 86.

önleme ve her türlü talihsizliğe karşı koyma işlevi yükler. Şaman insanların başlarına gelen talihsizlikleri açıklamakla, bu sıkıntıların önüne geçmekle ya da acılarını yatıştırmakla yükümlüdür. Bu anlamda Şamanizm bir dizi eylemin altında yatan bir fikirler bütünüdür. Şamanizm insanın ve dünyanın düalist bir yorumunu sunar.³⁴ İnsanoğlu bir yandan bedene diğer yandan ruha sahiptir. Dünya da çifttir: Bir yanda görünür, gündelik ve kutsal olmayan bu dünya diğer yan da ise sıradan insanların göremedikleri öteki dünya vardır. Şamanizm'in bu yorumunda kutsal olmayanla kutsal arasındaki ayrımın muğlâklaşmasında doğada varılan bir mübadele çevrimi ya da uzun yıllar boyunca ruhların hiç ölmeden yeniden dirilerek gerçeklik düzeyine geçmelerinin getirdiği bir düzen varsayımı etkilidir.³⁵

Bu düalist yapıyla kurulan Şamancıl dünyada bazı insanların öteki dünyayla, rastlantıya bağlı olmaksızın kendi iradeleriyle iletişim kurabildiklerine inanılır. Öteki dünya tarafından atanmış ve seçilmiş olduklarına inanılan bu insanlara şaman denir.

M. Perrin, Şamanizm'in felaketleri insanlar ile görünmez dünyanın varlıkları arasında bir ilişki olarak gördüğünü söyler. İnsanlar bu uğursuzlukların kurbanıdır, görünmez dünyadaki varlıklar ise tetikçileri. Şamanlar bu bağlamda arabuluculuk görevi üstlenirler.³⁶

İmamlar, papazlar gibi din adamları yetkilerini kurumsallaştırmışlardır ve bireysel olarak “*olağan dışı*” elde etmemişlerdir. Bunlar “*kutsal metinlerinin*” okuyucusu ya da yorumcusu olarak genellikle “*alışagelmiş hareketlere*” sahip bir nevi memurlaştırılmış kişilerdir. Şaman ise insanlarla etkin ilişkiye girer, öteki dünya ile ilişkisi “*kendiliğinden*”, tehlikeli, rastlantısal ve kestirilemez bir özellik gösterir. Ayrıca şamanlığın yazılı metinlerle uzlaşmadığı ve böyle “*kutsallara*” da sahip olmadığı ortadadır. O bir okuyucu değil olsa-olsa bir söyleyicidir.³⁷

Diğer yandan şamanlar düzenli bir ayin adamı değildirler. Şamanlık işlevini kendilerinden yardım isteyenlerin talebi üzerine üstlenirler. Belli sürelerde öngörülen seansları yoktur ve hâlihazırda görev yapmazlar. Oysa din adamları her an dua ve

³⁴ Fikret Türkmen, “Oğuzların İdari Yapı ve Boy Teşkilatlarında Dikotomik Özellikler”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. XI/1, 2011, s. 11-14.

³⁵ A. İ. Darhanova, **age.**, s. 37.

³⁶ <http://www.1bilgi.com/ilahiyat-din-kulturu/4266/cogul-kutsallar-arasinda-amanizm.html>, E.T. 04.05.2013.

³⁷ <http://www.1bilgi.com/ilahiyat-din-kulturu/4266/cogul-kutsallar-arasinda-amanizm.html>, E.T. 04.05.2013.

“tesbihat” içindedir. Ancak bazı yörelerde şamanın bir papazı ya da imamı “oynadığını” söylemek mümkündür.

Şaman bir din adamı olarak görülme de işlevsel açıdan bu görevi yerine getirmektedir. Şamanlar ruhlarla pazarlık sonucunda hastaları tedavi eder. Hava durumunu değiştirir, kayıp eşyaları bulur. Hastalanan kişinin ruhunu ele geçiren kötü ruhlarla iyi ruhların yardımıyla savaşıır. Şamanın tedavi güçleri en üst seviyeye transa geçtikleri anda ulaşır. Şamanlar bunun için her parçası üzerine takılan, ayrı bir varlığın sembolü olan değişik kıyafetler, başlıklar giyer, maskeler takar. Yine türlü maddeler takılı ve tasvirlerle özel tarzda yapılmış davulunu ya da defini çalar. Ruhlarla temas sağlayıncaya kadar zıplar, sıçrar, acayip sesler çıkarır, yakarır, yalvarır, söylenir, yerlerde sürünür, bazen de bayılır düşer. Böylece amacına ulaşmış olur.

Daha önce bahsettiğimiz gibi, şamanlıkta evren gökyüzü, yeryüzü ve yer altı olmak üzere üç kattır. Altay Şamanlığında evren üst üste katlardan meydana gelir ve katlar birbirinden muayyen şeylerle ayrılmaktadır. Yukarıda 17 kat vardır ki Işık âlemini teşkil eder. Aşağıda 7. ve 9. kat da karanlıklar dünyasıdır. İnsanlar bu iki âlem arasında yeryüzünde yaşarlar. Koruyucu bütün iyi ruhlar, tanrı ve kahramanlar ışık âleminde yaşarlar. Kötü ruhlar ise karanlıklarda yaşarlar. Göğün en üst katında bir altın taht üzerinde oturan Bay Ülgen ve 9 kızı 9 oğlu bulunur”.³⁸ Şaman ölümlü herhangi bir insanın sahip olmadığı bir güçle bütün katlara inip-çıkabilmektedir.

1.2. Nasıl Şaman Olunur

Şamanın en temel özelliği ruhlarla temas sağlayabilme yeteneğidir. Bunu da o toplumdaki herkes yapamaz. Bunu ancak belirli kabiliyete sahip ve kendine özgü özelliği olan kişiler yapabilir. Bu nedenle belli bir eğitim gören herkes Şaman olamaz. Şamanlık doğuştan ve adeta kaçınılmaz bir kader meselesidir.

Şaman olma yaşı genel olarak 6 ile 50 yaş arasındadır. Ama esas olarak 20 yaşta Şaman olmak isteyenler çoğunluğu oluştururlar. Şaman olma yaşının daha çok cinsel

³⁸ Ziya Yörükkan, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, Ötüken Yayın Evi, İstanbul 2009, s. 56.

olgunlaşma dönemine rastladığı söylenir. Bu özelliklerde bir takım yöresel farklılıklar gözlenebilir.

Bir kimsenin Şaman olup olamayacağı çocukluk çağında gösterdiği bir takım ruhsal belirtilerden anlaşılmaktadır. Altaylılar bu duruma “*töz basıp yat*” yani “*ruh basıyor*”der. Bu durumdaki kişi şaman adayıdır ve deneyimli bir şamanın yanında yetişmelidir. Genç Şaman, değişik ayinlere ait bilgileri oymağın tecrübeli ihtiyarından ve kudretli bir Şamandan ders alarak öğrenir. Ondan sonra çeşitli ayinleri nasıl yapacağını, okunacak dua ve efsunları öğrenerek görünmez kudretlerle ilişki kurar. Şamanın doğanın sırlarına vâkıf olduğu inanılır. Ayinleri yönetir. Halk içinde yaşar ve sıradan insanlardan üstünlüğü yoktur. Şamanlar ak şaman/kara şaman diye ayrılır. Yakutlar “*ayı oyun*”(iyi şaman), “*abası oyun*”(kötü şaman)diyerek onları iki farklı şekilde adlandırır.

Altay halklarına göre Şamanlık, ailede soydan gelen ve özellikle çocukluk çağında sara nöbetleriyle gelen bir hastalık sayılır. Gerçekten, sayısız örnekler Şamanlık yeteneğinin hastalıktan kaynaklandığını göstermektedir. Radloff’a göre,³⁹ Şamanlık nöbetleri aniden gelir. Aday önce kendinde büyük bir yorgunluk hisseder; bedeni kasılıp titrer ve bu durumu esnemeler takip eder; göğsü daralır, birtakım acayip sesler çıkararak ağlar, gözleri döner, sonra birdenbire sıçrayıp ayağa kalkar, deli gibi dönmeye başlar ve sonunda ağzından köpükler saçarak yere yıkılır, bedeni hissizleşir. Bu ıstıraplı durumlar bir süre devam eder. Sonunda günün birinde aday davulunu alıp çalmaya başlar ve artık sakinleşip kendine gelir. Şaman olmaktan kaçınan kimse, sonunda ya delirir ya da genç yaşta ölür.

Şamanlık vasfına iki şekilde sahip olunur ki bunlardan birincisi, kalıtsal aktarım diğeri ise kendiliğinden gelen bir iç çağrıdır. Şamanların bedenlerinde sıradan insanlarda görülmeyen farklılıklar mevcuttur. Vücudun herhangi bir yerinden, “oyban” denen ve karında bulunan “kieli” denen özel delikler bulunmaktadır. Bu delikler bir ya da birden fazla olabilen, Şaman’ın bıçak, hançer, kılıç gibi delici aletlerden etkilenmediğini ispat etmek için var olan özel bir ayrıcalıktır.⁴⁰

³⁹ C. Şener, “Şamanizm”, **age.**, s. 27.

⁴⁰ F. Bayat, “Ana Hatları ile Türk Şamanlığı”, **age.**, s. 34-35.

Mircea Eliade`ye göre kişiyi şamanlığa çeken çağrı da, herhangi bir dinsel iç çağrısı gibi, bir bunalımla, şaman adayının tinsel dengesinin geçici olarak bozulmasıyla kendini gösterir.⁴¹

Şçukin`e göre,⁴² Yakutlar`da Şaman adayına gelen nöbetler daha şiddetli bir şekilde görünür. Aday, ruhun baskısı ile ormanlara düşer, kendini ateşe, suya atmak ister. Bu belirtilerden, o kişinin Şaman olacağı anlaşılır ve aday Şamanlığa başlayarak bu hastalıktan kurtulur. Troşçanskiy`e göre, Yakutlar`da Şamanlığa yatkın kişilerde görülen bu sinirsel hastalığa *Menerik* denir. Şamanlığı bırakanlarda hastalığın yeniden başladığı birçok örneklerle saptanmıştır.

Şirokogorov`un verdiği bilgiye göre, Tunguzlarda da Şamanlığın sinirsel bir hastalık durumunda ortaya çıktığı görülmektedir.

Ohlmarks`da Şamanizm`in ruhsal esasını, kutup bölgesindeki doğal şartların ağırlığından ileri gelen bir tür isteri ile açıklamak istemiştir.⁴³ Ama bütün bunlara karşın Şamanı yalnızca bir ruh hastası olarak göstermek asla doğru değildir. Tersine ruhlar tarafından Şamanlığa çağrıldığına inanılan bu kişiye, Sibiryalı halkları arasında korku ile karışık bir saygı gösterilir. Özel yeteneği sayesinde doğaüstü güçlerle ilişkide sayıldığı için, ona, bağlı olduğu boy ya da oymağın koruyucusu gözü ile bakılır. Nitekim ilk Şamanın ortaya çıkmasına dair Sibiryalı anlatılan efsanelerde de ruhlarla ilişkide bulunduğu inanılır, üstün yetenekleri ile farklı yaratılışa sahip bir varlık olduğu belirtilir.⁴⁴Tarihi çağlarda gelecekte haber veren, bir boz atın sırtında göklere çıkan, hatta sonunda devlet işlerine bile karışan, güçlü Şamanlardan söz edilir.

Yukarıda gösterildiği gibi, yalnız eğitim ile herkes Şaman olamayacağı gibi, sadece doğuştan yetenek ve yatkınlık da buna yetmez. Şaman adayında yatkınlık ile birlikte, belirli bir bilgi ve maharet de aranır. Radloff`a göre Şaman, mesleğindeki gücü ve bilgiyi atalarından alır. Onlardaki gücün ortaya çıkmasıyla davulu yönetmeyi, makamla dualar okuyup ataları, ruhları çağırmayı ve sonunda onların yardımıyla kendi ruhunu bedeninden ayırarak aydınlık ya da karanlık dünyaya

⁴¹ http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/_Samanizm.pdf, E.T. 15.06.2014.

⁴² C. Şener, *age.*, s. 28.

⁴³ C. Şener, *age.*, s. 26.

⁴⁴ F. Bayat; "**Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**", s. 42.

göndermeyi öğrenir. Şamanın kuşaktan kuşağa geçen örf ve âdetleri iyice bilmesi ve özellikle kendi soyuyla bağlı olduğu boy ya da oymağın ruhlarını tanıması gerekir. Anohin'in yazdığına göre, ölmüş Şamanların ruhları, “*temiz, iyi ruh*” olarak yeraltı dünyasından ayrılıp bu dünyada yaşarlar. Bu şekilde hemen hemen her ailenin zamanında Şamanlık yapmış olup torunlarına yardım etmek isteyen ataları vardır. Bu akraba ruhları olmadan Şaman görevini asla yapamaz. Şaman gerek göğe çıkarken, gerekse yeraltındaki cehennem âlemine inerken karşılaştığı engelleri aşabilmek için bu ruhları çağırır. Denildiğine göre, onlar da canlı birer güç olarak ortaya çıkıp Şamana yardım eder ve onun karşısına dikilen korkunç düşmanlarla savaşır. Çeşitli ayinlere ait bilgileri elde edebilmek için Şaman adayının, oymağın deneyimli yaşlıları ile ilişkide olması ve ayrıca güçlü, bilgili bir Şamandan ders alması gerekir. Aday, bu kişinin yardımı ile çeşitli ayinlerin nasıl yapılacağını, okunacak dua ve efsunları öğrenerek, görünmez güçlerle samimiyet yaratır. Stadling'e göre, Yakutlarda usta Şaman, adayı bir Emeget “*yardımcı ruh*” ile donatır. Bir söylentiye göre, bu ruh Şamanın diğer benliğidir. Aslında adayın kendisi aşırı derecede hassas ve hayalperest olduğundan, üstadının sır dolu telkinleriyle, garip şeylerle uğraşa-uğraşa, sonunda günün birinde o da Şaman olmak kudretini kazanır. Adayın Şaman olarak yetişmesi, akrabalarının katıldığı bir törenle kutlanır.

Pripuzov'a göre, Yakutlarda yaşlı Şaman, adayı yüksek bir dağın başına ya da bozkıra götürerek ona Şaman tören kıyafeti giydirir; eline bir davul ile at kılı sarılı bir söğüt dalı verir. Adayın sağında 9 erkek, solunda 9 kız çocuk yer alır.⁴⁵ Bu arada adayı yetiştiren üstat da tören kıyafetini giymiş olarak adayın arkasında durup birtakım dualar okur. Aday bu yemin duasını tekrarlayarak yoksullara, düşkünlere yardım edeceğine, yüksek dağların doruklarında yaşayan ruhlara saygı gösterip hizmet edeceğine söz verir. Bu ruhların en büyüğü, en güçlüsü sustuganah ulu Toyun olup bunun erkekli dişili büyük bir aile halkı, adları, sanları ile çağırılan oğulları, karısı, kardeşi ve diğer akrabaları vardır. Bunların bazıları insanlara kötülük eden, çeşitli hastalıklar doğuran kötü ruhlar olup çoğu dişidir. Her ruha kurban olarak sunulacak hayvan, rengi ve sembolleriyle ayırt edilmiştir. Kimine kara aygır ya da kızılca alaca at, kimine kara inek, kimine de alını kara benekli ak inek kurban edilir. Bu arada Şaman, insanlarda çeşitli akıl hastalıklarına neden olduğuna inanılan diş

⁴⁵ C. Şener, *age.*, s. 29.

ruh için dokuz kakım, dokuz sarı sıçan, dokuz kokarca, dokuz güvercin azad edeceğine söz verir.

Radloff Şamanlığın kalıtımsal olup, babadan oğula ya da pek seyrek durumlarda babadan kıza geçtiğini yazar. Bu konuda daha doğru bilgi verdiği anlaşılan Anohin Şamanların soy kütüklerine dayanarak, bu mesleğin babadan çocuğa değil, ama akrabadan akrabaya geçtiğini yazmıştır.⁴⁶

Anohin'e göre,⁴⁷ Şamanlığa davet 6 ile 50 yaş arasında değişir. Ancak bu arada daha çok 20 yaşında olanlar çoğunluğu oluşturmakta ve bu şekilde Şamanlığa davetin, genellikle cinsel olgunlaşma devresine rastlaması dikkati çekmektedir. Bununla beraber özel durumlarda ancak 62 yaşında Şaman olanlara da rastlanır. Bunun tersine daha çocukluk çağında 4, 6, 9, 12, 15 yaşlarında Şaman olanlar da vardır. Henüz çocuk yaşında olanlar, çadırda bazen günde 2 saat kadar kendi kendilerine davul çalıp bir şeyler mırırdanır ve bu şekilde eğitim yaparak ancak yıllarca sonra gerçek Şaman olabilirler.

Altaylılar Şaman adayı eğitmek için yaşlı bir bilge Şaman'ın yanına verilir. Usta Şaman onu, Şaman olması için gerekli her türlü bilgi ve özellik ile donatmaya çalışır. Hazır olduğunda, yakınlarının da bulunduğu bir törenle eline Şaman olduğunu gösteren asası verilir ve Şaman olması resmileşmiş olur. Öğretim ve eğitim süreleri yörelere göre değişiktir. Bu, toplumun gelenekleri, Şaman adayının ve ustasının yeteneği vb. gibi nedenlere bağlıdır. Eğitim süresi ortalama 3-5 yıldır, hatta zaman-zaman 10 yılı bulduğu da olur.

Buryatlarda Şaman adayı, törenden önce bağlı bulunduğu oymağı komşularından birisiyle birlikte dolaşp sadaka toplar. Sonra oymak halkı bir ormanda toplanır. Bu arada, tören sırasında davul yerine kullanılmak üzere, kalın bir kayın ağacının gövdesi oyularak, bundan iki asa çıkarılır. Bir ağacın yanında bir kulübe kurulup ortasında ateş yakılır. Oymağın yaşlı kişileri burada yerlerini aldıktan sonra bunlardan birisi Şaman adayının "ata"sı olur. Bu yaşlı Şamanın ruhlarıyla adayın ruhlarının aynı sınıftan ve aynı soydan olmalarına dikkat edilir. Her ikisi ilk ayini birlikte yapar, duaları bir ağızdan okur ve hareketlerini birbirlerine uydururlar.

⁴⁶ C. Şener, **age.**, s. 28.

⁴⁷ C. Şener, **age.**, s. 30.

Tören dokuz gün sürer. Bu arada birçok koyun ve tay kesilerek yenilip içilir. Genç kızlarla delikanlılar dans edip eğlenirler. Dokuzuncu gün bir keçe üzerine oturtulan aday, havaya kaldırılarak Şaman ilan edilir.⁴⁸

Resim 4: Buryat Şamanı.

Kaynak: <http://www.pinterest.com/pin/136093219960282504/>
E.T. 04.02.2013.

Şamanizm'in kuramsal olarak kendilerini bütüncül bir düzlemde kurmuş dinlerden farklı bir nitelik gösterdiğini ileri sürmek mümkün olduğu gibi şamanın da Şamanist pratikler etrafında konumlanışının hali hazırdaki "*din adamlarından*" ayrıldığı iddia edilebilir. Bu iddia kendisini din adamlarının işlevlerine göz attığımızda şu şekilde kuruyor.

Din adamlarına sahip inanç sistemleri, din adamlarını öteki dünyaya ait varlıkların dostluğunu kazanma göreviyle yüklerler. Böylece söz konusu varlıkların mutsuzluk yaratmaktan kaçınmaları ya da mutsuzluk yaratmaya bir son vermeleri hedeflenir. Ancak tek tanrılı dinlerde din adamı şamanlıkta olduğundan farklı olarak

⁴⁸ C. Şener, *age.*, s. 30.

bu varlıklarla doğrudan ve kişisel bir ilişki kurmaz. “*Din adamlarını*” içeren dinlerle şamanlık arasındaki farkı burada şöyle iddia edebiliriz. Din adamları olan dinler bu dünya ile öteki dünyayı, görünmez olan ile görüneni kökten ayırır. Bu bizi aşkınlık ve içkinlik sorunsalına götürür. Aşkınlıkta, yüce bir ilkenin müdahalesiyle ortaya çıkan bir “*gerçek*” vardır ve bu nedenle insanlar ile öteki dünya arasındaki ilişkiler dolaylıdır. Bunlar vasıtaları kullanan din adamlarınca gerçekleştirilir. Oysa “*içkinlik*” “*her şeyin, her şeyin içinde*” olduğunu, öteki dünyanın bu dünyanın içinde bulunduğunu varsayar. Bu dünya ile öteki dünya arasında karşılıklı dolaysız bir ilişkiyi içerir. Şamanlıkta işte bu şekilde iki gerçeklik arasında bir ayırım gözetilmez. Şaman da görev başındayken “*araf*”tadır ve bu dünyadayken aynı zamanda öteki dünyanın da insanıdır.

1.3. Şamanın Fonksiyonları

Kendisinin tanrılar tarafından şaman olarak tayin edildiğine, ruhların kendisinin hizmetinde bulduklarına inanan şaman, hayali geniş, mistik ve yaratılıştan zeki bir adamdır. Tabiattaki bazı sırlara da vakıftır. Şaman olacak kişi küçüklüğünden beri çok düşünceli olur, vakit-vakit canı sıkılır, ruhen şairdir, irticalen şiirler ilahiler söyler. İnançlara göre şamanların kudreti ilahidir, göklerden verilmiştir. Bu kudret şamanın başı üzerine bulut olarak gelir; ebemkuşağı şekline girerek başını, vücudunu doldurur. Bunun içindir ki her şamanın davulunda ebekuşağının resmi bulunur.⁴⁹ Şamanın en büyük gücü ruhlarla iletişime geçebilmesidir. Böyle bir şaman hakiki şaman vasfını kazanmıştır.⁵⁰

Mistik yapılı şamanların görevleri:

- 1- Bir sene boyunca meskende dolaştığına inanılan ölü ruhunu öteki dünyaya gönderir,
- 2- Ortada dolaşan ruhu sahibine devreder,⁵¹

⁴⁹ A. İnan, *age.*, s. 79.

⁵⁰ <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>, E.T. 07.03.2013.

⁵¹ <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>, E.T. 07.03.2013.

- 3- Kabilenin dualarını ya on altı kat göklerde bulunan ruhlara ya da yeraltı dünyasında bulunan ölülerin kara hükümdarı Erlik hana ulaştırır,
- 4- Göğün en üst tabakasında bulunan ve en yüce tanrı olan Bay Ülgen için yapılan kurban törenini yürütür,⁵²
- 5- Çeşitli hastalıkları tedavi eder ve salgın hastalıkları durdurur,
- 6- Halkı için tanrıdan bereket ve refah ister, av temin eder,⁵³
- 7- Gelecekte haber verir, kayıp eşya ve canlıları bulur,
- 8- Gerektirdiğinde yağmur ve kar yağdırarak veya tufanı durdurarak havayı etkiler; zor durumlarda kötü ruhları kovarak yardım eder, doğan çocuğa ad verir, kaderini belirtir,
- 9- Toplum üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözer, hakanlık yapar,
- 10- Mitler, efsaneler, masallar ve türkülerin bilicisi gibi, bunların korunmasında ve diğer nesillere aktarılmasında rol oynar ve aynı zamanda halkı eğlendirir,
- 11- Mevsimsel ayinleri düzenler.⁵⁴

Orta ve Kuzey Asya'da şamanın başlıca işlevi sihirle hastalıkları iyileştirmektedir. Bu bölgenin bütününde hastalıkların nedeni hakkında birkaç görüş varsa da canın (ruhun) kaçıırılması görüşü en ağır basanıdır. Bu tasarıma göre, hastalık canın çalınması veya kaybolması olayına bağlanır ve sağaltımda bir bakıma, onu arayıp bulmak, yakalamak ve hastanın bedenine tekrar girmesini sağlamak işlemlerinden oluşur.⁵⁵ Asya'nın bazı bölgelerinde hastalığın nedeni hastanın vücuduna sihirli bir nesnenin girmesi veya hastanın kötü ruhlar tarafından çarpılması da olabilir; bu gibi durumlarda sağaltım da o zararlı nesnenin çıkarılması ve ifritlerin kovulmasından ibaret olur.⁵⁶

Bazen hastalığın iki nedeni olabilir: Canın çalınmasıyla birlikte, durumu daha

⁵² Nora K. Chadwick; "Şaman", **Bilig**, S. 3, 1996 Ankara, s. 103; Mustafa Ekincikli, "Türk İnanç ve Dini Hayatının Tarihi Seyri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 74, İstanbul 1991, s. 30.

⁵³ Ahmet Pirverdioğlu, "Dede Korkut ve Şamanizm", **Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni**, Ankara 1999, s. 293–294; Mustafa Ekincikli, **agm.**, s. 30.

⁵⁴ F. Bayat "Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı", **age.**, s. 23.

⁵⁵ Mihaly Hoppal, **Avraasiya'da Şamanlar**, Çev.: Bülent Bayram-H.Şevket Çağatay Çapraz, İstanbul 2012, s. 45.

⁵⁶ M. Hoppal, **age.**, s. 35.

da ağırlaştırılan kötü ruhlar tarafından ele geçirilmesi ya da "*çarpılma*". Bu durumda iyileştirme süreci de hem canın aranmasını hem de ifritlerin (kötü ruhların) kovulmasını kapsamaktadır. Hastalıkları defetmek ayinlerle mümkün olarak düşünülür. Av, hastalık, savaş, ölüm gibi her olayda ayinler düzenleme durumunda olan şaman, özellikle yerleşme biçiminin dağınık olduğu topluluklarda, toplumsal yaşamın ana canlandırıcısı işlevini de üstlenir. Bu tür topluluklarda Şamancıl oturumlar başlıca toplanma ve eğlenme fırsatlarıdır. Oturumlar, özellikle şamanların gösteriyi hiç görülmemiş mimiklerle, bedensel hünelerle, tumturaklı epidoslarla ve el çabukluklarıyla süslemeleri halinde daha da değer kazanırlar. Sibirya'daki toplulukları ve Amerika'daki yerli toplumları gözlemleyen uzmanlar, söz konusu oturumların estetik değerlerine ve izleyenler üzerindeki etkilerine defalarca değinmişlerdir.⁵⁷ Şaman yaşanan uğursuzlukları gidermeye yönelik oturumları geceleri düzenler.

Karanlık bu oturumların teatrallığını ve ciddiyetini artırır. Şamancıl pratikler genelde gece yapılır; çünkü öteki dünya kendilerini geceleri daha kolayca sergiler. Ruhlar ve hayaletler şafak vakti ya da geceleyin harekete geçer ve öldürürler. Öteki dünya geceleri rüyalarda ortaya çıkar ve insanlara haber gönderir. İnsanlar kaygılara, kuşkulara geceleri kapılırlar .⁵⁸

Resim 5: Moğol Şamanları.

Kaynak: <http://www.hermetics.org/samanizm.html>, E.T. 04.02.2013.

⁵⁷ İnititut Etnologii i Antropologii imeni N. N. Mikluho Maklaya, **Etniçeskaya İstoriya i Etniçeskaya Kultura**, FGOU VPO "VSGAKİ" Yay., Moskva Ulan-Ude 2009, s. 172.

⁵⁸ İnititut Etnologii i Antropologii imeni N. N. Mikluho Maklaya, **Etniçeskaya İstoriya i Etniçeskaya Kultura**, age., s. 71.

Şamanın güçlerine ihtiyaç duyulur ve çağrılır. Bazı kabilelerin birden fazla türde Şamanı vardır, bazı topluluklarda onlar güçlerine göre derecelendirilmekte, veya kullandıkları ruhlara ve yolculuk yaptıkları yerlere göre kara veya ak olarak da ayırt edilirler. Dagur gibi en güneyde bulunan Moğol topluluklarda Şamanlar, çıkırıççı ve bazılarının da ruh yardımcıları olan diğer geleneksel tedavi yöntemleri kullanan Şamanımsı şifacılarla birlikte çalışırlar. Birçok topluluk, aynı zamanda ak, kara ve geleneksel şifacı rollerine üstlenebilen tek bir Şamana sahiptirler.⁵⁹

Şaman, Şamanizm'in ortaya çıkışından beri toplum hayatında önemli roller oynamış; mensup olduğu halkın en sıkıntılı günlerinde yanlarında bulunup manevi destek vererek büyük vazifeler yapmıştır. O adeta toplumun yardım severi konumunda olmuştur.

1.4. Kadın ve Erkek Şamanlar

Bazı Şamanistlere göre, en kuvvetli şamanlar kadın şamanlardır. Eski devirlerde şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren emareler vardır.⁶⁰ Wilhem Schimit gibi kimi araştırmacılara göre şamanlık görevini başlangıçta kadınlar üstlenmiştir; çünkü Şamanizm önce tüm önemli görevlerin kadın milleti tarafından gerçekleştirildiği ana soylu ve hatta anaerkil toplumlarda doğmuştur.⁶¹ Toba Devleti'nin ilk zamanlarında kadın şamanlar umumiyetle devletin dini törenlerinde faaliyette bulunurlarmış. Mesela 399 yılında bir kurban töreninde tıpkı Sibiry şamanları gibi ellerinde dümbelekler ile görünmüşlerdir. Fakat bu devirde ve daha sonraları Çin'de umumi olarak yayılmış olan Şamanizm'den farklı değildir; ancak şu fark vardır ki Çin'de erkek yahut kadın şamanlar devlete ait törenlere giremez, ancak mevzii törenlerde bir rol oynarlardı.⁶²

Bazı yazarlara göre Şamanizm erkek kökenlidir. Paleolitik resimlerinde kanıtladığı gibi Şamanizm başlangıçta ava bağlıdır ve avda tipik bir erkek

⁵⁹ <http://www.hermetics.org/samanizm.html#shaman>, E.T. 02.04.2013.

⁶⁰ A. İnan, *age.*, s. 89.

⁶¹ M. Perrin, *age.*, s. 93.

⁶² W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, çev.: Nimet Uluğtuğ, TTK Yay., Ankara 1996, s. 43.

etkinliğidir⁶³. Yani Şamanizm’de kadın ve erkek toplumun ihtiyaçları doğrultusunda beraberlerdir. İkisinin de sahiplendiği vazifeleri vardır.

Erkekler gibi kadınlar da Şamanlık yapabilmelerine rağmen yetki ve otoriteleri erkeklere göre daha sınırlıdır. İster kadın, ister erkek olsun Şamanlık bir tür kaçınılmaz yazgıdır. Şamanlık toplumda bir tercih sebebi değil, maddi ve manevi külfetlerinin ağırlığı ve zorluğu sebebi ile kaçınılan bir durumdur. Buna rağmen Şaman olmanın reddi ya da tam tersi tercih yoluyla edinilmesi söz konusu değildir.⁶⁴

Resim 6: Moğol Kadın ve Erkek Şaman.

Kaynak: Tengerleg Böö, S. 9, Selengepress yayınevi, 2011 Ulaanbaatar, s. 17.

Bütün din adamlarının özel kıyafet taşımaları çok eski çağlardan sürdürülmekte olan gelenek ve görenektir. Şamanların da bu bakımdan kendilerine mahsus kıyafet ve şaman kültü unsurları içeren süs ve eşyaları bulunmaktadır. Şamanist oluşumun ayrılmaz bileşenleri şeklinde değerlendirebileceğimiz, Şaman tören kıyafeti ve öğeleri sadece inanç sistemini değil, aynı zamanda bir dönemin sanat ve kültürünü de yansıtmaktadır.

İster Sovyet rejimi öncesi, isterse de rejimden sonra ülkenin farklı

⁶³ M.Perrin, *age.*, s. 93.

⁶⁴ Kemal Tayfur, “Gök Yolunun Kamları Altay Şamanizmi”, *Atlas, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, S. 2000/11, s. 92.

bölgelerindeki Şamanizm geniş çapta araştırılarak yeterli kaynaklar oluşturulmuştur. Bu bakımdan Buryat Şamanlarının ritüel ve ayinleri, tören kıyafeti ve aksesuarları hakkında birçok çalışmalar bulunmaktadır.

Bilindiği üzere sadece erkek şamanlar değil, aynı zamanda kadın şamanlar da devletin ve toplumun dini törenlerinde faaliyette bulunuyorlardı.

M. H. Hangalov`a göre, beyaz veya koyu lacivert renkte olan şaman kıyafetlerinin şamanın rütbesine ve makamına göre farklı modelleri bulunuyor.

Resim 7: Erkek ve Kadın Şamanlar bir arada şamanlık yaparken.

Kaynak: Fuzuli Bayat, Türk Kültüründe Kadın Şaman, Ötüken Neşriyat, 2010 İstanbul, s. 150.

Şaman kadın erkek şamandan farklı olmamakla birlikte, toplumdaki etkisi ve yeri de önemli derecede güçlüdür. Şaman kadınlar da hizmetinde buldukları ruhun statüsüne göre kıyafet ve süslerine, kamçı, baston, tef, başlık, kılıç ve at kamçısına sahip olmakta ve ak şaman, (“Sagan” veya “Sagani Odyögon”) kara şaman (“Xarayn bö” veya “Xaran Odyögon”) olarak hizmet yapmaktadırlar. Buryat şaman kadınlar erkek şamanlar gibi günlük kıyafetlerde gezer, kutsal şaman tören kıyafetlerini yalnız dini ritüeller sırasında kullanıyorlardı.

Buryat Şaman tören kıyafeti (orgoy) büyük hayvan derisinden dikiliyor,

uzunluğu diz boyundandır. Kıyafetin üzerine üzerinde sembolik insan ve hayvan tasvirleri bulunan metal levhalar dikiliyor. Şaman bulunduğu rütbeye ve hizmet ettiği ruhun isteğine bağlı olarak kıyafet yaptırır. Kıyafetin vasıfları ve biçimi, üzerindeki süsleri bütün ayrıntılarıyla şamanın rütbesine göre ruh tarafından tarif edilir. Daha sonra kadınlar toplanarak kıyafeti dikiyor. Hazır kıyafet ruhlar tarafından kutsandıktan sonra kadınların ona dokunması yasaktır.⁶⁵

Şaman'ın av veya harp sırasında kullandıkları savaş kıyafetlerinin olduğu bilinmektedir. Bu kıyafetler kalın hayvan derisinden yapılır, üzerinde metal kemeri bulunur. Kartal derisinden dikilmiş kutsal kıyafet (orgoy) gece ayinlerinde kullanılır. Bu kıyafetin kendisinin ya da şamanın hayvana dönüşmesini sağladığını ve şamanın gökyüzündeki ruhlarla temasa geçmesine yardımcı olduğuna inanılıyordu.⁶⁶

Kadın şamanlar kıyafetlerinin üzerine daha fazla metal süsler, kurdeleler, sembolik hayvan tasvirleri dikerler. Kadın şamanların kıyafetlerinde cinsiyet farklılığını temsil eden belirtiler kullanılmaktaydı. Daha çok bakır levhalar istifade olunurdu. Bakır levhalar dişiliği temsil etmekteydi.⁶⁷

Şamanın toplumdaki yerini ve etkisini belirleyen önemli öğelerden biri de at, yılan veya insan tasvirli (xese) bastonlardır. Adlarından görüldüğu üzere bu bastonların baş kısmında yukarıda adı geçen hayvanların veya insan tasviri yer almaktadır. Bastonlar özel işlenmiş ağaç veya metalden yapılır, mutlaka parlatıldıktan sonra üzeri kurdele ve çeşitli çingiraklarla süslenir.⁶⁸ Şamanlar, bastonların onları kötü ruhlardan koruduğuna, hizmet ettikleri ruhlarla temas kurmalarına ve geleceği görmelerine yardım ettiğine inanıyorlar. Ayrıca bu kamçılar şamanların buldukları rütbeleri ayırt etmekte kullanılmaktaydı.

Şamanın diğer önemli öğelerinden biri de başlıktır. Şaman başlığı (mayxabşi) kurt veya vaşak kafasından veya boynuzlarıyla birlikte çıkarılmış maral kafa dersinden yapılır. Başlığın üzerine ayrıca şamanların kutsal olduklarına inandıkları hayvanların tasvirleri metal zincirlerle tutturulur, kurdeleler, çingiraklar, minyatür

⁶⁵ M. N. Hangalov, **Buryatı**, Ulan- Ude 2004, s. 385.

⁶⁶ M. N. Hangalov, **age.**, s. 385.

⁶⁷ M. N. Hangalov, **age.**, s. 382.

⁶⁸ Erhan Tuna, **Şamanlık ve Oyunculuk**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 234.

kaşıklar dikilir. Ayrıca çeşitli kuş tüyleriyle süslenir.⁶⁹

Erkek şamanların başlığından farklı olarak kadın şamanlar başlıklarında boynuz kullanmamaktadırlar. Çünkü boynuz erkekliğin sembolüdür.

Resim 8: Buryat Şaman tören kıyafeti, 20. Yüzyıl.

Kaynak: M. N. Hangalov, Buryatı, 2004 Ulan- Ude, s. 384.

1.5. Şamanizm'de Yön Ve Renkler

İlk olarak atalarımızın özellikle “yön” ve “renk” bakımından evren fikri ve anlayışını tartışmamız gerekmektedir.

⁶⁹ M. N. Hangalov, *age.*, s. 385.

Araştırmacılar yönleri “iyi” (Batı ve Güney) ve “kötü” (Doğu) taraflar olarak ayırarak açıklamışlardır.⁷⁰Bazıları bu iyi ve kötü yönlere bölmenin asıl sebeplerini daha detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır. Bazısı Avay Gesser hikâyesi gibi halk hikayelerinin içeriklerini etkileyen masal ve efsanelerin belki de atalarımızca batının iyi, doğunun kötü olduğu atalarımızca varılan antik yargının ana temelini oluşturabildiği sonucuna varmışlardır.⁷¹ İyi ve kötü yönler hakkında böylesi sonuçlara varmak (özellikle konun daha derin anlaşılması için) mantıklı ve övülesi bir şey olsa da bence bu yetersizdir. Bu masallar ve efsanelerin yazarları, yılları ve ne için yazıldığına gereken önemin verilmesi açısından gereklidir. Örneğin, 99 Tengerin (Tanrı) “Avay Gesser” hikâyesinde ortaya çıkışı bu hikâyenin Gasser Han’ın zamanından (11.yüzyıl) ve büyük ihtimalle 1600 ve 1800 yılları arasında yazıldığına kanıttır. Evrenin yönleri veya taraflarına ilişkin Moğol astrolojisi masallardan daha faydalıdır.

Temelde Moğol astrolojisi ve Şamanizm birbirine geçmiş durumdadır. Astroloji sadece birkaç doğal yeteneği olan ve bilgili kişi tarafından anlaşılıp açıklanabilir. Tarihsel olarak bu halkların çoğu da şamandı. Bu yüzden Moğol astrolojisi genellikle Moğol Şamanist Astroloji olarak ele alınabilir. Antik devirlerde Şamanlar bilgilerini, güneşin, yıldızların, ayın hareketleri ve günlerin, gecelerin, ayların, yılların süresi, tanrısal cisimlerin pozisyonları gibi fenomenleri açıklamak için kullanırlardı. İnsanların ve hayvanların yaşlarını, insanların doğum yıllarındaki tesadüfleri ve mengge (doğum izleri) ve benzer şeyleri tahmin ederlerdi. (bu şeyler için kehanette bulunurlardı) ayinlerini ve geleneklerini diğer insanlara acılarının, zorluklarının ve kayıplarının üstesinden gelebilmeleri için yardım ettiler ve sosyal düzen ve karşılıklı anlayışın temelini sağladılar.

Çeşitli antik Orta Asya kabileleri evrenin yönleri ve bunları temsil eden renklerin farklı kavramlarına sahipti. G. Sunbaater’a göre Hunlar, Tibetliler, Çinliler ve Türenglerin hepsi kırmızının Güneyi, siyahın kuzeyi temsil ettiğini düşündüler.⁷² Bunun zıttı olarak Pubeler sırasıyla sarı, kırmızı, beyaz ve yeşilin sırasıyla Kuzeyi, Güneyi, Doğuyu ve Batıyı temsil ettiğini düşündüler. Atalarımızın bu anlayışının ana

⁷⁰ Ç. Dalay, **Mongolın Boogiyın Moroliyn Tovç Tuuh**, Ulaanbaatar 1959, s. 8.

⁷¹ H. Buyanbat, **Mongolın boogiyın şaşını uçir**, Ovor Mongol 1985, s. 185.

⁷² G. Suxbaatar, **Syanbi**, Munhiin Useg Yay., Ulaanbaatar 1971, s.137.

nedeni belki de Mavinin ilahi tapınmayı ve beyazın da iyi kalp ve temiz fikri temsil ettiğine olan inançları sebebiyle olabilir.

Siyah, hayat sonrası bilinmez dünyanın sembolüydü. Sonuç olarak, Siyahı Kuzey, Kırmızıyı Güney, Maviyi Doğu ve Beyazı da Batı olarak imgeleştirdiler.⁷³

M. Hoppal'a göre Şaman kıyafetlerinin iki renkli ya da iki renge boyanmış olması da dikkat çekicidir. Kara-siyah (açık-koyu) kırmızı-siyah, açık (deri rengi)-kırmızı. Bu zıtlık durumuna pelerin ve göğüslükte de örnek gösterebiliriz.⁷⁴ Daha açık rengin sağ tarafa geldiği, bunun erkeklerin ve üst dünyanın sembolü olduğu; daha koyu olanın ise kadınların ve alt dünyanın rengi olduğu genel bir kaidedir.⁷⁵

Moğol ve Buryat (sagani bö, hara bö) Şamanları ak ve kara Şaman olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanlar iyilik yapan Ak şaman iyi Tanrılara tapar. Kara şaman ise kötü ruhlara tapar onlara kurban adak keserek insanlara kötülük yapmaya çalışır. Kara Şamanların sayısı Ak şamanlardan daha azdır.⁷⁶

1.5.1. Kara Şamanlar

Moğolistan`da Siyaha olan tapınmalar güce karşı güç kullanarak kötü niyetler ve olumsuz sonuçlarla başa çıkma niyetindeydiler. Gök (İlahi) ve Su ruhları Sakin ve Kötüye ayrılırdı; Kötü olanlara saygı duyulup Siyah ilah diye tapınılırdı. Bu ruhlar ateşin, hayatın tüm çeşitleri ve bu ruhlara adanmış değerli şeyler ger`in (Geleneksel Moğol özel keçe çadırı, Rusçada “yurta” olarak bilinir) ardında onurlandırılmış bir bölgede bulunurdu.⁷⁷

Troşçanskiye göre özel kıyafetleri olan Kara şamanlığın gelişimi farklıdır. Kara şamanlar başlangıçta yalnız kadınlardan oluşurdu. Ancak zamanla demirciliğin öne çıkması ve kadın şamanların davul, özel tören kıyafetkullanmaları, kıyafete takılan metal levhaların ve genelde demirden olan aksesuarların demirciler tarafından yapılması, kadınların yavaş-yavaş kendi yerlerini erkeklere devretmelerine sebep

⁷³ Otgony Purev, **Mongolian Shamanism**, Ulaanbaatar 2012, s. 135.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bk.: **resim 23**, s. 66.

⁷⁵ M. Hoppal, **age.**, s. 213.

⁷⁶ C. Şener, **age.**, s. 31.

⁷⁷ D. Banzarov, **Çyornaya Vera ili Şamanstvo u Mongolii i Drugie Stati**, Petersburg 1891, s. 24.

olmuştur .⁷⁸

Resim 9: Moğol Kara Şaman.

Kaynak: <http://www.nomadictrails.com/travel/shaman/>. E.T. 22.05.2014.

Şaman inancının Siyah Ruhları, kötülüğün her çeşidine karşı kişisel mücadelelerde insanları zarar görmekten koruyarak, diğerlerini tatmin ederek intikam ajanları gibi ya da benzer foksiyonlarda davranarak sınırlı kalmıştır. Buna ek olarak bunlar Beyaz Ruhları güçlendiricileridir, bunun için Şaman inancı cesaret vericidir. Böylelikle, antik Şamanların vahşi siyah ruhlarla ilişkilenen ve güçlenen ruhlarına da Siyah Ongonlar denir.⁷⁹

Bundan dolayı Şamanlar güçlerini belirledikleri yöne göre adlandırılır. Kara tanrılar ve ruhlar tarafından desteklenen bir Şaman Ongon, Kara tarafın şamanı olarak bilinir. Bu tarafın Şamanları kabileler halinde yaşadıkları dönemde kendi atalarına, il sistemi dönemi boyunca Kutsal (Süld) Kara Ruha ve devlet sisteminin kurulmasından sonra Kötü siyah Ruhlar Ordusuna taparlardı. Bu askeri gücün öneminin artması, bölge halkının korunması ve devlet otoritesini sürdürmek ile ilişkiliydi.⁸⁰

Ana erkil dönemdeki Udganlar (Ötügenler) ve Babaerkil dönemdeki Zayran Tenger veya Zeyranlar gibi Siyah tarafın Şamanları, barış zamanında çoğunlukla barış

⁷⁸ V. F. Troşçanskiy, *Evolyutsiya Çernoy Verı (Şamanstva) u Yakutov*, Tipo-Litografiya, İmperatorskogo Universiteta, Kazan 1902, s. 125.

⁷⁹ O. Purev, *age.*, s. 28.

⁸⁰ D. K. Zelenin, *Kult Ongonov v Sibiri, Perejitki Totemizma v İdeologi Sibirskih Narodov*, İzvestiya Akademi Nauk, Moskva Leningrad 1936, s. 23.

yapılan ve dostluğu kuvvetlendiren dış politikayı sürdüren yol gösterici ve danışmanlardı. Savaş zamanında rolleri halkı ve askerleri motive ederek kendi tarafları için zafer sağlamaya çalışmaktı.⁸¹

Kara tarafın Şamanları “siyahın”,”siyah tavrı olan” ve benzer adlarla bilinirlerdi. Sarı Budizmin gittikçe Moğolistan da baskın olmaya başladığı 17. Yüzyıldan sonra Kara Şamanlar azaldı.

1.5.2. Ak Şamanlar

Cesareti ve demir disipliniyle örnek olan Kara Şamanların tersine Ak Şamanlar insanlığı temsil etmektedirler. Güce karşı güç kullanmak ve Kara Şamanlar gibi kötülüğe karşı kötülük yapmak yerine Ak eylemler, alışkanlıklar ve düşüncelerle ilgili inanç ve geleneklere sahiplerdi. Antik devirlerde, Ak Şamanlar adaklarını ve dualarını Ak tarafa yönelterek Ak tarafın barışçı efendileri veya ruhlarını çağıran ritüelleri var etmişlerdi. Sonuç olarak Moğol Şamanları Kara ve Ak fraksiyonlara ayrılmaya başladılar.

Resim 10: Yakut Ak Şaman.

Kaynak:<http://www.yakutskhistory.net/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D1%88%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC/>
E.T. 15.05.2014.

⁸¹ F. Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, s. 53.

Günümüze ulaşmış kaynaklara göre, Ak Şamanlar nispeten çoktu. Genelde insanların hayatlarında yer aldıkları genel yönler ile ilişkili aktiviteleri ve ritüelleri; çoğunlukla halkı ve idareyi bir arada tutarak gerçekleştirdiler. Halka doğayla, su ve toprak ruhlarıyla iç içe olmayı öğütlediler. Etnografik literatürden ak Şamanların yalnız ışıklı ruhlara kurban sunduğu ve esasen de ışıklı ruhlara hizmet ettiği bilinmektedir. Ayrıca Ak Şamanların güneşi selamladığı da bilinmektedir.

Savin'e göre ak Şamanlar, çok az halde hastalanırlar. Ak şamanın kara Şamandan hem fonksiyon hem de sembolleri bakımından farklı olması, büyük olasılıkla onların kabile liderleri arasından çıkması ile bağlantılı olmalıdır.⁸²

Moğol Şamanist inancı ortaya çıkışından bu yana ideolojik yapılar ve diğer gelenekçi uluslardan gelenek almak yoluyla ilerleyerek en az 5000 yıldır gelişmektedir. Özellikle, Hindistan'dan gelen Budist öğretiler ilk Moğol resmi devletinin oluşumunda bir yapı taşı olarak önemli bir rol oynamıştır.⁸³

1.6. Şaman Törenleri

Şaman Törenlerini iki kısma ayırmak olasıdır. Birincisi, periyodik olarak yapılan törenlerdir. Diğeri ise bazı olaylar nedeni ile yapılan törenlerdir. Periyodik yapılan törenler ilkbahar, yaz ve sonbaharda yapılır. Bu törenler dini bayramlar gibi algılanmaktadır. İlkbahar bayramına "Örüs Sara", Güz bayramına ise "Sagan Sara" denir. Şamanlarda kurban olmadan dinsel tören yapılmaz.

W. Radloff'un Sibirya'dan isimli eserinde Şamanist törenlerden çeşitli örnekler bulunmaktadır. 1860'da bu araştırmacının Altaylar'da Kengi gölü civarında tespit ettiği bir şaman töreninin özetle şu şekilde yapıldığı görülmektedir: Bu ölünün ruhunun verebileceği zararlardan korunmak amacıyla yaptırılan bir ev temizleme ayini idi. Törene iştirak edenler ruh temizleme ayininin yapılacağı yurttan toplanırlar. Karanlık basmaya başlayınca şaman yurdun dışında monoton bir ilahi söylemeye ve çadırın etrafını tavaf etmeye başlar. Bu işlem bittikten sonra içerideki ocakta yanmakta olan ateşin arasına oturarak yine monoton bir sesle ilahi söylemeye başlar. İlahi söyleyen şamanın sesi ruhlara âleminde karşılaşan duruma göre inişli çıkışlı

⁸² N. A. Alekseev, *Şamanizm Tyurkoyazıçnıx narodov Sibiri*, Novosibirsk 1984, s. 122.

⁸³ O. Purev, *age.*, s. 136.

olmaya başlayacaktır. Bir ara sesi zayıflar ve inilti bir hal alır. Bu işlemden sonra şaman çadırın içerisinde ölünün ruhunu aramaya ve yakalamaya çalışır. Sonunda ölünün ruhunu yakaladığında onu davulla yere sıkıştırır. Bu arada durumu ifade etmek üzere, şamanın söylediği ilahi önce şiddetlenmiş ve sonra yine fısıltı haline dönüşmüştür. Şaman daha sonra yerin altından ses geliyormuş izlemine vermek için davulunu yere vurur ve aşağı dünyaya ölümler diyarına doğru bir seyahate başlar. Nihayet kuvvetli bir darbe ile buraya vardığını bildirir. Şamanın amacı beden yeni ölmüş ruhu aralarına almak istemeyen eski ölümleri razı etmek ya da kandırmaktır. Sonuçta o ölümlere hayat suyu (rakı) ikram ederek onların sarhoş olmasını sağlar ve fark ettirmeden beraberinde getirdiği, bedeni yeni ölmüş ruhu onların arasına bırakmış olur. İşte bu noktada şamanın ilahisi çok şiddetli bir hal alır.⁸⁴

Resim 11: Şaman törenleri.

Kaynak:<http://www.harunyahya.org/tr/Kitaplar/748/islam-ve-uzakdogu-dinleri/chapter/6774>.
E.T. 19.05.2014.

⁸⁴ C. Şener, *age.*, s. 27.

Şamanlarda kurban olmadan dinsel tören yapılmaz. Dinsel tören için kanlı veya kansız kurban şarttır. Kanlı kurbanların başında at kurban etmek vardır. Kansız kurbanlar ise; saçı, yalma (Ağaçlara ve Şaman davuluna bağlanan ip, bez, vs.), ateşe yağ atma, şarap serpmeye türünden kurbanlar kansız kurbanlardır. Kansız kurbanların en önemlisi ruhlara bağışlamak için serbest bırakılan hayvanlardır. Bu tür hayvanlara yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz. Sahibin adağı olarak saklanır. Buryatlar, kısırak keser, Moğollarda putlara at bağış ederlerdi. Bu ata binmezler, kurban olarak kesileceği zaman ise kemiklerini kırmadan ateşte pişirirlerdi. Kurban olarak adanan bu hayvanlara kadınlar dokunamazdı. Her Şamanist bu hayvanları kutsal ve dokunulmaz sayardı.⁸⁵

Şaman inancında, kurban kesilen hayvanların kemikleri kırılmaz. Köpeklere verilmez. Ateşte yakılır ve yere gömülür. Özel durumlarda kurban kemikleri toplanıp bir torbaya konarak ağaca asılır. Asla kemiklere ziyan verilmez. Çünkü onların tekrar canlanacağına inanılır. Plano Kaprini'nin kayıtlarına göre Moğollar putlara at bağışlarlar, bu ata binmezlerdi. Bu hayvan kurban olarak kesilirse kemiklerini kırmadan ateşte yakarlardı.

Kurban kesilerek yapılan törenlere tüm boyun katılımı sağlanır. Bu törenlerin en büyükleri, “*Gök Tanrı Kurbanı*” ve “*Dağ Kurbanı*” adı verilen törenlerdir. Altaylılarda her yıl, bazılarında ise üç yılda bir yapılır. Altaylarda yapılan ayinin kısalığı ve uzunluğu her ruha ve Tanrıya göre değişir. En uzun ayin Ülgen adına yapılan ayindir.

Şaman, kurbanı yıkar, duasını okur. Birkaç ruha hitap ederek ilahiler okur. Karşılıklı dua diyalogları yapılır. Kurban iyi ruhların hâkimi Ülgen adına ise, baş doğuya, Erlik adına kesilmiş ise baş batıya tutulur. Kurban eti kemikleri kırılmadan ayrılır, “*kazancı*” denilen iki uzmanca pişirilir. Şaman dualar okuyarak kurban etini ve suyunu etrafa saçar. Kurban yendikten sonra kemikler toplanarak sırığa asılır. Şaman eti yedikten sonra ilahiler okumaya devam eder. Davulunu eline alır çalmaya, ruhları çağırmaya başlar. Ruhların geldiği varsayılarak onlarla diyaloglar başlar. Ayinin sonunda şaman yeryüzüne iner. Davulunu atar, gözlerini açar. Uzaktan gelmiş gibi herkesle selamlaşır. Bu ayin üç gün sürer. Üçüncü gün Şamanın şerefine

⁸⁵ C. Şener, *age.*, s. 90.

büyük bir ziyafet verilir. Ayın için gelen içkilerden herkes sarhoş oluncaya kadar içer. Bazı Kuzey Altay kavimleri Ülgen'e sunulan kurban merasimlerine kadınların katılımını yasaklamıştır. Bu bir kez daha Şamanların, Ülgen'i Gök Tanrının yerine koymak istemelerine işarettir.⁸⁶

Şamanlıkta bu büyük törenlerin dışında birçok özel ve küçük törenlerde yapılır. Bunlar hastalığı geçirme, hastalığı bir başka nesne veya hayvana geçirme gibi törenlerdir.

Ocak, kartal ve ateşe saygısızlık gösterenlerin deri hastalığına tutulacağına inanılır. Bu hastalığı ancak ateşi çakmaktaşı ile yakmak koşulu ile kartaldan türediğine inanılan Şaman tedavi edebilir.

Ateşe bakıp kehanet etmek, yani gelecekte söz etmek çok eski bir gelenektir. Yanan ateşte odunların çıkardığı sesin, alevlerin yüksek veya alçak yanmasının, alevlerin yeşilimsi renkte veya kırmızımsı olmasının altında derin anlamların gizli olduğuna inanılır.

Ateşe bakıp fal açmak Orta Asya'da çok yaygın bir gelenektir. Destadaki anlatıya göre, Manas'ın babası Cakıp, ateşe bakar, gelinlerin geleceğini bildirirdi.⁸⁷

Düğünlerde de, ateşin ve ocağın özel ve ayırt edici bir yeri vardır. Budist Buretler de gelin ve güveyi düğünün sonunda ocağın başına getirip ateş ve ocağa niyaz ettirirler.

Şaman inancında hemen-hemen her törende mutlaka ateş bulunur. Kurban hangi ruh için adanırsa adansın, bir parçası ilk önce ateş ruhuna sunulur. Ateş, törenlerin merkezini oluşturur.

⁸⁶ F. Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi**, s. 316.

⁸⁷ http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/675791620_7-%C5%9EAMAN%C4%B0ZM%20VE%20ESK%C4%B0%20T%C3%9CRK%20D%C4%B0N%C4%B0.pdf . E.T. 22.09.2013

Resim 12: Moğollar`da Şaman Töreni.

Kaynak: İh Oyunlag Hün, S. 8, Selengepress yayınevi, Ulaanbaatar 2012, s. 36.

Altaylılar ve Moğol Türk boyları, kurbanı kesmeyip boğarlardı. Bunu hayvanın ağzını, burnunu tıkayıp yaparlardı. Kurban yerine "*tayılga*" denirdi. Kurbanın bu şekilde öldürülmesi "*kan tabusu*"ndan ileri gelse gerektir. Çünkü dünyanın birçok yerinde, çeşitli klan ve kabileler can veya ruhun kanda olduğuna veya kanın kendisinin ruh olduğuna, kanın toprağa dökülmesinin felaket getireceğine inanırlar. Avustralya klanlarında, bir delikanlının cemiyete giriş töreni yapılırken kendisine işkence edilir. Kanın toprağa akması için, omuza alınır, gencin kanı kabile üyelerinin sırtına, göğsüne akar. Bunlar kanın kutlu veya tabu sayıldığını gösteren sosyolojik ve sosyal antropolojik bir iki örnektir. Hanedan üyelerinin kanının toprağa dökülmesinin de büyük uğursuzluk getireceği inancı, Türk ve Moğollarda yaygındır. O yüzden Orta Asya Türk ve Moğol devletlerinde ve Selçuklu ve Osmanlılar`da hanedan üyelerinin kanı dökülmez, ölüme mahkûm edilenler, boğularak öldürülürdü.⁸⁸ Kurban edilen hayvanların kemikleri kırılmaz, köpeklere verilmez, ateşte yakılır veya yere gömülür. Bazı özel ayinlerden sonra kurban kemikleri toplanıp bir kaba konularak kayın ağacına asılır. At kurbanlarının kafatası

⁸⁸ Mehmet Eröz, **Türk İctimai Hayatında Totemizm İzleri**, İktisat Fakültesi Mecmuası'ndan Ayrı Basım, İstanbul 1973, s. 231-214.

bir sırtık üzerine konulur.⁸⁹

Şamanın ayinler sırasında kullandığı iki önemli eşyası vardır ki bunlar olmadan ayinin yapılması uygun görülmez: Şaman davulu, şaman tören kıyafeti.

Resim 13: Moğol şaman tören kıyafeti ve davulu.

Kaynak: İh Oyunlag Hün, S. 9, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2012, s. 41.

⁸⁹ A. İnan, *age.*, s. 101.

2. BÖLÜM

ŞAMAN TÖREN KIYAFETLERİ

2.1. Şaman Tören Kıyafetleriyle İlgili Görüşler

Şaman mitolojisi, Şaman kültürü Şamanın gizemli dünyası, Şamanın tören kıyafetinde simgelenmiştir. Ruhlar âleminin gizli sembeleri Şaman tören kıyafetinde görünürler. Ruhlar, Şamanın tören kıyafetinde yerleştikleri için kıyafet, Şamanı gerçek dünyadan koparacak esrimeyle beraber esas etkendir. Aslında şamanın kıyafeti şamanın kozmik kader yazısıdır. Kıyafet, toplumun mitolojik düşüncesini, kozmik bilgisini simgeleştirmekle, Şamanı sınır ötesi seyahate hazırlamakla işlevsel bir özellik taşımaktadır.

Orta Asya'da Şaman kültüründe astrolojiye çok önem verilirdi. Şaman tören kıyafetleri ve çadırları üzerinde ayı, güneşi ve gezegenleri tasvir eden rozetler bulunurdu. Bu geleneğin Anadolu'da da çeşitli malzeme ve konularda işlendiğini örnekler ile kanıtlanmıştır. Varka ve Gülşah minyatüründe kumaş üzerine gördüğümüz karşılıklı kuş figürü hayat ağacını sembolize eder.⁹⁰

Resim 14: Varka ve Gülşah.

Kaynak: <http://lebriz.com/pages/lis.aspx?lang=TR§ionID=2&articleID=309&bhcp=1>
E.T. 18.05.2014.

⁹⁰ Özden Süslü, **Tasvirlerle göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: S. 35, Ankara1989, s. 195.

Hayat ağacı dünyanın merkezi olarak kabul edilir. Hayat ağacı Şaman'a yer altında veya gökyüzünde merdiven görevini yapar. Şaman inançlarına göre kuş kendisine refakat eden ve hayat ağacı ile öbür dünyaya, cennete gidişte yardımcı ruh görevini yapan bir yaratıktır.⁹¹ Hayat ağacı motifini Türkler Orta Asya'dan getirmişler ve bu temayı Anadolu'da da devam ettirmişlerdir.

Şaşkov'a göre, her Sibiryalı şamanda bulunması gereken eşyalar vardır. Üzerine demirden yuvarlak ve mitsel hayvanları temsil eden figürler asılı bir kıyafet, bir maske (özellikle şamanın ruhlar âlemine yalnız kendi içsel ışığıyla girebilmesi için gözlerini bağlamaya yarayan bir mendil); demirden veya bakırdan bir göğüslük; şamanın en önemli eşyasından saydığı bir başlık. Yakutlarda kıyafetin sırtının ortasına; "güneşi" temsil eden yuvarlakların arasında, bir delik yuvarlak bulunur.

Sieroszewski'ye göre buna "güneş deliği" adı verilir. Fakat genel olarak bunun şamanın yeraltına inmek için kullandığı orta delikle birlikte dünyayı temsil ettiği kabul edilir. Kıyafetin sırtında ayrıca bir hilal ile şamanın güç ve dayanıklılığının simgesi olan bir demir zincir bulunur. Şamanların söylediğine göre demir plakalar kötü ruhların vuruşlarına karşı kalkan görevi görür. Kürkün üzerine dikilmiş tutam tutam kıllar ise kuş tüylerini temsil eder.

"18. yüzyılın ikinci yarısında yazan Palan bir Buryat kadın şamanının görünüşünü şöyle betimler: Şamanın, uçları at başı şeklinde yontulmuş ve "boyunlarına" çingirak asılmış iki değneği vardır, siyah ve beyaz kürklerden yapılmış otuz tane "yılan" omuzlarında yere kadar sarkıyordu. Başlığı köşelerinde geyik boynuzlarını andıran üç çıkıntısı olan demirden bir miğfer bulunmaktaydı"⁹²

"Harva'ya göre, Soyot ve Karagaslarda da Şaman tören kıyafeti, kuşu andıran bir biçimdedir. Bu bakımdan aynı kültür çemberine bağlı olan bu halklarda Şamanın bir kuş şekline girdiği ve bu kuşun da puhu olduğu kesindir. Ayrıca Yakut ve Tunguzlarda da Şaman tören kıyafeti, bazı değişikliklerle birlikte, bir kuşa benzediği görülüyor."⁹³

⁹¹ G. Öney, **Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat ağacı Motifi**, Belleten, XXXII, 1968, s. 34-35.; B. Ögel, Uygurlarda Menşe Efsanesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, V, Ankara 1947, s. 23.

⁹² M. Eliade, **a.g.e.**, s. 177.

⁹³ <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php> E.T. 09.04.2013.

“Lankenau’ın anlattığı eski bir Şaman tören kıyafetinde, kıyafetin arka kısmında koltuk altına yakın yerlere puhu kuşu kanatları da bağlanmıştır. Başlığa da boz bir puhu kuşunun kanadı ve kuyruğu takılıdır. Geyik derisinden yapılmış olan tören kıyafet, kuş şekline uygun olarak, deriden bağlarla donanmıştır. Sırt kısmında 12 parça kakım kürkü ve uzun bir şeridin ucunda puhu kuşu pençesi bulunmaktadır. Ayrıca koltuk altına takılı iki büyük çingirak da göze çarpar. Kıyafet ve başlıktaki bütün bu parçalar kötü ruhları kovmaya yarar.”⁹⁴

“Bu Şaman tören kıyafetinden başka, bir de hayvanı andıran bir Şaman tören kıyafetine rastlanmaktadır. Bunun başlıca belirtisi, Şamanın başlığına takılan boynuzdur. Ayrıca Şamanın arkasına da boynuz takılıdır. Gmelin daha 18. yüzyılda bir Tunguz şamanının her iki omzunda demirden yapılmış birer boynuz bulunduğunu yazar. Rusya müzelerinde bulunan bu tür kıyafetler, Tunguzlardan Yenisey halkları ile Samoyedlere geçmiştir. Şirokogorov da Tunguzlarda gerçek geyik boynuzu takılı bir şaman başlığı gördüğünden sözeder. Aynı yazara göre, eskiden şaman kıyafeti de geyik derisinden yapılmıştır. Pallas 18. yüzyılda bir Buryat şamanının, demir boynuz takılı bir başlık taşıdığını yazar. Ayrıca Buryat şamanına ait bir mezarda da bu biçimde bir başlık bulunmuştur.”⁹⁵

Resim 15: Buryat şaman tacı.

Kaynak: V. N. Basilov, İzbranniki Duhov, Moskova 1984, s. 96.

⁹⁴ Sadettin Buluç, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. E.T.21.09.2013

⁹⁵ Sadettin Buluç, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. E.T.21.09.2013

Şaman tören kıyafeti sembolik olarak üç hayvan tasviriyle kuşatılmıştır: kuş, ayı ve geyik. Daha eski dönemlerde kurdu simgeleyen kıyafetler de olmuştur. Ancak kurt simgesi şamanlıkta tören kıyafetlerden çıktığı için bu tip kıyafetlerin yerini ayı, kuş ve geyik almıştır. Nitekim 19. yy Sibiryaya ve Altay şamanlarının geyik simgeli tören kıyafetleriyle birlikte başlarına geyik boynuzları da taktıkları dikkat çekmektedir. Bazı simgelerine bakıldığında şaman tören kıyafeti tümüyle şamanın hayvan anasını simgelemektedir denilebilir.”⁹⁶

“Araştırmacılara göre en eski ve özgün şaman tören kıyafetleri hayvan şekillerini taklit eden kıyafetlerdir. Bunu giyen şaman, hem kendi atasını ve hem de gerektiği zaman o kuşun ya da hayvanın şekline girebileceğini göstermektedir. Şirokogorov’a göre Yakutların kullandığı tören kıyafeti demirden bir kuş iskeletini andırır. Nioridze’ye göre kıyafet tümüyle koruyucu cini (hayvanı) temsil eder ve kıyafet üzerindeki onunla ilgili tasvirler şamanı kuvvet ve kudretlerinin etkisi altında bırakır. Kartal, geyik, ayı biçiminde yapılmış ya da bu hayvanlara işaret eden çeşitli unsurları bünyesinde barındıran kıyafetler en yaygın olanlarıdır.”⁹⁷

Tunguzların ve Doğu Sibiryaya’da yaşayan diğer küçük halkların şaman tören kıyafetlerinde, arka, göğüs ve kollarında olmak üzere hayvan şekilleriyle süslü birçok demir parça bulunur, bunlar vücudun her hareketinde birbirlerine çarparak kuvvetli sesler çıkarırlar.⁹⁸

“Sibiryaya şamanının dansını cehennemî bir hoplatıp zıplama seansına çeviren de özellikle bu takıların çıkardığı şingirtilerdir. Bu madensel nesnelerin canı vardır, paslanmazlar. Kollar boyunca kol kemiklerini temsil eden çubuklar (tabıtala) dizilmiştir. Göğsün yan taraflarına, kaburgaları temsil eden yaprakçıklar (oygos timir) dikilmiştir. Biraz yukarıda, büyük yuvarlak plakalar kadının göğüslerini, karaciğeri, yüreği ve öteki iç organları temsil eder. Çoğu kez kıyafetlere kutsal hayvan ve kuş figürleri de dikilir. Ayrıca, içinde bir insan figürüyle küçük bir kayık biçiminde madenden küçük bir deliliğin ruhu (emeget) de asılır.”⁹⁹

⁹⁶ F. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s.177.

⁹⁷ Y. Çoruhlu, **age.**, s. 73.

⁹⁸ Wilhelm Radloff, **Türklük ve Şamanlık**, İstanbul 2009, s. 36.

⁹⁹ M. Eliade, **age.**, s. 179.

A. Popova göre tören kıyafeti, insan ömrü ile birebir bağlantılıdır. Nitekim kıyafetin bozulması ve zarar görmesi sahibine hastalık veya ölüm getirir. Ngasanlar, insanın kıyafeti onun kalbi gibidir, onu bozmak, tahrip etmek olmaz, derler.¹⁰⁰

Anohin Altaylılarda, Potanın Moğollarda Şaman tören kıyafetini ayrıntılarıyla anlatmış ve açıklamışlardır. Orta Asya ve Sibirya Türkleri arasında kıyafet (kisve), tuş (başlık) veya börk, kuka (kemer) ve kuşaktan ibarettir.¹⁰¹

Radloff'a göre, Kuzey Altay halklarının bir kısmında şamanların özel bir tören kıyafeti yoktur. Giydikleri, hayvan derisinden yapılmış bir göğüslük ile önü açık bir ceket ve karatavuk tüyleri takılı kırmızı bir başlıktan ibarettir. Sözde Hıristiyanlaştırılmış Kumandılarda göğe kurban töreninde şaman, yalnızca beyaz bir kıyafetle kayın ağacı kabuğundan yapılmış, huni biçiminde bir başlık giyer. Kuzey Altay'ın bazı yerlerinde beyaz renkli olan başlığa puhu kuşu tüyleri takılır. Yine Radloff'a göre, önemli olan Şamanın davuludur."¹⁰²

Şamanın kutsal eşya dolabında yer alan ve sırasında kıyafetinin işini görebilen özel tören kıyafeti olmasa bile, başlık, kemer, davul, gibi araçlar onun yerine geçer. Örneğin Radloff Kara Tatarların, Şorların ve Teleütlerin şaman kıyafeti kullanmadıklarını belirtir. Fakat çoğu kez Lebed Tatarlarında olduğu gibi onun yerine başa sarılan bir kumaş parçası kullanılır ki bu olmadan şamanlık etmek kesinlikle mümkün değildir."¹⁰³

2.2. Şaman Tören Kıyafetlerinin Farklı Topluluklarca Adlandırılması

Buryatlarda erkek tören kıyafeti 'buge' veya 'bö' kadınların 'odogan' veya 'utıgan' ve her ikisinin de üstten giydiği özel tören kıyafete orgoy,¹⁰⁴ Altayların manyak, Yakutların kumu, ereni ya da oyun tangasa (şaman tören kıyafeti) dedikleri

¹⁰⁰ F. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s.175.

¹⁰¹ Soner Yalçın, "Bakışlık", **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü**, S. 16, Ankara 1998, s. 84.

¹⁰² <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>, E.T. 09.04.2013.

¹⁰³ M. Eliade, **age.**, s. 177.

¹⁰⁴ Y. D. Prokofyeva, **Sibirya Halklarının Şaman Kıyafetleri**, çev.: Atilla Bağcı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 2014, s. 78.

bu kıyafet¹⁰⁵ Kobdin şamanlarınca mandzık, Uryanhay şamanlarınca terig, Tuva şamanları hamnaar ton,¹⁰⁶ Moğol şamanları zırh (deel), Halha şamanları ise umısgul olarak adlandırılır. “Genelde şamanın kuşanmasının esas etmeni olan kıyafet Altay-Sayan Türklerinde “manyak” diye adlandırılır.”¹⁰⁷ “Tüm Altaylı şamanlar ilk senelerinde töreni manyaksız düzenlerler. Erkekler ve kız çocukları sıradan kıyafet (çekmen), evli kadınlar ise çegegedeksiz kadın kıyafetini (terlik) giyerler (çigidik, terlik üstüne giyilen kolsuz kıyafet türüdür)”.¹⁰⁸ Şaman tören kıyafeti farklı topluluklarda görüldüğü üzere farklı adlandırmalara sahiptir.

Şaman kıyafetlerine dış taraftan: önden, yanlardan, sırttan kısa ve uzun kumaşlar dikilir. Bu kumaşlara uptyusin denilir. Genel benzerlikle beraber adlarında olduğu gibi içeriklerinde de farklılığı olan Şaman tören kıyafetleri coğrafi ve kavmi özelliklerle, Şamanlık geleneğiyle ve Şamanların statüleriyle bağlıdır.¹⁰⁹

2.2.1. Şaman Tören Kıyafetlerinin Anlamı

Şaman toplumun rahat yaşamasına engel olan ve insanlara zarar veren kötü ruhlarla mücadele edebilmek için özel bir kıyafet giymeye mecburdur. Şaman tören kıyafeti kötü ruhların yaklaşmayacağı veya şamana zarar veremeyeceği simgelerle donatılmıştır. Bu bağlamda şamanın kıyafetindeki döşlük denilen kısma kötü ruhların korktuğu bir maden olan demirden birtakım şeylerin asılması tam olarak şamanın kötü ruhlarla savaş zamanı koruyacağına inanılan zırh görevini yerine getirir. Bazı bilgilere göre Şaman tören kıyafeti otuz parçadan yapılır. Ancak kıyafetler zamanla dejenere olduğu için bu simgelerin sayısı daha fazlalaştırılmıştır ve bunlardan bir kısmının anlamı açık şekilde belli değildir. Ruhlar dünyasını simgeleyen parçalar bu kıyafete dikilir. Mesela dokuz küçük kukla, Ülgen`in dokuz kızını, küçük

¹⁰⁵ Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 73.

¹⁰⁶ F. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s. 176.

¹⁰⁷ F. Bayat, **age.**, s.174.

¹⁰⁸ A.V. Anohin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya 2006, s. 39.

¹⁰⁹ F. Bayat, **age.**, s. 176.

kıyafetler de onların kıyafetlerini temsil eder. Bununla birlikte kıyafete Erlik`in dünyasındaki kötü varlıkları temsil eden yılan, kurbağa tasvirleri de dikilir.¹¹⁰

Resim 16: Altay Şaman Tören Kıyafetinin ön ve arka görünüşü.

Kaynak:<http://galiya-medeu.kz/page/shamanski-odejanija>. E.T. 19.05.2014.

“Şaman hırkasını giyer giymez, hırkanın üstündeki cin resimlerinin kuvvet ve kudretlerinin etkisi altında kalmaktadır. Şaman tören kıyafetinin üstüne iliştirilen ya da eteklerine asılan insan ve hayvan kemikleri, kuşkanatları ve tüyleri, çeşitli araştırmacıları kıyafetin sembolize ettiği koruyucu ruhun ya da cinin insan ve kuş olduğu fikrine götürmüştür. Fakat bu görüşler değişiklik arz etmektedir. Kimi araştırmacılar bu resimleri totemizme bağlarken, kimileri kıyafetin bir zamanlar insanları korkutmak için maske gibi kullanıldığı fakat zamanla kıyafete dönüştüğünü ileri sürmektedirler”.¹¹¹

“Çeşitli Şaman kıyafetlerini inceleyerek bunları değerlendirmeye çalışan Harva’ya göre, Şamanın giydiği tören kıyafeti, kötü ruhlara karşı onu bir maske gibi korur. Nitekim Altay ve Sayan dağları havalisinde Şamanın puhu kuşu kılığına girmesi, bu kuşun ruhları ürküttüğüne inanıldığındandır. Bundan dolayı bazı

¹¹⁰ F. Bayat, *age.*, s. 178.

¹¹¹ Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1995, s. 66.

yerlerde, hastalanan çocuğu iyileştirmek için, bir puhu kuşu beslenir ve bunun, hastalığı doğuran kötü ruhları kovacağına inanılır. Sibiryada Şamanın boynuz takması da, yine kötü ruhları ürkütmek içindir. Aynı yazara göre, Şaman kıyafeti aslında yüze ya da başa geçirilen bir maskeden ibaret olup zamanla bugünkü biçimini almıştır. Nitekim bazı halklarda Şaman, ayin sırasında yalnızca yüzüne, kayın ağacı kabuğundan yapılmış bir maske takmakla yetinir. Ayrıca Buryat Şamanlarının da yüzlerine deri, tahta ya da madeni maske taktıklarına bakılarak kıyafetde başlığın daha öncel olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Ohlmarks'a göre kuş biçimindeki kıyafet Şaman için sıradan kıyafetden daha önemli olup onun, ruhu ile bir kuş gibi göğe uçtuğu tarzındaki tasarımdan doğmuştur. Şaman, yeni bir bedene girer gibi, giydiği bu kıyafet sayesinde, yardımcı ruhlarla birlikte kolayca uçabilir.”¹¹²

“Kısacası kıyafetin ve üzerindeki simgelerin kozmik bilgilerin maddileşmiş şeklinden başka bir şey olmadığını söylemek gerekir. Kıyafete takılmış parçalar simgesel rol oynadıkları için, şaman mitolojisinin görünürleşmesi durumunda olması da gözden kaçmamalıdır.”¹¹³ Şaman tören kıyafeti bir tür zırh olarak kabul edilir.

2.2.2. Bölgesel Farklılıklar

Şaman tören kıyafetleri çeşitli Türk topluluklarında hep aynı unsuru içermez. Bazen amaca göre tören şaman kıyafetlerinin üzerine takılan nesnelere değişebilir.¹¹⁴ Örneğin; Kayraklarda, Çukçilerde, Samoyetlerde Şaman tören kıyafetleri sade iken, Tunguzlarda Şaman tören kıyafetlerinde; hırka göğüslük, başörtü, eldiven vs. gibi kısımlar bulunur ve daha süslüdür. Kuzey Asya'da Şaman tören kıyafetleri bir kült aracı gibi kullanılmaktadır. Kıyafetlerin üstünde çeşitli şekiller ve resimler bulunur. Bu şekillerin önemine inanılır. Örneğin, Şaman tören kıyafetlerinin üstünde kuş resmi varsa Şamanın kuş yardımı ile öte dünyaya uçabileceğine inanılmaktadır.

¹¹² Sadettin Buluç, **Şaman**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>, E.T. 23.06.2014.

¹¹³ F. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s. 177.

¹¹⁴ Y. Çoruhlu, **age.**, s. 34.

“Kuzey ve Baykal ardı Tunguzlarında iki tip şaman tören kıyafetlerine çok sık rastlanır, bunlardan biri ördek, öteki ren geyiği şeklindedir.”¹¹⁵ “Buryat şamanının en eksiksiz betimini Agapitov ile Çangalov’a borçluyuz. Bu yazarlara göre, şamanın şunlara sahip olması gerekir: 1. Kürk; ak (yani iyi ruhlardan yardım gören) şaman için beyaz, kara (yani yardımcıları kötü olan) şaman için siyah¹¹⁶ ve üzerine atları, kuşları, vb. temsil eden birçok metal figür dikilmiş olacak. 2. Vaşak biçiminde bir başlık (sırta ermeden sonra gelen beşinci yunmanın (arınmanın) ardından, şaman iki ucu boynuzu andıracak şekilde kıvrılmış bir miğfer alır. 3. Ağaçtan ve demirden at başlı birer değnek, birincisi ilk sırta erme olayının öncesinde-alındığı kayının kurumamasına dikkat edilerek- hazırlanır, öbürü demirden olanı ise ancak beşinci sırta erişten sonra elde edilebilir, bunun da ucu at başı şeklinde yontulmuş ve birkaç çingirak takılmıştır.

Partanen tarafından Moğolcadan çevrilen, Buryat şamanlığına ilişkin el kitabında verilen betimlemeye göre tepesi birkaç demir çemberden oluşan, iki boynuzla süslü demir bir miğfer; arkadan dokuz halkalı bir demir zincir sarkar, alt tarafta belkemiği (nigurasun, Tunguzca nikima/ nikama: omur) adı verilen mızrak biçiminde bir demir parçası vardır. Şakaklarda miğferin iki yanında ve arkaya ipekli, pamuklu, ince bezden veya çeşitli yabani ve evcil hayvanların kürklerinden yapılmış ve yılan şeklinde bükülmüş şeritler asılmıştır, sonra miğferin kenarlarına, körüne, sincap veya gelincik derisi renginde pamuklu saçaklar geçirilir. Bu başlığa maykapçı adı verilir. Kıyafetinin yakasına takılmış aşağı yukarı 30 cm eninde bir şerit oluşturan pamuklu beze, çeşitli yılan veya yabani hayvan figürleri tespit edilmiştir. Buna dalapçı (kanat) veya ziber (yüzgeç) adı verilir.

¹¹⁵ M. Eliade, **age.**, s. 180.

¹¹⁶ M. N. Hangalov, **Buryatı**, s. 299.

Resim 17: Buryat şamanı Dölgöra Baganın tören kıyafeti.

Kaynak: M. Hoppal, *age.*, s. 219.

“Buryat şamanının “atına” verilen öneme dikkati çekelim. Şamanın yolculuğunda kullandığı araç olarak at teması Orta ve Kuzey Asya’ya özgüdür. Buryatlarında şamanların, bunlardan başka (davul, at-değnek, kürk, çingirak gibi) sihirli eşyalarını koydukları, genellikle güneş ve ay resimleriyle süslü bir sandık veya kutuları da vardır. Yaroslav piskoposu Nil, Buryat şamanının donanımında daha iki eşyanın bulunduğunu bildirir. Bunlar abagaldey yani deriden, ağaçtan ya da metalden yapılmış ve üzerine boyayla kocaman bir sakal resmedilmiş büyük bir maske ve toli, yani göğse veya sırtta asılmış ya da doğrudan doğruya kıyafete dikilmiş olarak taşınan ve üzerinde on iki hayvan figürü bulunan bir aynadır. Ancak, Agapitov ile

Çangalov'un belirttiklerine göre, o sırada bu iki nesne kullanımdan hemen-hemen kalkmıştı.”¹¹⁷

“Potanın'in betimlediği şekliyle Altay şamanının tören kıyafeti Sibiry şamanlarınıninkine göre daha tamam ve daha iyi korunmuş izlenimi veriyor. Kıyafeti teke veya ren geyiği derisindedir. Üzerine, yılanları temsil eden birçok şerit ve mendil dikilmiştir. Şeritlerin bazıları, iki gözü ve açık ağızıyla bir yılanbaşı şeklinde kesilmiştir; uzun yılanların kuyrukları çatal olup, bazen üç yılan tek bir baş takıldığı da olur. Zengin bir şamanın 1.070 yılanı olması gerektiği söylenir. Ayrıca eşyaları arasında birçok demirden nesne de vardır, bunların arasında özellikle ruhları (cinleri) korkutmaya yarayan küçük bir yay ve oklar dikkati çeker. Kıyafetinin sırtına hayvan postları ve iki bakır yuvarlak dikilmiştir. Yakalığı, siyah ve kahverengi baykuş tüylerinden bir saçakla süslüdür. Bir şaman da yakalığına ayrıca, başları birer baykuş tüyünden yedi “bebek” dikmişti. Dediğine göre, bunlar 7 gök kızımış; 7 çingirak da bu 7 kızın ruhları çağırın sesleriymiş. Başka yerlerde bunların sayısı dokuzdur ve Ülgen'in kızları sayılırlar.”¹¹⁸

“Şamanın kıyafetine asılan ve her biri özel bir dinsel anlam taşıyan öteki nesnelere arasında şunları sayabiliriz: Altaylılarda, biri siyah veya kahverengi, öteki yeşil kumaştan yapılmış, iki çift ayaklı, kuyruklu ve ağızları yarı açık iki küçük “canavar”, Erlik Han'ın ülkesinde yaşayan jutpa ile abra Harva, Anosin'e göre; Sibiry'nın uzak kuzeyindeki haklarda, şamanın su altındaki öteki dünyaya dalışını simgeleyen martı veya kuğu gibi su kuşlarını temsil eden bazı figürler; birçok mitsel hayvan (ayı, köpek, boynuna bir halka geçirilmiş kartal figürleri (Yeniseylilere göre bu halka, “hakan kuşunun” şamanın hizmetinde bulunduğunu gösteriyor; hatta insan cinsel organlarının çizimleri ki, bunlar da kıyafetinin kutsallaştırılmasına katkıda bulunuyor olsalar gerektir.”¹¹⁹

¹¹⁷ M. Eliade, **age.**, s. 182.

¹¹⁸ M. Eliade, **age.**, s. 183.

¹¹⁹ M. Eliade, **age.**, s. 184.

Resim 18: Altay şamanları.

Kaynak: http://www.historicalsense.com/Archive/Samanizm_1.htm,
E.T. 19.05.2014.

“Yakut “oyün” (şaman)larının kıyafetlerinde, teferruatı bakımından, Altay kamlarının kıyafetlerine nazaran, bazı farklar bulunuyorsa da, esas itibariyle aşağı yukarı birbirini yanı denilecek mahiyettedirler. Yakut şamanın kıyafetsindeki farklılardan önemlileri “emeget” denilen ruhun sembolü ile kuş resimleridir. Emeget bazı kıyafetlerde insan resmi, bazısında madeni bir süs ile temsil edilir. Şamanın kıyafetsiyle beraber külâhı (börk) de hazırlanır.”¹²⁰

Moğol Şamanlar kendi kıyafetlerinin annelerinin ait olduğu kabilenin kökenine özgü dikerlerdi, bu gelenek 20. yüzyılın başlarına kadar korunmuştur. Bu inanç ona işaret eder ki Şamanizm anaerkil devrinde oluşmuş ve bu da ispatlıyor ki, Darhadlar Moğol boylarının kökeniydi, yani onlardan türemişlerdir.¹²¹

¹²⁰ A. İnan, *age.*, s. 156.

¹²¹ O. Purev, *Mongolian Shamanism*, s. 172.

Resim 19: Moğolistan Ulusal Müzesi – Şaman tören kıyafeti.

Kaynak: <http://www.pinterest.com/pin/348466089888650819/>, E.T. 05.04.2014.

2.3. Şaman Tören Kıyafetlerinin Hazırlanması

Geleneğe uygun bir şekilde hazırlanan kıyafetsiz tören gerçekleşemez. Tören kıyafeti olmadan şamanın kötü ruhlarla savaşı imkânsız hale gelebilir ve ruhların izni ile Şaman tören kıyafeti yaptığı söylenmektedir. Şaman, kıyafet ve davulunu kendi arzu ve isteğiyle değil, hizmetinde bulunduğu ruhun emir ve ilhamına göre yaptırır. Kıyafet ve davulun nitelikleri ve biçimi, süsleri bütün ayrıntılarıyla bu ruh tarafından belirlenir. Ruhun istediklerinden en ufak biri bile eksik kalsa kıyafet ve davul ayın

yapmaya yaramaz. Kıyafet hazırlandıktan sonra özel bir törenle ruhların beğenisine sunulur.¹²²

Rus ve eski Sovyet etnografik literatüründe kıyafetin hazırlanması, tasviri ve içerdiği simgeler hakkında yeterli bilgi verilmiştir. Altay şamanlarının “manyak” diye adlandırdıkları kıyafet genellikle açık yakalı olup üstü demir, hayvan tırnağı, samur derisi ve diğer eşyalarla süslenmiş kıyafete benzer bir giysidir.

Şaman Kıyafetsinin kesiminden dikimine, eklerinin tamamlanmasına kadar geçen her bir aşama tesadüfî ve keyfi bir uygulama olmayıp birtakım kural ve kaideleri beraberinde getirir. Şaman’ın nadiren kendi elleri ile hazırladığı giysiler çoğunlukla bir toplumun kolektif bir çabası sonucu oluşmuş, döneminin dinî ve estetik düşüncelerini yansıtır. Oldukça zor ve titiz çalışmaların ürünü olup büyük bir itina ve temizlik anlayışı içinde hazırlanırlar. Bu işlemlerin gerçekleşme aşamasında ahlak kurallarına sıkı sıkıya riayet edilir. Kıyafet hazır olunca Şaman giysinin ruhlar tarafından onaylanması için giysinin tasdik edilmesi anlamında “manyak takdis etme”, “manyak arüle” denen bir tür ayin yapılır. Beğenilmemesi ya da eksik görülmesi hâlinde giysinin eksikleri telafi edilir.¹²³

Şaman tören kıyafetinin hazırlanması oldukça pahalıya mal olmaktadır. Bu da Altay Şaman’ın servetinin önemli bir kısmını oluşturur. Maddi yönü ile orta direk diye niteleyebileceğimiz bir Şaman’ın giysisini hazırlaması üç yılı alırken, yüksek gelire salıp olan Şaman’ın giysisini hazırlaması iki ya da üç ayı almaktadır.¹²⁴ Bütün ayrıntıları ile Şaman’ın hizmetinde bulunduğu ruhların verdiği talimatla eş, dost ve akrabaların desteği ile kadın tarafından dikilirler. Şaman’ın kendi ailesine mensup kadınlar ve komşu kadınlar yardım eder. Genellikle bu sorumluluğu tecrübeli (us kiji) kadın üzerine alır ve başkalarına rehberlik eder. Tören kıyafetinin her parçası önce ayrı- ayrı hazırlandıktan sonra birleştirilir.¹²⁵

Şaman tören kıyafetinin hazırlanmasında kullanılan malzemeler son derece önemlidir. Genellikle sığır, maral ya da mus nadiren ise ayının (kuzeyde yaşayan

¹²² <http://www.bilgicik.com/yazi/samanizm-saman-giysisi/>, E.T. 18.04.2014.

¹²³ A. İnan, *age.*, s. 91.

¹²⁴ Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni, **Bildiriler**, Hacettepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi, Ankara 2007, s. 73

¹²⁵ Abdülkadir İnan, “A. V. Anohin, Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, **Makaleler ve İncelemeler**, C. 1, Ankara 1998, s. 438.

sığıra benzeyen bir kara hayvanı) bütün bir derisi kullanılarak hazırlanır. Bazı Şamanlar buzağı derisini tercih ederken Yakut ve Altay Şamanları tay ve kuzu derisini tercih etmişlerdir. Tören kıyafetinin kürklü kısmı iç tarafta deri kısmı dışta kalacak şekilde oluşturulması tasarımın karakteristik yönlerinden birini oluşturmaktadır. Tören kıyafetinin ilk aşaması olan kesimin beş ayrı türü bulunmakta olup kabileleri birbirlerinden ayırmayı sağlayan bir zemin oluştururlar. Bunlar Türk ve Moğol Şamanları da dâhil olmak üzere şunlardır;

1. Bütün hayvan derisinden kesilmiş, yalnızca kolların dikilmesi için açılmış delikler mevcuttur. Bu tür tören kıyafetleri (manyaklar) Selkuplarda, Ketlerde, Entslerde, Nınganasınlarda, Dolganlarda, Sım Evenklerinde, Tofaların ise bazı kavimlerinde görülmektedir.

2. Bu grup tören kıyafetleri ilk gruptakiler gibi düz değil iki yandan eğimli olarak kesilirler. Bu kesimle aşağı doğru genişleyen cüppe belden kemer ile bağlanır. Bu tarzı Vilüy Evenkleri, Burguzin Evenkleri, İlimpiy Even'leri, Turuhan Evenkleri ve Baykal Evenkleri, Dolganlar, Kuzey Yakutlar, Sortslar yani hemen hemen tüm Evenkler ve onlardan bu özelliği alan başka halklar da giyerler.

3. Bu gruptaki tören kıyafetleri 3 parça derinin eğimli olarak kesilip birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Kangalas, Vilüy, Yakutlar, Dolganlar, Sarkırır Evenleri, Baykal Evenkleri, Tuvalar, Hakaslar ve Güney Altaylarda vardı.

4. Bu gruptakiler ayrı ayrı biçilmiş sırt, bel alt parçalarından oluşmaktadır. Kuzey Yakutlar, Yukagirler, Dolganlar, Yakutlaştırılmış Vilüy Evenkleri, Turuhan Evenkleri, Beltirler ve Altaylarda rastlanmaktadır.

5. Bu gruptakiler kimono tarzında dikilmiş olup üzerlerinde kumaştan atkı vardır. Bu kıyafetler Baykal Evenklerinde, Doğu Tuvalar ve Hakas Şamanlarında görülmektedir. Her gruba dâhil olanlar topluluklar arasında ilişkiler olmakla birlikte özellikle bütün deriden yapılan cüppeleri giyen halkların etnografik olarak aralarında sıkı bağlar bulunmaktadır.¹²⁶

¹²⁶ Mikluho Maklaya, **Religioznie Prdstavleniya i Obryadı Narodov Sibiri ve XIX-Naçale XX Veka**, Leningrad 1971, s. 80-82

2.3.1. Şaman Tören Kıyafetlerinin Tasarımı

Kavimler arası savaşlar esnasında kültürel etkileşimler sonucunda farklılaşmış olan Sibiry Türk kavimlerine ait Şaman tören kıyafetlerini beş temel tasarım altında gruplandırabiliriz. Bu tarzlar ait oldukları kavimlerin adları altında gruplanmışlardır ki bunlar; Altay, Hakas, Tofalar, Yakut Tarzlarıdır. Sibiry'nın hemen-hemen tüm halklarında Şaman tören kıyafetleri hayvan ya da kuş biçiminin bazen bütününe, bazen ise karakteristik uzuvlarının yansımalarıdır.

Resim 20: Tofalar, Irkutsk, Sibiry - Kadın şamanın tören kıyafeti.
Kaynak: <http://www.pinterest.com/pin/348466089890061144/>, E.T. 05.05.2014.

Şamanizm'de evren; gök ve yeryüzü olarak iki bölüme ya da gök, yeryüzü ve yeraltı olarak üç bölüm olarak tasarlanan görüntüsünü içerir. Üst üste gelen bu bölümler gerektiğinde birinden diğerine geçişi sağlayan kozmik bir eksenle bağlanır.¹²⁷ Her bir katman hayvan biçimleri ile temsil edilmiştir. Tören kıyafetlerinin tasarımlarının bütününe bazen gök hayvanı olan kuş, bazen ise yer hayvanı olan geyik, mus, ayı hâkimdir. Bu toplulukların ayırt edici yönü olmakla

¹²⁷ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı Yay., İstanbul 2002, s. 64.

birlikte kesin hatları ile ayırmaz. Zira gök ve yer hayvanlarının birlikte temsil edildiği tasarımlara da rastlanmaktadır ki en eski Türk Şaman tören kıyafetlerinin esasını oluştururlar. Kuş biçimi daha çok güney Altayların Hakasların Tuvaların Tofaların tören kıyafetlerinde çokça kullanılmıştır. Kara hayvanları ise daha çok merkezi Yakutlar ve Baykal sonrası Evenklerde kullanılmışlardır. tören kıyafetini kışın bir gömleğin üzerine, yazın çıplak vücuduna giyen Altaylılar, giysinin kürkünü iç tarafta, derisini dışta bırakacak şekilde dikerler. Kolları ve göğsünün üst taraflarında Altaylara özgü olan çapraz dikişler bulunur. Nazik iplerle yapılan nakışların kesiştiği noktalara yuvarlak nakışlar eklenir. ¹²⁸ Kolun alt kısmına birden üçe kadar deri püsküller asılır. Tören kıyafetinin sırtına ise bazen bele kadar uzayan kumaş parçası dikilerek tüm askılar onun üzerine takılır. Hakas kıyafetinin dikiş materyalleri koyun, keçi derileri ve siyah kumaştır. Atkılar rengârenk kumaşlardan oluşur. Atkının üzerine az sayıda deri bağlanır. Ayrıca yüzük ve demir madalyonlar, küçük hayvan derileri, vahşi kuşların pençeleri vs. de eklendiği de olur. ¹²⁹ Kıyafetin yanlarına puhu kuşunun iki gerçek kanadı dikilerek kıyafete kuş görüntüsü yüklenir. ¹³⁰

Tofalarda; kıyafet yapmak için bütün deriyi kullanarak ve üst tarafında kolları dikmek için Ket ve Selkup kıyafetlerindeki gibi iki delik açılır. Hayvanın bütün derisinin ebatları kıyafetnin önden birleşmesine imkân tanımadığı için her iki yana aynı hayvanın artan parçalarından ek kalın şeritler eklenir. Sol tarafın payı geniş tutularak sağ tarafa eklenen bağlarla birleştirilir. Tofalarda göğüslük olmadığı için cüppenin sol yakasına kumaştan yapılmış renkli şeritler dikilerek göğüslük görüntüsü verilir ki buna “Hun- Djük” denir. Tam bir göğüslük görüntüsü izlenimi yaratmak için öbür tarafına ise aynı simetrik şekilde olan birkaç sıra düğme dikerler.

¹²⁸ J.P. Roux, **age.**, s. 60.

¹²⁹ M. Maklaya, **age.**, s. 10, 63, 91.

¹³⁰ M. Maklaya, **age.**, s. 65.

Resim 21: Tofa Şaman kıyafeti, 20. yüzyıl.

Kaynak: <http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/20/> E.T. 15.05.2014.

Yakut kıyafetlerinin tasarımı üç ayrı şekilde görülmektedir. Birinci türü; belden dikişli, ikinci türü aşağı doğru çan şeklinde genişleyen, sonuncu tür ise boru gibi düz kesimlidir. Bu türler içerisinde en eski olanı belden dikişli üzeri kuş tasvirlidir. Yakut kıyafetlerinin en elzem parçası her türlü metalden yapılmış aksesuarlardır. Öyle ki demir askılar bütün sırtı horizontal şekilde kaplar. Metal askıların fazlalığından dolayı kıyafet oldukça ağırlaşır. Yakutlarda oldukça önemli olan askılar 3 gruba ayrılmaktadırlar. İlk grup askıların üzerinde iskelet dövmeleri, yanlarda kaburga dövmesi, kollarda dirsek dövmesi ve omuzlarında omuz dövmesi vardır. İkinci grup askılarda hayvan ve insana özgü resimleri yansıtan askılar vardır. Üçüncü grup askılarda ise takımın zorunlu bölümü olan üç yuvarlak levha bulunmaktadır. Bunlardan güneş, hilal ve ortası delikli levha şeklinde kesilmiştir.¹³¹ Yakutlarda giyilen kıyafetin adı “Kumu”, şapkanın adı “Bergee Kokoldo”, göğüs zırhlarının adı ise “Dalıs”tır. Ancak tam takıma sahip olunması için Şaman’ın yaşının ve derecesinin artması gerekir. Hayvanın kürklü derisinden yapılan kıyafetin kürklü kısmı içte deriden olan yüzeyi dışta kalacak şekilde hazırlanmıştır. Bazı kıyafetlerde

¹³¹ M. Maklaya, *age.*, s. 41.

yere kadar uzanan deri şeritler, püsküller vardır. Bu çok onur duyulan özel bir durumdur. Bu şeritlere “Saymırın Batırıs” denir.

Resim 22: Yakut şamanı.

Kaynak: <http://www.ampravda.ru/2013/05/16/038495.html>. E.T. 25.05.2014.

Tabiatın ölümü ve yeniden var oluşunun sembolik varyantı olan Dolganların Şaman si diğerlerinden farklı olarak daha titiz özenli ve zariftir. (Resim 6) Şapkalarına “bastına”, göğüs levhalarına “tügülük”, tören kıyafetlerine “kumu”, ayakkabılarına ise ”çabala” derler. için hayvanın derisi bütün olarak çıkartılır. Boyun, kol ve kuyruk deliği açılır. Gerçek hayvan kuyruğu bazen bu açılan kuyruk deliğine bazen de kemere takılır. Göğüslüğü de bazen kıyafetin altına giyerler. Tasarım olarak Yakut tören kıyafetlerine çok benzeyen Dolgan tören kıyafetlerini ayırmak için derisinin saf ve sırt kısmının tamamen düz olmasına bakılmalıdır.

Tuva tören kıyafetleri, geyik ya da maral derisinden yapılır. Kıyafetler arkadan da önden de aynı uzunlukta olur. Maral derisinden yapılan kıyafetnin dikişi “iskelet dikişi”dir. Kurumuş yaprak rengi olan kıyafetin üzerinde hiçbir askı olmaz. Askıları ise içine demir tel geçirilmiş ve 6-8 cm uzunluktaki yılan şekline sokulmuş deriden yapılır. Oldukça canlı görünen yılanın ağzı açık vaziyettedir ve içinden kırmızı dili görünmektedir. Bazı büyük yılanlar birden fazla kafalı olarak resmedilir. Bütünüyle yılan adamı temsil eden giysi resmi, Tuvalara has olup farklı renkleri de mevcuttur. Dirsek tarafında ise küçük deri parçaları dikilerek “kiçik çılan” (küçük yılan) denen püskül ve şeritler oluştururlar. ¹³² Özü edilen kavimlerin tören kıyafetleri ve

¹³² M. Maklaya, *age.*, s. 70-71.

üzerlerinde bulunan ekler Şamanlık olgusunun sembolik okuma dilleridir. Tasarımı oluşturan her bir ayrıntı Şaman kültürünün, geleneklerinin süzgecinden geçmiş ve nesnelere dönüşmüş çeşitlemeleridir. Şaman mitolojisi, kültürü Şaman'ın gizemli dünyası, ruhlar âleminin gizli simgeleri Şaman tören kıyafetinin sınırları dâhilinde özetlenmişlerdir. Tören kıyafetleri ve kıyafeter üzerinde bulunan unsurlar süslenme anlayışından hareketle kullanılmadıklarından takı ya da aksesuar tanımları uygun görülmemiş bir bütünün parçalarının her birini ifade etmek üzere “ek” tabirini kullanmak uygun görülmüştür.

2.3.2. Şaman Tören Kıyafetleri ve Ekleri

Şaman'ın bedenini gerçek dünyadan koparıp kozmik ve sınır ötesi âleme götüren vasıta içinde ruhların yerleştiği sidir. Yardımcı ruhların çoğu kıyafette yaşadıklarından kötü ruhlardan hem fiziksel olarak hem de manevi olarak kıyafetler ve üzerlerindeki ekler sayesinde korunurlar. Bu nedenle Şamanlar ruhlardan ilk olarak “manyak” yapmak için izin almışlardır. Her ne kadar özel kıyafet giyilmeden kıyafet kadar önemli olan yalnızca davul ile de ayin yapılabilindiği gibi asıl kamlık kıyafeti ile yapılandır.

Tek başlarına dinî bir kozmografi oluşturan tören kıyafetleri, bazı kozmik simgeleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vururlar. tören kıyafeti kendi başına çevredeki uzamdan nitel olarak farklı özel bir dinsel mikro-kozmosu temsil eder. Eksiksiz bir simgesel sistem oluşturduğu gibi kutsanmışlığı nedeni ile çeşitli manevi güçlerle, ruhlarla donanmışlardır. Şaman'ın söz konusu tabiat ötesi uygulamaları gerçekleştirebilmesi için şüphesiz ki insandan güçlü Tanrı'dan güçsüz yani Tanrı ile insan arası tinsel ve mistik bir varlık olması gerekir. Şaman'ın bedeni; ölüp dirilebilme, cinsiyet değiştirebilme, ruhlar âlemine gidip gelebilme özellikleri ile evrenin küçük bir modeli olup bütün metafizik enerji kaynaklarını da yansıtmaktadır.

Şaman'ın tören kıyafeti ayrıca onu toplumun diğer üyelerinden ayıran bir nişan niteliği taşır. Bu onların izole yaşamlarının ve toplumdan soyutlanmalarının bir

uzantısıdır.¹³³ Bir Şaman tören kıyafeti anlamlandırılırken onun küçük parçalarından ziyade büyük parçalarını değerlendirmek gerekmektedir. Şaman tören kıyafetleri giyildiği ortama işlevsel olarak uyum sağlamak üzere çeşitlilik gösterebilmektedir. Savaş zamanlarında kullanılan kıyafet, koruyucu zırh anlamına gelmektedir. Bu nedenle başlıkta kılıç; kıyafette ok, yay işaretleri gibi savaş sembelleri bulunmaktadır.¹³⁴

Kıyafetler ya babadan oğla geçen miras yolu ile ya da çağrı yöntemi ile devredilen kutsal bir kült eşyasıdır. Kutsal sayılan Şaman tören kıyafetlerinin doğal olarak saklanması korunması birtakım yasak ve kuralları da beraberinde getirmektedir. Şaman, tören kıyafetlerini kullandığı süre boyunca büyük bir özenle her türlü zarar ve hasardan korur. Zira kıyafetin bir sebeple zarar görmesi durumunda kıyafetin sahibi olan Şaman hastalık ya da ölümle karşı karşıya kalacaktır.¹³⁵ Kıyafetler barınağın özel bir bölümünde saklanıp çocukların ulaşmaması için gereken her türlü önlem alınır. Aksi hâlde bunların sihir, güç ve kudret veren tabiat ötesi özelliklerinin kaybolacağı düşünülmüştür. Şaman'ın ölümü, yaşlılığı ya da hastalığı gibi zorunlu sebeplerle Şamanlığı terk etmesi durumlarında onun kült eşyası kabul edilen kıyafetleri de ya onunla birlikte mezara konur ya da ormandaki bir ağaca terk edilir.

Hayvan tasvirlerine özgü olan demir askılar her zamanki gibi darbelerden korunmak için takılır. Altay tören kıyafetlerinin önemli özelliklerinden birisi de düz ya da yuvarlak olarak bulunan aslen kertenkele olan amulet olarak kullanılan ayaklı yılanlardır. Kıyafetlerin üzerinde bulunan bu yılanların üzerinde bazen bir diğer yılan daha bulunduğu da olmaktadır. Altay Şaman kıyafetlerinin eteklerine konan süsler bulunmaktadır. Eteğin kalça üzerine gelen kısmına çeşitli renklerde mendiller, saçaklı, işlemeli ve puhu veya kartal tüyü asılı bir örgü, kıyafetin sol tarafına koyu renkli kumaştan örülmüş iki kalın örgü bağlanır. Bu örgülerden birincisine yılan, ikincisine kör yılan “kamık” denir. Ayrıca “ayuu” denen ayı pençesi bulunur.

Altay tören kıyafetinin ön tarafına kırmızı şerit dikilir. Biri yakasında biri ise kuşak hizasında olan iki düğmesi “topçı” vardır. Göğüs kısmında dokuz yerinden

¹³³ F. Bayat, **age.**, s. 176.

¹³⁴ M. Malaya, **age.**, s. 8.

¹³⁵ F. Bayat, **age.**, s. 175.

düğümlü dikiş yeri bulunur. Etek kısmında bir sıra kumaş ve kayıştan yapılan yedişer tane yeni kıyafet parçacıkları bulunur. Bunlardan dördü keçi derisinden üçü de kumaştandır. Bu küçük kıyafet parçalarına şeritler ya da örgüler eklenir. Şerit ya da örgülerin sayısı kayıştan yapılanlara altıdan dokuza, kumaştan yapılanlarda ise ikiden üçe kadar olur.¹³⁶ Farklı Şaman toplulukları birbirlerine gelenek bakımından tamamen aykırı değildir. Altaylıların kıyafet hazırlama tarzı bakımından eski Samoyet geleneklerini korudukları görülmektedir. Ayrıca Yakut ve Tofalar Şamanlarının ekleri Evenklerinki ile ilişki içerisindedir. Tuvaların kıyafetlerinde ise Moğol Şamanizminin izleri bulunmaktadır.¹³⁷

Yakutların metal levhalar içerisinde en önemlisi telek şeklinde kesilmiş olanlarıdır. Çoğunlukla iki başlı kartal ve kuşların tasvirleri mevcut olup nadiren geyik ve balıkların tasvirlerine rastlanmaktadır. En önemli özelliklerinden biri ise sırta asılmış güneş, ay ve yeraltı dünyasına geçişi temsilen yapılan tasvirlerdir. Yakut tören kıyafetleri içerisinde karakteristik özelliklerini taşımayan ünik bir örnek olan “Emeget Kaftanı” bulunmaktadır.¹³⁸ Kaftanın eteklerinde ve kollarının alt kısımlarında uzun ince kesilmiş deri püsküller bulunmaktadır. Sırtında irili ufaklı çanlar, metal dairevi levhalar ve balık tasvirleri bulunmaktadır. Yakut tören kıyafetlerinin üzerinde kuş tasvirlerinin bulunması onların kuşlar hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır. Şaman kuşağı ya da kemeri tüm kıyafetlerinde yer almaktadır.¹³⁹

Yakut Şamanlığında yaşlı Şaman, genç Şaman’ı dağa çıkarır, ona kıyafetlerini giydirir ve ruhun koruması altına alır. Özel kıyafet ve takım giymesi için genç Şaman’ın göze görülen maddi bir şeyler yapması gerekir. Yeni Yakut Şaman’ı, Şaman olduktan sonra Şamanlık kutlaması yapar. Buna “mailasın” denir. Bu törende kurban edilen hayvanın kanını genç Yakut Şaman, kıyafetine ve bütün aksesuarlarına, askılarına sürer. Bu esnada ruhlara, kıyafetin yeni sahibinin kabul edilmesi ve yeni sahibinin korunması için ricada bulunulur.¹⁴⁰

¹³⁶ A. İnan, A. V. Anahin, **Altay Şamanlığına Ait Maddeler**, s. 439-440.

¹³⁷ Alekseyev Nikolay A. **Şamanizm Tyurkoyazıcınh Narodov Sibiri, İzdatelstvo Nauka**, 1984 Novosibirsk, s. 178.

¹³⁸ N. N. Mikluho Maklaya, **age.**, s. 93.

¹³⁹ N. N. Mikluho Maklaya, **age.**, s. 40, 93, 94.

¹⁴⁰ N. N. Mikluho Maklaya, **age.**, s. 41.

Resim 23: Yakut Şaman Tören Kıyafeti. 20.yy.

Kaynak:<http://vespig.wordpress.com/2012/12/18/%D1%88%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8B-%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%B8-%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2-%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B0/> E.T. 18.03.2014.

18. yüzyılın ortasından bu yana her Yakut Şaman'ı, hem siyah hem beyaz Şaman rolünde olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı özel günlerde Şaman'ın özel kıyafeti olduğu hâlde giymediği bilinmektedir. Bunun sebebi ritüelin içeriği ile ilgilidir. Örneğin “Isı Ah” denen bayramda Şaman yeteneklerini kullanmak üzere değil topluluğa seslenmek ve hitap yeteneğini ortaya koymak için bulur. Bu nedenle özel bir kıyafet giyilmez.

Yakutların karakteristik ve önemli olan şekillerden birisi de; Şaman'ın esas koruyucusu mahiyetinde olup, ölen atasının ruhu anlamına gelen, “emeget” denen en zayıf Şaman'ın dahi taktığı askıdır. Yakutlarda eski Şaman, yenisini zirvesine getirirken emeget denen askıyı genç Şaman'ın kıyafetine takar. Birkaç askı türü vardır ki onları mecburen takmak gereklidir. Bunlar; beyaz turna “kıtalık”, kuğu “kuba” ve iki başlı kartalı tasvir eden askılardır. Askılardaki kuşlar Şaman'ı farklı-farklı ruhlara götüren görevliler ya da Şaman'ın koruyucularıdır. Mecburi olan bu askılara emegetten başka balığı temsil eden “balık timir-abası balık” – “zalim ruhun balığı” askısı da dâhildir. Zalim ruhlu balık genellikle turna balığıdır. “Sordong balığı” iyi ruhlar ise “Ayı” hayvan şekilde tasvir edilmezler. Kıyafet ve göğüslüğün üzerinde geyik, mus, ayı ve köpeğin (ya da sadece onların başlarının) tasvirleri vardı. Hayvan ve insan temsili askılardan başka da kıyafetinin üzerinde Şaman'ın güç,

kuvvetini ve hatta ruhlar âlemine yolculuk zamanı direksiyonunu temsil eden zincirler dikilir. Tüm Şamanların kıyafetlerinin üzerinde askı taşımaları çok gerekli değildir. Askıların sayısı ve kalitesi Şaman'ın hangi kategoriye ait olduklarını gösterir. Hayvanların tasvirleri kıyafetinin üzerine sadece Şaman'ın bir ya da öteki ruh üzerinde egemenlik sağladığında ya da onun yakın ilişkiye girdiğinde dikilir. Kıyafetinin üzerinde olan tasvirlerin sayısı Şaman'ın egemenliği altında olan ruhların sayısına eşittir. Üçüncü grupta; bir sürü aynı şekle sahip askılar vardır. Yani boru şeklinde fakat farklı figürlü levhalar, yuvarlak ve düz çanlar vs. Özellikle de Yakutlar için düz çingiraklar karakteristiktir. Genellikle sırta dizilen bu askıların toplamı, kuşun tüylerini ve Şaman'ın zırhını sembolize ederler. Askılar özel dikilmiş dokuma şeritlerinin üzerine asılırlar. Kıyafetinin kollarına kanat kemiklerini sembolize eden demir levhalardan başka ise örülmüş şeritler çanlar ve boru şeklinde olan askılar da asılır.

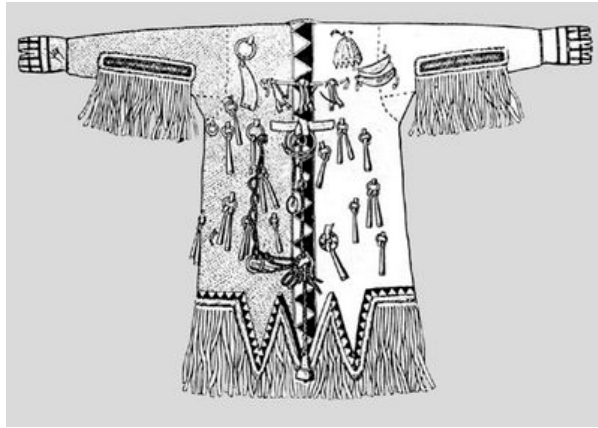
Yakut tarzı eğimli kıyafetler, genel olarak dümdüz sırtlı kıyafetler gibi tasarlanırlar. Kuşağı bakır levhacıklarla, düğmelerle veya incilerle bezerler. Kuşaktan aşağı çokça ve sık bir şekilde şeritler sarkar. Bu şerit ve püsküller yılanları sembolize eden deri örgülerden oluşmuştur. Kıyafetinin görevi ve sahip olduğu terminoloji onun oldukça (poli-semantik) fazla manalar içerdiğini göstermektedir. En önemli manası kuş derisini giyenin uçabilme yeteneğine kavuşmasıdır. Yumuşak ve demir askılar arasında kuş ve insanın iskeletini tasvir edenlerde vardır. Püskül ve öteki askılar ise bu çaylağın “elie” tüylerini tasvir eder. Bu özellikler Yakut tören kıyafetlerinin daha eski anlamlarına işaret ederler. N. P. Pripuzov'un araştırmalarına göre tören kıyafetinin üzerinde tasvir edilen iskelet hayvanı, püsküller ise hayvanın kürkünü sembolize eder. Yakutlar ayrıca ayının bütün derisinden dikilmiş tören kıyafetine de sahiplerdi. Başlık yerine ise ayı başından soyulmuş ve başlık üzerine giyilen deri vardır. Ayıyı temsil eden kıyafet Şamanı koruyanları “Tanara” (gök) sembolize eder. Bilinen en son anlam ise kıyafetin Şaman'ın atasının temsili olmasıdır. Kıyafet de vücut tasvirleri, bu yeni anlamda Şaman'ın vücut hakkında tasvirlerini görmek mümkündür. Mesela insan Şaman'ı demek kemikli ölmez bir yaratığa çevrilmesi anlayışıdır. Bu anlayışta Şaman olma ritüellerinin gelişmesi zamanı yaratılmıştır. Kıyafetin bazı parçalarında ise Şamanların doğa görünüşü hakkında bilgi vardır. Mesela eski Yakutlar, bulutları canlı yaratıklar, kuş veya

hayvan sanıyorlardı.

Tüm Şaman topluluklarında olduğu gibi Sibiry Türk Şaman topluluklarında da en çok görülen simgecilik türlerinden birisi kuş simgeciliği diğeri ise iskelet simgeciliğidir.

2.3.2.1. Kuş Motifi

Şaman tören kıyafet ve davullarında en çok kullanılan, faydalanılan ve simgesel anlamlar taşıyan bir motiftir. Kuş motifinden en çok yararlanan bölgelerden biri de Sibiry Türk Şamanlarıdır. Sibiry Türk Şamanlarının en karakteristik yanlarından birisi kıyafetin bütününe hâkim olan kuş tasvirleridir. Zaten kuş biçimli giysinin çıkıp yayıldığı merkez de hâlen Yakutların yaşadığı bölgelerdir. En karmaşık kuş biçimli kıyafet türlerine de Yakutlarda rastlanır. Altay Şamanları ise tören kıyafetlerini baykuşa benzetirler. Kıyafet, demirden tam bir kuş biçimini temsil eder. Bu öteki dünya ile bu dünya arasında yolculuğu sağlamaya yardımcı olmak içindir. Kartal ilk Şaman'ın atası sayılır. Şaman'ın sırra erişinde önemli bir rol oynar ve son olarak evren ağacını ve Şaman'ın esrimeli yolculuğunu da kapsayan mitsel yumağın merkezinde yer alır. Şaman söylencelerinde ve masallarında da bir kadın Şaman sihirli tüyü elde eder etmez havalanıp göğe uçar.¹⁴¹

Resim 24: Şaman kıyafetinin sembolü kuş.

Kaynak: http://old.shaman.net.ua/page.php?al=kostum_shamana. E.T. 09.06.2014.

¹⁴¹ M. Eliade, *Şamanizm*, s. 188.

Altay Şaman'ın tören kıyafeti kuş vücudunun sembolüdür. Püsküller, telekler ve dikişler ise kuşun iskeletini temsil eder. Bazen kuşun kuyruğu da temsile eklenir. Ayrıca kollarda beyaz tüylü nakışlar bulunmaktadır.¹⁴² Yeni başlayan alt derece Altay Şamanları ritüel zamanları özel kıyafet yerine yakası küçük hafif kuş telekleri bezenmiş kıyafetler giyerler. Altaylar için daha çok koyun derisinden yapılan gagaları ve pençeleri ile kuşu sembolize eden, en uzun dizlere kadar olan kıyafet karakteristik olup kendine has özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Altay tören kıyafetlerinin omuzlarına puhu ve baykuş tüylerinden iki demet konulur. Bu demetler iki kartalı veya iki şahini temsil ederler. Kartal ve şahin göze görünmeden, Şaman'ı ve kurbanlık hayvanı *tös*lerine götürürler.

2.3.2.2. İskelet Motifi

Şaman tören kıyafetlerindeki iskelet tasvirleri ölüp dirilme inisasyonu ile ilgilidir. Konuya ilişkin mit şöyledir; “Ruhlar Şaman'ın bedenini yedi, dokuz veya doksan dokuz kısma parçalayıp etini kemikten ayırır, başını kesip bir ağaca geçirirler, sonra etini bir yere toplayıp ağız sularıyla kemiğe yapıştırırlar ve başı bedeninin üzerine koymak suretiyle yeniden diriltirler. Ruhlar vergi almış adamı kazana koyup kaynatır, etini kemikten ayırıp yerler, sonra kemiklere yeni et yapıştırıp onu diriltirler. Bu bahsedilen süreçler Şaman'ın bedeni yeniden kuruma safhalarının efsanevi anlatımlara dönüşmüş şekilleridir.¹⁴³ Şaman tören kıyafetindeki iskelet sırta erme dramının, yani ölüp dirilme inisasyonunun yeniden güncelleştirilmesidir. Bazen insan bazen ise hayvan iskeletini temsil eder. Her iki durumda da gerçekte temsil edilen mitolojik ataların koruduğu yaşam özü veya hammaddesidir. İnsan iskeleti Şaman'ın en arkaik modelidir.

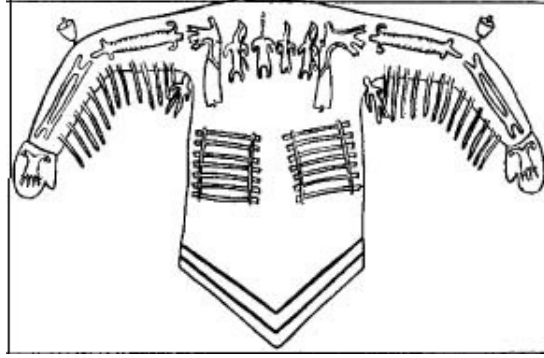
Altaylılarda soy, nesil anlamına gelen *sök* kelimesi, kemik anlamına gelmektedir.¹⁴⁴ Kök aile veya soy kavramı “kemik” terimleriyle de ifade edilir.

¹⁴² M. Maklaya, *age.*, 90 s.

¹⁴³ F. Bayat, *age.*, s. 53.

¹⁴⁴ W. Rodloff, *Sibir`yadan*, çev.:Ahmet Temir, C II, Maarif Basımevi, İstanbul 1957, s.26

Dolayısıyla şaman tören kıyafetlerinde kemiklerin temsil edilmesi, topluluğun atalarına, şamanın ölüp-dirilme motifine, kemiklerden yeniden hayat bulunacağına olan bir inancın sonucudur. Kuş iskeleti tasvirinin kaynağı ise ilk Şaman'ın bir kartalla kadının birleşmesinden oluştuğu miti ile ilgidir. Ayrıca bir kuş gibi uçabilme yeteneğine kavuşması için onun iskeletini vücudunda taşımaya onunla kozmik bir bütünlük sağlamaya ihtiyacı vardır.¹⁴⁵

Resim 25: Sibirya Şaman pelerini (iskelet kemiklerinin tasviri).

Kaynak: <http://www.nkj.ru/archive/articles/11202/>, E.T. 18.05.2014.

Demir ekler Şaman tören kıyafetlerinde sıkça rastlanan objelerdir. Demir, saygı ve korku nesnesidir. Demircinin esrarengiz gücü bakımından Şaman'a denk olduğu kabul edilir. Yakutlarda “demirci ve Şaman aynı yuvadandır”. Bu nedenle demirden takılar ruhlarla iletişimi sağlamakta ve kötü ruhları korkutmakta önemli bir araç olarak ilgi görmüştür.¹⁴⁶ Ağaç imgesi Sibirya Şamanizminin karakteristik özelliklerindedir. Ağaç dünyanın eksenidir ve göğe kadar uzanır. Şaman bu ağaçtan beslenir ve onun ağacından davul yapılır. Ruhlar Sibirya Şamanlarını ağaca yetiştirirler.¹⁴⁷

Altay tören kıyafetlerinde dikkat çeken dokuz rakamı Altay Türklerinin kozmolojisi ile ilgilidir. Tanrı evrenle birlikte dokuz dallı ağacı da yaratmıştır. Sonra Tanrı her dokuz dalın kökünden birer kişi yaratmış, her kişiden birer oymak türemiştir. Bu nedenle dokuz rakamı çok önemlidir. Altay kıyafetlerinin omuzlarında dokuz ok ve yay simgesi çokça kullanılır. Onlara göre dokuz ok ile yay Tanrı'dan

¹⁴⁵ M. Eliade, *age.*, s. 190.

¹⁴⁶ S. A. Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 202.

¹⁴⁷ Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, İmge Kitabevi, İstanbul 2011, s. 282.

uzatılan şeylerdir. İnsan iskeletinde avuç, ayak kemiği, baş, bel, dirsek, diz, el bileği, omuz ve topuk olmak üzere dokuz ek vardır. Tören kıyafetlerinin sağ kolunda dört ve sol kolunda beş olmak üzere dokuz çingirak bulunur.¹⁴⁸ Altay’larda hep aynı olan kukla ve çanların sayısı daha sonra farklılaşmıştır.

Resim 26: Tofalar Şaman tören kıyafetlerinde İskelet simgeçiliği.

Kaynak: <http://okulsel.net/docs/index-69696.html?page=2>. E.T. 19.05.2014.

Tofaların tören kıyafetlerinin en karakteristik özelliği kıyafetlerdeki iskelet şeklindeki aplikasyonların bulunmasıdır. Bu şekiller omurga kemikleri, kaburgalar, kürek kemikleri, bel kemikleri ve kalça kemikleri vs.den oluşmaktadır. Omurga kemikleri özel şeritlerle dikilerek kıyafete tutturulur. 20. yüzyılın başlarında Tofalarda üç kadın Şaman’a rastlanmıştır. Bazen kadın Şamanlar ruhları çağırarak için kemerlerinde ruhlara ikram etmek için tütün dolu tabaka bağlarlar. Kadınların tören kıyafeti onları orta ve aşağı dünyaları gezmesine, uçmasına yardım eden bir vasıta. Bu nedenle sıkça telekler kullanılmıştır. Kolları kanat şeklinde bezemelerle doludur.

Yakutlarda tören kıyafeti sırt bölgesinin ortasında “güneş”i temsil eden yuvarlakların arasında bir de delik bulunur. Buna “güneş deliği” (oybon küngata) denir. Fakat genel olarak bunun Şaman’ın yeraltına girmek için kullandığı orta delikle birlikte dünyayı temsil ettiği kabul edilir. Kıyafetin sırtında ayrıca bir hilal ile Şaman’ın güç ve dayanıklılığını temsil eden bir demir zincir vardır. Şamanların söylediğine göre demir plakalar kötü ruhlarının vuruşlarına karşı kalkan görevi görür.

¹⁴⁸ <http://www.forumex.net/sitemap/t-11290.html>, E.T. 25.03.2013.

Kürkün üzerine dikilen tutam tutam kıllar ise kuş tüylerini temsil ederler.

Resim 27: Yakut Şaman kıyafetinin ön ve arkası (19.yy. ortaları).

Kaynak: <http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/11/>, E.T. 25.05.2014.

Yakut Şaman'ı tören kıyafetinde 30–40 libre, yaklaşık olarak 13 ile 17 kilo arasında madensel takılar taşınmalıdır. Bu madenî takıların bir canı olduğu ve paslanmadığı düşüncesi hâkimdir. Kollar boyunca, kol kemiklerini temsil eden “tabıtala” denen çubuklar dizilmiştir. Göğsün yan tarafında ise kaburgaları temsil eden “oygos” denen yaprakçıklar dikilmiştir. Biraz yukarıda büyük yuvarlak plakalar kadının göğüslerini, karaciğeri, yüreği ve diğer iç organları temsil eder. Kıyafete kutsal hayvan ve kuş figürleri de dikilir. Ayrıca içinde bir insan figürüyle kayık biçiminde madenden yapılmış küçük bir “amagat” (deliliğin ruhu) asılır.¹⁴⁹

2.4. Ak ve Kara Şaman Tören Kıyafetleri

Altay Şamanları ak ve kara Şaman olmak üzere ikiye ayrılır. Her zaman iyi ruhlarla uğraşan, beyaz kıyafet giyen ak Altay Şamanları yüce Tanrı'ya “Ülgen”e ibadet ederler. Yeraltı dünyasının zalim ve kötü ruhları ile uğraşan karanlık Altay

¹⁴⁹ M. Eliade, *age.*, s. 179.

Şamanları ise alt dünyanın Tanrı'sı olan "Erlik"e ibadet ederler. Işıklı Altay Şaman'ın yere kadar uzanan üç parlak şeridi vardır. Buna "uç yalamalı ton" denir. Karanlık Şaman ise kanuna göre ışıklı Şaman'dan farklı giyer. Onun kıyafeti "hamton" ya da "manyak"tır.¹⁵⁰ Altaylarda kıyafetin üzerinde gök kızlarını temsil eden içleri kürkle doldurulmuş kuklalar bulunmaktadır. Kürek kemiklerinden kollarına kadar ikiden dokuza kadar kumaştan yapılmış ve kafalarında puhu kuşu telekleri bulunan kuklalar dikilmiştir. Metalik askılar ise güneşi, ayı ve küçük yıldızları temsil eder. Bazı kıyafetlerde ise Şaman'ın silahını temsil eden ok ve yay da takılır. Altay Şamanlarında kemerin üzerine ise dokuz bezekli Ülgen'in yani ışık tanrısının kızları sayılan kuklalar asılır. Ayrıca küçük hayvanların derileri, çanlar ve kuşların kurutulmuş kafaları bulunmaktadır. Kemerin yanında bir uca (yağlık) mendil gibi bez parçaları dikilir. Bu mendil şifa bulan hastaların Şaman'a minnetlerini anlatmak için verdiği teşekkür mahiyetindeki bir hediyedir.

Araştırmacı "Anohin Altaylılarda tören kıyafetinin sonradan başka halklardan alındığı düşüncesindedir. Ona göre de, Ülgen ile dağ ve yer ruhlarının da dâhil bulunduğu iyi ruhlara ayin yapanlar, şaman kıyafetsini giymezler. Oysa yeraltı dünyasının hâkimi Erlik ile ona bağlı kötü ruhlar (kara töz) için yapılan törenlerde kıyafet giymek gereklidir."¹⁵¹

"Özel şaman si ve davul daha çok kara şamanlar için geçerlidir. Yalnız ışıklı sema ruhlarına, Tanrı'ya veya Ülgen'e kurban sunmakla görevli olan ak şamanlar özel bir giysi giymezler. Ancak bu konuda V. Troşçanski'nin görüşleri farklıdır. Ona göre Yakutların kara ve ak şamanlarının kıyafetleri farklıdır. Ak şamanın (ayı oyuna) kıyafetinde hayvan tasvirleri bulunmaz, çünkü ak şamanların koruyucuları ayılar olduğu için hayvan şeklinde simgelenmezler. Bu fikrin yanlış olduğu şaman efsane ve memoraatları ile tasdik edilmektedir. Nitekim ayıların bir kısmı inek, bir kısmı da at şeklinde tasavvur edilmektedir.

V. Troşçanski'ye göre kara şamanların giysisinde güneş resmi çizilmez. Güneş resmi ak şaman kıyafetine özgüdür. Bu tezin de yanlış olduğu yukarıda kara şaman kıyafetinde çizilen güneş ve yarım ay resimlerinin varlığından görülmektedir. Ayrıca şamanın giysisi milli bir kimlik kazanmıştır ki her bir Şamanist toplumda

¹⁵⁰ N. N. Mikluho Malaya, *age.*, s. 59.

¹⁵¹ Sadettin Buluç, *Şaman*, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>, E.T. 04.10.2013.

manyak, kıyafet, başlık ve diğer tamamlayıcı unsurlar farklı özellikler göstermektedir. Nitekim Türk şamanlığına yakın olan Moğol ve Buryat şamanlarınınlerinde milli şuura özgü elementler göze çarpar.”¹⁵²

Altay, Tuba, ve diğer Altay-Sayan Türklerinin Şaman geleneğinde kara Şamanlar, aslında yeraltı dünyası, ak Şamanlar ise yukarı dünya ile bağlantılı şekilde tasavvur edilirler. O halde Şamanların yukarı ya da yeraltı dünyası ile alakası renk simgesi ile bildirilir. Genelde yukarı dünyaya giden Şamanlar kırmızı renkte materyalden kıyafet diker, diktikleri kıyafeti kartal tüyleri ile bezer, davulunu kırmızı renkle boyarlar. Ayrıca yukarı dünya ruhlarının yanına giden ak Şaman çoğu zaman beyaz renkli ata biner. Kara yola (yani yeraltı dünyasına) giden Şamanın kıyafeti de, davulu da kara renkli olur, papağına da karga tüyleri takarlar.¹⁵³ Ak ve Kara Şamanlar ister kıyafeti, isterse de fonksiyonu açısından farklılık oluşturduğu halde, yukarı ve aşağı dünya Şamanlarında kıyafet ve fonksiyon açısından hususi bir farklılık görülmez.

Resim 28: Moğol Ak Şaman Kıyafeti ve detayı. 19. yüzyıl.

Kaynak: <http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/16/>, E.T. 19.05.2014.

¹⁵² F. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s. 182.

¹⁵³ V. N. Basilov, **age.**, s. 196.

Buryat Şamanların ikiye ayrıldığı görülüyor. Ak Şaman iyi Tanrılara tapar, onların aracılığı ile insanlara iyilik yapar. Kara Şaman ise kötü ruhlara tapar onlara kurban adak keserek insanlara kötülük yapmaya çalışır. Buryatlar’da Ak Şamanların si beyaz, Kara Şamanlar’ın ise mavi (siyah)renktedir. Ak şaman vefat edince cesedi yakılır, külleri beyaz renkli kumaştan yapılmış torbaya konulur ve saklanır. Kara Şamanın külleri ise siyah kumaştan yapılmış bir torbaya konur.¹⁵⁴

Resim 29: Buryat Kara Şaman.

Kaynak: http://www.philology.nsc.ru/departments/folklor/monogr/tr_i_inn/photo/29.jpg,
E.T. 18.06.2014.

2.5. Erkek ve Kadın Şaman Tören Kıyafetleri

Erkek ve kadın şaman giysileri arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır.¹⁵⁵ Farklılıklar zevke, ruhların isteklerine, şamanların gücüne göre oluşur. Tören kıyafette hiçbir şekilde kadın erkek ayrımı yapılmadığı net olarak ifade edilmesine rağmen kadın kıyafetlerinin daha süslü olduğu söylenebilir.¹⁵⁶ Yakut şamanlarının, kadınları örgü saçlarla süslandikleri, Hakas şamanlarının ise boncuk ve

¹⁵⁴ <http://fundayanar.blogspot.com.tr/2013/05/samanlik-nedir-nasil-saman-olunur.html>. E.T. 17.05.2014

¹⁵⁵ Sadettin Buluç, **agm.**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. E.T. 18.05.2014

¹⁵⁶ A.V. Anohin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, s. 42.

gerdanlık taktıkları, başlarına kız başlıkları taktıkları görülmüştür. Kadın ve erkek şaman giysisi bütün sembolleriyle şamanı atalarla bütünleştirmeye hizmet eder.¹⁵⁷

Resim 30: Moğol kadın ve erkek şamanı.

Kaynak: Tengerleg Böö, S. 9, s.12.

“Erkek ve Kadın Şamanlar, karşılıklı olarak birbirlerinin kıyafetlerini giymeye izinli değildirler. Bu arada kadının temiz sayılmayan bir varlık olduğu daima göz önünde tutulur.”¹⁵⁸

18. yüzyılın ikinci yarısında yazan Palas Buryat kadın şamanının görünüşünü şöyle betimler: Şamanın, uçları at başı şeklinde yontulmuş ve boyunlarına çingiraklar asılmış iki değneği vardı; siyah ve beyaz kürklerden yapılmış 30 tane yılan

¹⁵⁷ F. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s. 182.

¹⁵⁸ Sadettin Buluç, **agm.**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>, E.T. 25.04.2014.

omuzlarından yere kadar sarkıyordu, başlığı köşelerinde geyik boynuzlarını andıran üç çıkıntısı olan demirden bir miğferdi.¹⁵⁹

2.5.1. Dikim

Şaman kıyafetinin hazırlanması başlı başına bir törendir. Geleneğe uygun bir kıyafet hazırlamak maliyetli olduğu için, ruhlarının özel müsaadeleriyle, şaman adayı olan kişi, adaylık süresi zarfında hatta şaman olduktan sonra dahi özel bir kıyafet giymez ve ayinlerini sıradanlerle yapar. Şaman si giymeyen şamanlar kötü ruhlara karşı dirençsizdirler ve bu sebepten dolayı cesur da sayılmazlar. Şaman ne olursa olsun kıyafetini elde etmeye çalışmalıdır.

Kendi ruhunun telkinine itaat etmeyen şaman, hastalıklarla cezalandırılır. Sürtüş adındaki bir şaman, manyak diktirmediği için kendi ruhu Palas'ın gözünden düştüğünü ve onu hastalıkla cezalandırdığını anlatmıştır.¹⁶⁰

Şaman giysisini kendi istek ve arzusuna göre değil, hizmet ettiği ruhun (körmös)¹⁶¹ emir ve ilhamı doğrultusunda hazırlatmalıdır. nin vasfı, biçimi, süsleri bütün ayrıntılarıyla ruh tarafından tarif edilir. Kıyafet şamanın hizmet ettiği ruhun isteğine göre ve en ince ayrıntılarına kadar yaptığı tarife göre dikildikten sonra aksesuarları temin edilir.¹⁶²

Ruhun istediklerinin dışında en ufak bir farklılık bulunması halinde giysi ayin yapmaya yaramayacaktır. Şaman giysisi bir rastlantı veya ferdi fantezi ürünü olmayıp, toplumun ortak düşünce ve tasarımlarının mahsulüdür.¹⁶³ Şaman bu kıyafetyi kendi isteğine göre değil, ruhların esin verdiği biçimde yaptırmak zorundadır.”¹⁶⁴

Ruh ya da ruhlar tarafından şaman olmak için çağrılan kimse kıyafetleri yaptırmaya yardım etmeleri için akraba ve dostlarına müracaat eder. Yardım talebini

¹⁵⁹ M. Eliade, **Şamanizm**, s. 180.

¹⁶⁰ A.V. Anohin, **age.**, s. 34.

¹⁶¹ A.V. Anohin, **age.**, s. 42.

¹⁶² Yaşar Çoruhlu, **age.**, s. 54.

¹⁶³ Fuzuli Bayat, **age.**, s. 175.

¹⁶⁴ Sadettin Buluç, **agm.**, s. Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. 04.06.2014.

alan kişiler gerekli malzemeyi hediye etmek zorundadırlar. Erkekler malzemeleri hammadde halinde bağışlarken, kadınlar ise hazır şekilde hediye ederler, örneğin iinelik (iğnelik), katla (kese), kajanay (saç örgüsü) vs. gibi.¹⁶⁵ Malzeme hazır olduktan sonra genellikle şamanın ailesinden kadınlar toplanıp belli kurallara uyarak kıyafeti hazırlamaya başlarlar. Kızlar da yardımcı olabilir. Bu çalışmaya katılanlar kesinlikle görece edep ve ahlaka aykırı hareket edemezler. Kıyafetnin hazırlanması sırasında kadınların çok temiz ve namuslu bir yaşam sürmeye özen göstermeleri gerekir.¹⁶⁶ Bu müddet zarfında kadınların erkekleri görmemeleri şarttır. Kıyafet özel itina ve temizlik anlayışı içinde dikilir.

Manyakın asıl kısmının genellikle maral veya beyaz koyun derisinden oluşan düğmesiz ve önü açık olarak dikilen ceket oluşturduğu bilinmektedir.¹⁶⁷ Buna ton denir. Arka eteği olmayan bir kabandır. Yen kürkün kollarını oluşturur. Vaşak kürkü ile süslüdür.¹⁶⁸ Ruhlar dünyasını simgeleyen parçalar bu cekete dikilir. “Zengin Şamanlar kıyafetlerini birkaç ay içinde yaptırabildikleri halde, fakirlerin bir kıyafetye sahip olmaları birkaç yıla bağlıdır.”¹⁶⁹ Tam takım Altay şamanlarının manyakı (kültük manyak) iki üç ay zarfında dikilir ve genelde 30 büyük parça olarak kabul edilse de 60 esas parçadan oluşur. Bazı bilgilere göre şaman giysisi asıl 30 parçadan yapılıdır. Ancak gelenekler zamanla yozlaştığı için bu simgelerin sayısı daha fazlalaştırılmıştır ve bunlardan bir kısmının anlamı açık şekilde belli değildir. Üzerinde simgesel karakterli 600’e yakın eşya bulunur.¹⁷⁰ Şaman giysisinin demirden, bakırdan, kemikten, ağaçtan vs yapılmış simgeleriyle beraber ağırlığı 15–17 kilo kadar olur.

¹⁶⁵ A.V., Anohin, **age.**, s. 41.

¹⁶⁶ Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni, **Bildiriler**, Hacettepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi, Ankara 2007, s .73.

¹⁶⁷ Y. Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, s .28

¹⁶⁸ A.V., Anohin, **agm.**, s. 45.

¹⁶⁹ Sadettin Buluç, **agm.**, s. Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. 04.06.2014.

¹⁷⁰ C.Şener, **age.**, s. 37.

2.5.2. Giyiliş

“Şaman için davul kadar önemli olan giysi, geleneğe uygun bir şekilde hazırlanacağı için bazen giysisiz de kamlık yapıldığı görülmüştür. Ancak bu tür kamlık çok az durumda ve ehemmiyetsiz şeyler için yapıldığından asıl kamlık kıyafetsiz gerçekleşmez. Giysi olmadan şamanın kötü ruhlarla savaşı imkânsız hale geldiğinden Türk şaman metinlerinde şamanın, ruhların izni ile ilk olarak kıyafet yaptığı söylenmektedir. Ancak şunu özellikle kaydetmekte yarar vardır ki şaman, tören kıyafetleri yalnız merasim zamanı kuşanır, diğer durumlarda o da toplumun bir ferdi gibi giyinir.”¹⁷¹

“Altay şamanı tören kıyafetini kışın bir gömleğin üstüne yazın ise doğrudan çıplak bedenine giyer.¹⁷² Tunguzlar mevsim ayırt etmeksizin çıplak vücutlarının üzerine giyerler. Sibiryâ'nın kuzeydoğusunda ve Eskimo kabilelerinin çoğunda tam anlamıyla bir şaman giysisi bulunmamakla birlikte başka Antarktika halklarında da genellikle aynı gelenek gözlenir. Şaman belden yukarı soyunur. Kıyafetler olarak üstünde bir kemer kalır.”¹⁷³ Bu çıplaklığın büyük olasılıkla dinsel bir anlamı bulunmaktadır. Şamanlar bazen kıyafetlerinin üstünden kıyafet denilen ceket de giyerler. Aynı ile manyak'ta olduğu gibi kıyafette de şaman simgeleri yer almaktadır.

“Kam bunları ancak ayin yaparken giyer. Şamanlığı namzet olan genç, staj gördüğü müddet içinde, kıyafet giymez, ayinleri adi siyle yapar.”¹⁷⁴ Şaman yer-su ruhlarına, Erlik ve onun oğullarına, aruu neme grubundan kan kardeş ruhlarına ve diğer körmöslere ayin yaparken manyakını giyer. Ülgen ve oğulları namına ayini yaparken manyakı kullanmaz, sırtından yere kadar uzanan üç beyaz şeritli kıyafet üç yalamaluu ton (üç şeritli kürk) giyilir.¹⁷⁵

¹⁷¹ F. Bayat, Sadettin Buluç, **agm.**, s. 174.

¹⁷² Y. Çoruhlu, **age.**, s. 57.

¹⁷³ M. Eliade, **age.**, s. 176.

¹⁷⁴ A. İnan, **age.**, s. 78.

¹⁷⁵ A.V. Anohin, **age.**, 43.

2.5.3. Kutsama

“Şaman tören kıyafeti hazır olduktan sonra kıyafetin kutsanması için yapılan özel ritüelde (Yakut şaman efsanelerine göre) yaşlı bir şaman adayı yüksek bir dağın başına ya da bozkıra götürerek ona şaman giysisini giydirir, eline bir davul ile at kılı sarılı bir söğüt dalı verir. Şamanın belinde kırmızı renkli bir kuşak bulunur. Ayinde adayın sağında dokuz erkek ve solunda dokuz kız yer alır. Merasimi yöneten yaşlı şaman sini kuşanarak adayın arkasında yer alır ve bir takım dualar okur. Buna yemin duası denilmektedir. Aday da bu duayı tekrarlayarak yoksullara, ihtiyacı olanlara, ruhi hastalara, çaresizlere yardım edeceğine ve ruhlara saygı gösterip onların isteklerini yerine getireceğine yemin eder.”¹⁷⁶

Hazır olan kıyafetin Şamana giydirilmesi için özel bir tören yapılır. nin ruhların incelemesine sunulduğu bu törene Altay şamanları “yelibü çıkar” yahut “manyak arüla” denir ki “manyak takdis etme, manyak temizleme” anlamına gelir.¹⁷⁷ Bunlar yelibü çağırıp yat veya manyak aruulap yat olarak da adlandırılabilir. Şaman bu ayinde kıyafetnin ruhlar tarafından beğenilip beğenilmediğini öğrenmek ister. Koruyucu ruhlar bu manyakı dikkatle tetkik ederler, beğenirlerse kıyafet ayin yapmağa yarar; beğenmezlerse eksikleri tamamlanır ya da bazı değişiklikler yapılır. Bu durumda onların isteklerini yerine getirmek şarttır.¹⁷⁸ Büyük bir halk kalabalığı karşısında yapılan bir ayin ile her olasılığa karşı, kirden, lekeden temizlenen¹⁷⁹ kıyafetlerini şamanlar her merasimden önce de ayrıca arındırma merasimleri yaparlar.¹⁸⁰

Altaylılarda kadın şamanlar temiz kabul edilmedikleri (piiyar kiji) için Erlik ve yer ruhlarına (yer-su) ayin yaparlar. Kendilerinin olmayan manyaka (kıyafete) dokunamazlar.¹⁸¹

¹⁷⁶ Fuzuli Bayat, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, 180 s.

¹⁷⁷ F. Bayat, a.g.e., 180 s.

¹⁷⁸ Sadettin Buluç, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>

¹⁷⁹ Sadettin Buluç, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>

¹⁸⁰ Fuzuli Bayat, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, 180 s.

¹⁸¹ A.V. Anohin, Altay Şamanlığına Ait Materyaller, Kömen Yayınları, Konya 2006, 43 s.

2.5.4. Muhafaza

“A. Popov’a göre tören kıyafeti, insan ömrüyle birebir bağlantılıdır. Nitekim giysinin bozulması ve zarar görmesi sahibine hastalık veya ölüm getirir. Ngasanlar, insanın giysisi onun kalbi gibidir, onu bozmak tahrip etmek olmaz derler. Aynı durum Türk şaman inancında da sabit bir yere sahiptir.”¹⁸²

Şaman tören kıyafeti de diğer kült araçları gibi kutsaldır; bir takım yasaklarla çevrilmiştir. Bu bakımdan herkesin görebileceği ya da eli altında bulundurabileceği yerlere konmaz. Şamanlar tören kıyafetlerini yalnız merasim zamanı giydikleri için kalan zamanlarda çadırın ya da kulübenin yüksekçe bir yerinde özel olarak muhafaza edilir.¹⁸³ Manyaklar ayların ön köşelerindeki aruu körmös tasvirlerinin altında kutu veya deri torbalarda da saklanabilir, diğer lere ve özellikle kadın kıyafetlerine değmemesi sağlanır.¹⁸⁴

“Tunguzlar, büyüsel araç-gereçlerinin, çeşitli maddelerden yapılmış olan cin figürlerinin yanı sıra şaman kıyafetini de günlük işlerde kullanılmayan bir ren geyiğine yükleyerek korumaktadırlar. Gerek şaman tören kıyafetleri; gerek şaman davulu, gerekse cin figürleriyle cin resimleri kirlenmesin diye (kadınlar, küçük çocuklar bunlara dokunursa onların kutsallığına zarar geleceğine inanılmaktadır) özenle korumaktadır. Aksi halde bunların güçlerini kaybedeceğine inanılır.”¹⁸⁵

“Altay Türklerinde şaman tören kıyafetleri, deriden bir çanta içinde, çadırın gerisinde bir yerde saklanır.”¹⁸⁶ Bir ayıldan diğer ayıla taşınan manyak, bohça haline getirilir ve eyerin arka kısmına bağlanır. Manyakı kadın olmamak kaydıyla yabancı biri de taşıyabilir.¹⁸⁷

¹⁸² Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, 180 s.

¹⁸³ S. V. Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe*, s. 66.

¹⁸⁴ A.V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Kömen Yayınları, Konya 2006, s. 45.

¹⁸⁵ S. V. Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe*, s. 66 s.

¹⁸⁶ Sadettin BULUÇ, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. E.T. 26.04.2013

¹⁸⁷ A.V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, s. 44.

2.5.5. Terk

Şaman yaşlılık ya da hastalık nedeni ile şamanlığı bıraktınca veya ölünce giysisi, davulu, diğer kült araçları ile ilgili uygulamalar da belirlenmiştir. Şamanlık soyla geçse de şamanın manyakı başkasına verilmez veya aileden birisi hatta şaman da olsa bu kıyafeti kullanamaz. Her yeni Şaman için yeni bir ayin si yaptırmak şarttır. Ancak bazı topluluklarda farklı uygulamalar da görülebilir. Örneğin; “Bırarçenlerde; şaman adayı gelecekte giyeceği giysinin bulunduğu yeri rüyasında görmek zorundadır; onu almaya da kendisi gider. Sonra giysi, fiyat olarak bir at ödenmek suretiyle, ölmüş şamanın akrabalarından satın alınır. Fakat giysi klandan dışarı çıkarılmaz. Zira bir bakıma o bütün olarak klanı ilgilendiren bir eşyadır, sadece klanın katkılarıyla yapılmış veya satın alınmış olduğu için değil, ruhların güçlerini emmiş olduğu için de bu böyledir ve onlara egemen olamayacak biri tarafından giyilmemesi gerekir, yoksa ruhlar sonradan bütün toplumun başına dert açabilir.”¹⁸⁸

Şaman mesleğini terk ettiğinde giysisi ve diğer aksesuarları da ormandaki bir ağacın dalı üstüne asılarak terk edilir.¹⁸⁹ Bunun yanı sıra kıyafetler de, herhangi bir ruhlar yerine karşı duyulan korku ve tedirginliğe konu olur. Kıyafetler eskiyince,¹⁹⁰ Yıpranıp aşınınca ormanda bir ağaca asılır; üstünde yaşayan ruhlar da onu bırakır, gelip yeni giysiye bağlanırlar.”¹⁹¹

“Yerleşik Tunguzlarda şamanın ölümünden sonra giysisi evinde saklanır; üzerinde yaşayan “ruhlar” onu silkeleyerek, sallayarak vb. canlı olduklarını gösterirler”.¹⁹² Göçebe Tunguzlar ise, Sibiry kabilelerinin çoğunda olduğu gibi giysiyi şamanın mezarının yanına koyarlar.¹⁹³ Bir kısımda ise şamanın ölümü ile giysisi ve diğer aksesuarları şaman gömüldüğü mezarın başına veya mezarına konur.¹⁹⁴

¹⁸⁸ M. Eliade, **Şamanizm**, s. 178.

¹⁸⁹ S. V. Örnek, **100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe**, s.

¹⁹⁰ Sadettin BULUÇ, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. E.T. 26.04.2013

¹⁹¹ M. Eliade, Şamanizm, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 178.

¹⁹² M. Eliade, **Şamanizm**, s. 178 .

¹⁹³ M. Eliade, **Şamanizm**, s. 178.

¹⁹⁴ S. V. Örnek, **100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe**, s. 66.

Anlaşıldığına göre ölen şamanın yardımcıları ruhları manyakı terk ettiklerinden yeni şaman, eski manyakı giyemez. Bir diğer önemli mesele yeni şamanın yeni yardımcı ruhlara sahip olmasıdır. Yeni yardımcı ruhlar eski bir şaman manyakına yerleşmezler. Yeni şaman için yeni bir manyak yaptırmak şarttır. Ölen Şamanın eskilmiş manyakını ormanda bir ağaca asarlar.Şaman gömüldüğü zaman, manyakı da mezarının başına konulur.¹⁹⁵

“Birçok yerlerde tören kıyafetleri bir hastanın iyileştirilmesinde kullanıldıktan sonra o hasta ölmüşse, kıyafet de işe yaramaz olmuş, kirli hale gelmiştir. Hastayı iyileştirme gücü olmadığı anlaşılan davullar içinde durum aynıdır.”¹⁹⁶

2.6. Şaman Törenlerinde Kullanılan Aksesuarlar

2.6.1. Başlık

Başlık manyakı tamamladığı ve onunla bir bütün oluşturduğu için şamanlıkta önemli bir yer tutar. “Şamanın başlığı iki çeşittir. Biri kıyafet ile diğeri günlük giysi ile giyilebilir. Kıyafet ile giyileni biraz daha süslüdür, buna “kuş pörük” de denilir. Bazı araştırmacılara göre, Şaman giysisi kötü ruhlara karşı onu bir maske gibi korur. Örneğin bazı yörelerde Şamanın puhu kuşu kılığına girmesi, bu kuşun kötü ruhları kaçıracağına inanıldığındandır. Sibirya’da Şamanın boynuz takması da aynı amaca yönelik bir uygulamadır.”¹⁹⁷

“Anohin ile Potanın’e göre, Şamanın başlığı iki türdür: biri kıyafet ile, biri de kıyafetsiz, normal giysiyle giyilir. Kıyafet ile giyilen başlığa, üzerindeki bazı simgesel süslerle kuş pörük denir. Kırmızı kumaştan yapılan, içi astarlı bu başlık, arkaya doğru sarkan bir külah biçimindedir. Başlığa yer yer tilki postu, boncuklar, ipler, puhu kuşu tüyleri dikilmiştir. Bazı Şaman başlıklarında ise, başı ile birlikte puhu kuşu kanadı bulunur. Kıyafetsiz olarak normal ile giyilen başlık, kuzu postundan yapılmış olup bazı yerlerinde demet halinde ağaçkakan tüyleri, arka

¹⁹⁵ Fuzuli Bayat, **age.**, s.180.

¹⁹⁶ M. Eliade, **age.**, s. 178.

¹⁹⁷ C. Şener, **age.**, s. 37.

kısımında ise üç beyaz şerit görülür. Bu külah, aru töz olarak nitelendirilen Ülgen ile oğulları, dağ ruhları ve Yer-su gibi iyi ruhlar için yapılan törenlerde giyilir. Beyaz renk iyi ruhların hoşuna gittiği için genellikle beyaz kuzu postundan yapılır. Sıradan Şamanların külahları ise, kara kuzu postundandır.”¹⁹⁸

Resim 31: Sibiryâ Şaman başlığı.

Kaynak: <http://linkfeedator.ru/inter/content/view/57175/9/20.03.2014>. E.T. 24.04.2013.

“Darhat şamanları kuşak (baş bandı) biçiminde kahverengi, yeşil ya da mavi kumaştan yapılmış başlıklar kullanmaktaydılar. Başlıkların üst tarafına kartal vb. hayvanların tüyleri yerleştirilmekteydi. Bu başlığın alt uçlarından örülmüş şeritler sarkmaktaydı. Başbantları üzerinde kaşlar, gözler, burun, ağız ve kulakları ifade eden applike işlemler vardı. Bazen sakallar ve kulak halkaları da belirtiliyordu. Bunun dışında bir diğer benzeri başlık tipinde, söz konusu işlemler yerine dairesel diskler yer alır. Bunlarda insan yüzü ortadaki diskte gösteriliyordu.”¹⁹⁹

“Tulayev tarafından tespit edilen bir Karagas şamanı, sinin başlığına bir kurt ağzı ve burnu applike edilmiş olması, kurdu ata tanıyan eski Türkler bakımından da hayli önemlidir. Başlığın her iki tarafındaki yıldızlar ve ay, geyiğin kutsal boyun tüyleriyle işlenerek meydana getirilmiştir. Başlığın üzerine sincap kuyrukları ve kuş tüyleri iliştilmiştir. Ayrıca şamanın omurgasına işaret eden ve başlığın arkasından sarkan üzeri yıldızlarla süslü bir kurdele vardır. Geyik derisinden kıyafet ön tarafta göğüs kemiklerini simgeleyen mavi kumaştan şeritlere sahiptir. Arkadaki işlemler

¹⁹⁸ Sadettin BULUÇ, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>. E.T.22.05.2013

¹⁹⁹ Y. Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, **age.**, s. 192

de göğüs kafesinin arka tarafındaki kemikleri işaret eder. Kol kemikler de nin her iki kolunda aplike işlemeyle tespit edilmiştir.”²⁰⁰

2.6.2. Kemer

Şaman karakteristik sinin olmadığı Sibirya'nın farklı yerlerinde “ritüel çıplaklık” yaygınlaşmıştır ve bu duruma özellikle bütün kuzey halkları arasında (Kuzey Amerika'da Eskimolar arasında da benzer şekilde) sık sık rastlanmaktadır. Şaman kemerlerinin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kemersiz şaman hiçbir şekilde tören idare edememiştir.

Resim 32: Şaman kemeri.

Kaynak: <http://larkpie.net/siberianlanguages/content/shamans-belt>. E.T.07.05.2014

Resim 33: Tümü metal, çığırıklı Nanay Şaman kemeri.

Kaynak: Mihaly Hoppal; age., s. 225.

Altay çevresindeki Türk boylarında (Teleüt, Şor, Lebeg Tatar), Beltir boyunda da şaman kemeri davulun yerine geçmiştir. Buryat şaman adayı ancak

²⁰⁰ Y. Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, age., 86

yıkandıktan sonra-banyoda da – yi, metal aynayı ve özellikle de ruhlar alemine yapacağı gezi sırasında kendisine yardımcı olacak kemeri kullanabilirdi.²⁰¹

Deri kemer ya da kuşak kullanılan üzerinde çeşitli simgesel anlamları olan motifler ya da şekiller (kuş şekilleri ya da abra denilen, erlik ülkesinde yaşadığına inanılan canavarın resmi gibi), yine değişik şeyleri temsil eden demir ya da bakır nesnelere yer alır. Güneşi ve ayı temsil eden rozet ya da daire şeklinde kesilmiş nesnelere nin üzerine iliştilerilebilir. Güneşi temsil eden yuvarlak delik şeklindeki bir nesne şamanın yer altına inmek için kullandığı deliğin yerine geçebilir. Üzerine takılan demir nesnelere kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkan vazifesi görür. Madeni nesnelere canlı olduğu düşünöldüğü için bunların paslanmayacağına inanılır. Sieroszewski'ye göre bir şaman sinde (Yakutlarda) madeni takılar, yaklaşık 13–17 kilo civarında olmalıdır.²⁰²

2.6.3. Ayakkabı

Şamanın ritüel sinin üst kısmı, başlığı göğese; altttaki gövde yeryüzüne; ayak yani şaman çizmesi alt dünyaya karşılık gelirdi. A.V.Anohin ayakkabıya uzanan iskeletin şamanın öteki dünyaya yaptığı ruh göçü anlamına geldiğini kaydetmiştir.²⁰³

Altay-Türk Şamanlarının ve Tuva şamanlarının çizme şeklindeki ayakkabıları, yumuşak geyik veya rengineyiği derisinden hazırlanmıştır. Bunların üzerinde kuş ayağına benzer şekiller ya da şamanın tören sırasında benzemek,özdeşleşmek istediği hayvan ya da varlık resmedilmektedir.²⁰⁴ Nganasan ve Enyets şaman çizmesine sıkıca bağlanmış uzun demirler, mitik yardımcı geyik ayak kemiklerini sembolize etmektedir. Sağ çizme giyim kontekstinde “güneşli” tarafı, sol çizme ise kötü ruhların dünyasını sergilemektedir.

²⁰¹ M. Hoppál, **age.**, s. 224.

²⁰² M. Eliade, **age.**, s. 179.

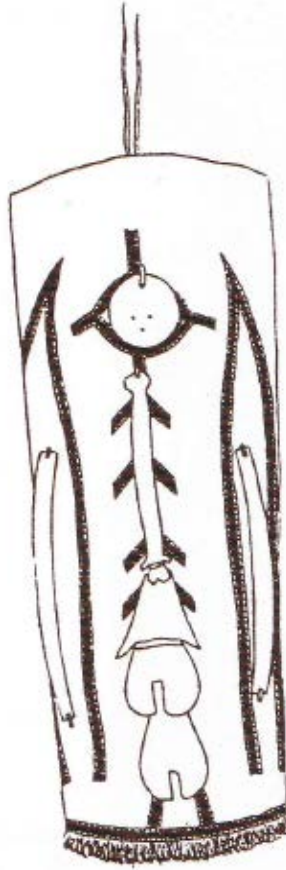
²⁰³ M. Hoppal, **a.g.e.**, s. 222.

²⁰⁴ M. Hoppal, **a.g.e.**, s. 223.

Resim 34: Even şaman çizmesi (20. yy.)

Kaynak: Mihaly Hoppal a.g.e., 223 s.

Resim 35: Demir işlemeli rengeyiği toynağıyla süslenmiş Nganasan şaman ayakkabısı

Kaynak: Mihaly Hoppal a.g.e., 223 s.

2.6.4. Maske

Sibirya'da ve Kuzey Asya'da Şaman maskelerine oldukça seyrek rastlanmıştır. Harva'nın doğru olarak belirttiği gibi, şaman giysisinin kendi de zaten bir maske olup, kökende bir maskeden türemiş sayılabilir. Sibir'ya Şamanlığının Doğu kökenli, dolayısıyla yakın döneme ait olduğu da, Asya'nın güneyinde çok sık olan maskelerin kuzeye çıkıldıkça seyrelmesine ve uzak kuzeyde ise tümenden kaybolmasına dayanarak savunulmağa çalışılmıştır.²⁰⁵ Maske şaman kıyafetini tamamlamak açısından önem taşımakla beraber bazı simgeleri de içinde barındırır.

²⁰⁵ M. Eliade, *age.*, s. 198.

lerin çeşitli bölümleri olan başlık, çizme ya da ayakkabı hatta masklar da amaca uygun olarak yapılmaktadır. Yukagir, Yakut ve Kamçadallarda maske rol oynamazken Kara Tatar şamanlar, bıyık ve kaşları sincap kuyruğundan yapılmış kayın ağacı kabuğundan maske kullanırlar.

Goldlar ve Altaylılar ölünün ruhunu ölüler âlemine taşırken, kendilerini engelleyebilecek ruhlar tarafından tanınmamak için yüzlerini kurumla siyah renge dönüştürürler. Maske bazen şamanın yüzü tanınmasın diye bazen de tam tersine tanınmak ve ruhlar âlemine girebilmek yani vecd haline geçmeyi sağlamak için bir büyü aracıdır. Hatta bazen bu tip aksesuarlar ve davulun yerine geçtiği de olur. Nitekim Radloff'un belirttiğine göre Kara Tatarlar, Teleütler, Şorlar, Lebed Tatarları kullanmazlar; bunun yerine başlarına bir kumaş parçası sararlar. Bu şekilde hayvan biçimine girmeye işaret eden çeşitli hususlar, İslamiyet'ten sonra da özellikle tarikat erbabıyla ilgili çeşitli mitolojik unsurları içeren hikâyelerde yaşamaya devam etmiştir.²⁰⁶

Resim 36: Evenki Şaman maskeleri

Kaynak: http://art-maska.ucoz.ru/publ/izgotovlenie_masok/maski_narodov_severa/5-1-0-3.

E.T. 04.05.2014

2.6.5. Ayna

Bazı güçlü Şamanlar, Şaman kıyafeti ve davulu olmadanda kamlık yapabilirler. Ancak aynasız kamlık yapmak imkansızdır. Her bir güçlü Şamanın

²⁰⁶ Y. Çoruhlu, *age.*, s. 74.

semavi aynasının olması şarttır. Moğol ve Buryat Şamanları aynadan hem tedavide hem de fal açmada faydalanırlar.

Resim 37: Buryat Şamanı Baykal kenarında bakır aynayla tedavi yapıyor.

Kaynak: M. Hoppal, age., s. 36.

2.6.6. Davul

Şamanlar için giysiden sonra en önemli parça ise davuldur. Şamanlık olgusunun simgelerini bütünüyle kendinde barındıran davul bu mesleğin ayrılmaz bir parçası olmakla etnik tarihin belirleyici özelliğini de ihtiva etmektedir. Radlof'a göre, şaman giysisinden daha çok aracı görevini, yapan davul ön plana çıkmaktadır.²⁰⁷ Şaman kıyafetlerinin yanı sıra şamanı bir sembolik at ile davul tamamlar. Ayin sırasında Şamanın yardımcı ruhlarını davulun iç kısmına topladığına inanılır.

²⁰⁷ Ali Faik Demir; Nebahat Akgün, **Şaman ve Türk Dünyası**, Bağlam Yayınları, 2009 İstanbul, s. 29

Resim 38: Yakut davulu **Resim39:** Tofa davulu **Resim 40:** Altay davulu

Kaynak: M. Hoppal, *age.*, s. 229,239.

Kaynak: <http://www.poniard.ru/catalogue/item/620.html>, E.T. 22.05.2014.

Davul genel olarak oval biçimlidir; derisi ren, sığın ya da at derisidir. Davuldaki boya genellikle kırmızı, beyaz veya siyah renkten oluşmaktadır. Kırmızı gök dünyasının, siyah ise yeraltı dünyasının yaşayanlarını sembolize ederdi. Davullarda bulunan resimler stilistik ve şekilsel bakımdan şaşırtıcı bir şekilde Altay çevresi kaya resimlerine benzerlik göstermektedir. L.P. Potapov`a göre bu stilistik benzerlik kültürel sürekliliğin kanıtıdır.²⁰⁸ Batı Sibirya`daki Ostyak ve Somoyedlerde dışyüzünde hiçbir çizim veya resim bulunmaz. Georgi`ye göre, Tunguz davullarının üzerinde kuş, yılan ve başka hayvan çizimleri bulunur. Yakutlarda, insane ve hayvanları temsil eden, kırmızı veya siyahla çizilmiş gizemli işaretler görülür.²⁰⁹

Davulun arka tarafında şamanın sol eliyle tuttuğu, ağaçtan ve demirden dikey bir tutamak vardır. Yatay demir tellere veya ağaçtan çubuklara sayısız çingırdayan metal parçaları. Çingıraklar, ziller, ruhları veya hayvanları vb. Temsil eden figürlerle sık-sık ok, yay veya bıçak gibi silahlar asılıdır. Bu nesnelerin her biri özel bir simgesellikle yüklü olup, şamanın esrimeli gök yolculuğunun veya öteki mistik deneyimlerinin hazırlanıp gerçekleşmesinde kendi rolünü oynar.

²⁰⁸ M. Hoppal, *age.*, s. 229.

²⁰⁹ M. Eliade, *age.*, s. 203.

2.6.7. Tokmak

Davulun yanında şaman tokmağı da vardır. Altaylarda “orba”²¹⁰ adı verilen tokmak tıpkı davul gibi kutsal kayın ağacından yahut geyik boynuzundan yapılmaktadır. Birçok yerde tokmak şamanın ilk teçizatıdır ve tokmak davuldan bir yıl önce hazırlanmaktadır. 20. Yüzyılın başında Rus araştırmacı A.V. Anohin, şamanlık yeteneğinin başkasına verilmesinin eski şamanın ölümünden sonar kabile içerisinde (örneğin Kuzey Altay boylarında, Ketlerde) davul tokmağının devredilmesiyle gerçekleştiğini kaydetmiştir.²¹¹

Resim 41: Metal çingiraklı Tuva davul tokmağı,
Kaynak: M. Hoppal, age. s. 248.

Resim 42: Dokuz çift çingirak halkasıyla Buryat davul tokmağı.
Kaynak: M. Hoppal; age. s. 248.

²¹⁰ C. Şener, **age.**, s. 42.

²¹¹ M. Hoppal, **age.**, s. 246.

3. BÖLÜM

MOĞOL ve BURYAT ŞAMANLARI

3.1. Moğol Boyları

1206 yılında Cengiz Han tarafından kurulan Moğol İmparatorluğu, tarih boyunca Hunlar, Sien-Piler, Cücenler ve Göktürkler tarafından yönetilmiştir.

Resim 43: Cengiz Han

Kaynak: Tengerleg Böö, S.9, Selengepress yayınevi, Ulaanbaatar 2011, s. 4.

1911 yılında bağımsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen bağımsızlığını kabul ettirmesi 1921 yılında olmuştur. Bugün dünyanın pek çok bölgesinde (bugünkü Moğolistan`da, Çin`e bağlı İç Moğolistan bölgesinde ve Çin`in Xingyang eyaletinin kuzey kısmında) altı milyon nüfusa sahip Moğol boyları yaşamaktadır. 24 boydan oluşan Moğolların Şaman inancını kabul ettiklerine dair ilk bilgiler “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde kaydedildi.²¹² Yazarının tam olarak bilinmediği bu eseri çeviren Ahmet Temir, 13.yüzyıl Moğol toplumunun hayatını güvenilir kaynaklardan sağladığı bilgilerle ayrıntılı olarak yazmıştır. Bu eserden elde edilen bilgiler cükeli denilen hayvan kurbanlar ve saray şamanlarının görevleri hakkında da veriler sunmaktadır.

²¹² M.Hoppál, *age.*, s. 140.

Emel Esin'e göre Şamanizm Orta ve Kuzey Asya'da gök, yer, ay, su, kayın ağacı gibi tabiat unsurlarını içinde barındıran yerli bir din olarak görülmektedir. Yazar, bu yerli dinin en eski çağlardan beri süregeldiğini de vurgulamaktadır.²¹³ Şaman dininin esas varlıkları olan Gök Baba (*Tenger Etseg*) ve Toprak Ana (*Gazar Eej*) tarihte Moğolistan'ın birleştiricisi Cengiz Han'ın gücünü temsil etmekteydi, bunun içindir ki Cengiz Han, bütün fermanlarını "Sonsuz Mavi Sema dileğiyle" sözleriyle başlatırdı.²¹⁴ O, Bodonçarların en yaşlısına beyaz kıyafet, beyaz at verip onu en yüksekte tutardı. Ak şamanın hastalığı özlem, üzüntüydü. O da vergini rüyada (Kara şamanda olduğu gibi) alırdı. Nerdeyse tüm törenler onun ismiyle düzenlenirdi.²¹⁵

Tarihsel alt yapısının zengin olması Moğol şamanlığına duyulan ilgiyi arttırmıştı. Kaya resimleri ve nüfusun sürekliliği Şamanizm'in, Moğolistan'da daha M.Ö. birinci bin yılda varlık göstermesini sağlamıştı. Büyük Moğol İmparatorluğu'nun yıkılması Şamanizm'in güç kaybetmesine ve Lamaizmin Moğollar arasında yayılmağa başlamasına neden olsa da Lamaizm Şamanizmi ortadan kaldırmayı başaramamıştır.²¹⁶

3.1.1. Buryatlar

Doğu ve Batı Buryatlar olarak bilinen bu toplulukta Doğu Buryatları Moğollardan, Batı Buryatları ise Türklerden oluşmaktadır. Buryatlar aslında Horıdaylar denilen bir topluluktan türemiştir. Kendilerini Hori Buryatları olarak nitelendiren bu boy on bir soydan oluşmakta; bunların beşinin Türk kökenli, altısının ise Moğol kökenli olduğu bilinmektedir.²¹⁷ Moğol soyundan gelen Buryat boyu Baykal Gölü kenarında yaşamakta ve bugünkü nüfusunun 400.000'i bulduğu tahmin edilmektedir.²¹⁸ Buryatların Doğu kolu olan Moğol Buryatları millî bilinci ve şaman

²¹³ Emel Esin, *Türkistan Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, 5–6 s.

²¹⁴ Julie Stewart, *Moğol Şamanizminin Ana Hatları*, çev.: Kemal Menemencioğlu, Golomt Center for Shamanist Studies, Ulanbatur, Moğolistan 2003, s. 7

²¹⁵ Allahmanlı Mahmud, *Şaman, Ozan ve Aşık*, Ağrıdağ Neşriyyatı, Bakü 2001, s. 24.

²¹⁶ M. Hoppál, *age.*, s. 141.

²¹⁷ <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=145>. E.T.22.09.2013

²¹⁸ M. Hoppál, *age.*, s. 141.

kültürü güçlü olan bir boydu. Öyle ki; Buryatlar'ın şaman sistematüğinde “Şahin ve Kurt” arasında özel bir bağlantı olduğunu vurgulayan inanç ve uygulamalar bulunmaktadır.²¹⁹ Ayrıca kaynaklar ilk şaman kadının hekimlik gücünü bir şahinden aldığını ifade eden inanışın Buryatlar'da da devam ettiğini belirtmektedir.

20. yüzyılda M.N. Hangalov ve T.M. Mihaylov'un da aralarında bulunduğu önemli araştırmacılar Buryat şaman folkloruna ait metinleri toplamışlardır.²²⁰ L.Krader, Buryat toplumundaki Şamanizm'in kaynaklarını ele almıştır. Eski dönemde Buryatlar *Bö* adını verdikleri Şamanları toplumun ruhsal lideri saymışlar ve şamanlık rütbesini ana ve babadan çocuğa geçen bir miras haline gelmiştir. “Bö” olarak adlandırılan bu kişiler doğa ve toplum (ahlâk) kurallarına da hâkimdi.²²¹ *Nerier/nereer udla* adı verilen Gök Tanrı şamanlık görevini bu kişilere başlıyordu. Şamanların bu görevlerini miras bırakabilmeleri için atalarından birisine yıldırım çarpmamış ya da gökten düşen bir taşı bulmamış olması gerekiyordu. Şaman olacak kişinin “zaarin” unvanını alabilmesi için bir çok sınavı başarmış olması şartı bulunuyordu.²²² Eski dönemlerde çok yönlü olan Şamanlık yakın tarihte toplumsal işlevini kaybetmeye başlamış, sadece atalardan bir miras olması nedeniyle psikolojik nitelikleri toplumun ihtiyaçlarına göre kullanılmaya başlanmıştır.²²³

Şamanın atını temsil eden davul (hese) sayesinde şamanlar alt ve üst dünyalar arasında seyahat etme imkânına sahip oluyorlardı.

Ak, Kara Şaman olarak ayrıldığı bilinen Buryatlar'da tören kıyafetleri Ak şamanda beyaz, Kara Şamanların ise mavi renkten oluşur. Ak Şaman vefat edince cesedi yakılır, külleri beyaz renkli kumaştan yapılmış torbaya konulur ve saklanır. Kara Şamanın külleri ise siyah kumaştan yapılmış bir torbaya konur.²²⁴ Buryat'larda 19. asrın başlarında Kara şaman tören kıyafetleri oldukça yaygın idi, fakat 19. Asrın sonu ve 20. asrın başlarında hemen hepsi kaybolmuştur.²²⁵

²¹⁹ <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=145>. E.T.22.06.2013

²²⁰ T. M. Mihaylov, **Buryatskiy Şamanizm**, İstoriya, struktura, soşialnie funkçii, Nauka, Novosibirsk 1978, s. 48.

²²¹ Vilmos Diószegi; M. Hoppal, **Shamanism In Siberia**, çev.: Aliye Uslu Üstten, Akademiai Kiado, Budapest 1978, s. 4.

²²² M. Hoppál, **age.**, s. 142.

²²³ Vilmos Diószegi; M. Hoppal, **age.**, s. 4.

²²⁴ C. Şener, **age.**, s. 31.

²²⁵ Y. D. Prokofyeva, **Sibirya Halklarının Şaman Kıyafetleri**, çev. Atilla Bağcı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 2014, s.78.

Yalnızca seçkin şamanların kullanabildikleri genellikle mavi ipekten hazırlanan kıyafete Buryatlar *orgoi* adını vermektedir. Bunun yanı sıra şamanın gücünü temsil eden bez parçalarıyla süslenmiş kırbaç (*taşur*) da şaman kültürünü yansıtan aletler arasındadır. Şaman asâsı da, Buryat şamanlarının en geleneksel aletlerindendi. Bu asânın hazırlanması üç şekilde oluyordu: Atı sembolize eden asâ ki Buryatlar buna *morin horibo* diyorlar, yılan mofili asâ, insan motifli asâ. Şaman asâsı önemi ise şamanın diğer dünyalar arasında seyahatler gerçekleştirmesine yardım etmesi, ayrıca şamanın derecesini de göstermesiydi. Buryat şamanlarının geleneksel araçlarından biri de daire şeklindeki bronz ayna (*toli*) idi. Mihrap olarak kullanılan küçük masaya da *Sere* adı verilmekteydi.²²⁶

Resim 44: Buryat Şaman Tören Kıyafeti ön ve arka görünüşü (19.yy sonu)

Kaynak:<http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/14/>. E.T. 10.04.2014

²²⁶ M. Hoppál, *age.*, s. 142-143

Buryat şamanlığı 20. yüzyılın sonlarında yeniden yükselişe geçmiştir. Kadın şamanlar ve Buryat şamanları şehirlerde hekimlik yapıyorlardı ve genellikle koyun kullanılan kurban törenleri (tailgan ya da tailga) gerçekleştiriliyordu.²²⁷

3.1.2. Halha Moğolları

Moğol Halk Cumhuriyeti'nin kurulduktan sonra şamanların faaliyetleri yasaklanmış olmasına rağmen Moğollar, Lamaizm görüntüsünde komünizm maskesiyle eski geleneklerini ve törenlerini devam ettirdiler. Bu konuda çalışma yapan araştırmacılar Moğol boyları arasında özellikle Halha ve Darhatların şaman geleneklerini incelediler. Şamanın şahine dönüşebileceğine inanan Moğollar, Darhat şamanlarını seçerken bir törenle yapıyor ve bunu iki aşamalı olarak gerçekleştiriyorlardı.

Resim 45: Darhat Şamanı, 1909`da.

Kaynak: Tengerleg Böö, S. 9, Selengepress yayınevi, 2011 Ulanbatur, s.22.

²²⁷ M. Hoppál, *age.*, s. 143

Bu tören öncelikle seçilen kişiyi çam ağacından yapılmış ve kutsal kaynak suyuna batırılmış değnekle ıslatmakla başlıyor, daha sonra kişinin üzerine süt serpip tütsüye tutuyorlardı. Şaman adayı törenden sonraki görevi birbirine bağlanarak tomar haline getirilmiş değnekleri şaman atasının mezarına yerleştirmekti. Bu durumu uzmanlar, Moğol Şamanizm'inin genellikle ata kültürüyle sıkı bağları olan kültürel bir yapı olarak değerlendiriyorlardı. 1996 yılında Moğol şamanları, atalarının toprakları olan Baykal Gölü'nün kıyılarında bir şamanlığa "Kabul Töreni"ni gerçekleştirmiş ve bu vesileyle eski inanç sisteminin yeniden pratik edilmesini sağlamışlardır. Kaynaklardan edinilen bilgiye göre; Moğolistan`da doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren şamanlığın tekrar güçlendiği görülmektedir.²²⁸

Moğolcada klasik olarak şaman "*böge*" kavramıyla anılmaktayken, bugün bu sözcük *bö* olarak değişime uğradı. Kadın şamana eskiden "*idugan*" denilirken, günümüzde bu kavram *udgan* şeklini aldı. Moğolların *bö* olarak adlandırdıkları Şamanlar, ateizm ve spiritüel durgunluğun uzun yıllar boyunca hâkimiyet sürdüğü halk için şaman birlikleri kurarak, tekrar ruhsal rahatlama sağlıyordu. Günümüzden birkaç yıl öncesine Moğol kültürünün ve Şamanlığının kadar sadece sözü gelenek yardımıyla takip edileceği söyleniyordu. Yüzyıllarca varlığını gizlice sürdüren eski Moğol şaman kültürünün öğeleri bugün yeni yeni ortaya çıkarılmaya başlanmaktadır.

Budizm ve Moğol Şamanlığı arasındaki ilişkiden söz etmek gerekirse bu ilişki ile ilgili bilgilerin M. Hoppal'ın Avrasya'da Şamanlar adlı kitabından alındığını söylemek mümkündür. M. Hoppal'a göre; Budizm ve Moğol Şamanlığı arasındaki ilişkinin temelleri 16. yüzyıla dayanmaktadır. Moğol Hükümdarı Altan Kaan`ın Tibet Budizmini kabul etmesi Moğolların Budizm'i tanımasını sağlamıştır. Bu dönemde Moğol hükümdarı Tibet Budizminin sarı türban giyenlerinin oluşturduğu cemaatin misyonerlerini Moğolistan`a çağırması ve bu inanç sistemi lamaların faaliyetleriyle Moğol şamanlığıyla karışarak yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür.²²⁹

²²⁸ M. Hoppál, *age.*, s. 144.

²²⁹ M. Hoppál, *age.*,s. 144- 145.

Resim 46: Moğol şamanının zengin bir şekilde süslenmiş pelerini. Henning Haslund-Christensen derlemesi, 1936`da.

Kaynak: M. Hoppál, *age.*, s. 145.

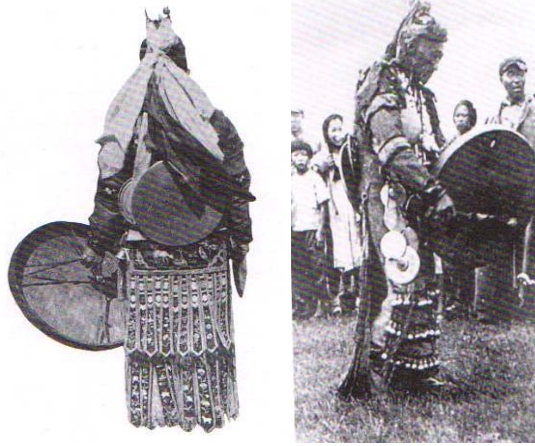
Kara (harin bö) ve sarı (sarin bö) şamanlar arasındaki farkları tamamen ortaya çıkaracak bulguları elde eden S. Dulam ve O. Pürev'in başını çektiği bilim adamları Budizmin etkisinden önce Hövsgöl bölgesinde yaşayan Darkhatk adındaki Halha Moğolları geleneksel hayat biçimlerini ve şamanlığın eski öğelerini saf bir biçimde devam ettirdikleri sonucuna varmışlardır. Lamaist öğeleri ve Budist dua metinlerinin içeriklerini de yansıtan "Sarı Şamanlık" aslında baskın Halha Moğolluğunun özelliklerini taşımaktadır. Qing Hanedanlığı'nın (1644-1911) Moğolların düşünsel dünyalarının sömürülmesi için lamaları ve sarı şamanları kullandığı yönündeki açıklamalar nedeniyle Moğollar, "Kara Şamanları" eski geleneklerin koruyucuları ve Cengiz Kaan'a kadar uzanan dönemde şaman geleneklerinin yaşatıcıları olarak görmüşlerdir.²³⁰

²³⁰ M. Hoppál, *age.*, s. 145-146.

3.1.3. İç Moğolistan Kavimleri /Daurlar

Daur ya da Dagur boyu olarak bilinen bu boy, Moğol dilini kullanmaktadır. Çin'in kuzeyinde bulunan Mançurya'nın Hailar bölgesindeki Qiqihar şehrinin kuzeyinde yaşayan bu halkın gelecekte de etnik dil kullanmaya devam etme imkânı bulunmaktadır.²³¹ Bu bölgede yaşayan Daurların sayısı 1990 nüfus sayımlarına göre 120.000 civarındadır.

Bilim adamları 1996`ya kadar Daur şamanlığıyla ilgili çok az bilgiye sahipti. C.Humphrey, Daur göçmeni Urgumge Onon ile görüşme yapmış, bu bilgiler ışığında Daur şaman geleneğinin pek çok ayrıntısının açıklanabileceği görülmüştür. Daur şaman kültürünün özellikleri arasında hekimlik ve kürek kemiği ile yapılan fal ön plandadır. Bu boy sadece özel yetenekleri olan kişileri şaman (yadgen) olarak nitelendiriyordu. Yağmurun yağmasını sağlayan, belli ritüellerin uzmanı olan ve şaman yardımcısı olarak adlandırılan "Bagshi" klanının en yaşlı üyeleri arasından seçilirdi. Şaman inancına göre hayvanların şamanlar gibi gökten geldiklerine inanılıyordu. Bu yüzden şamanlar hayvanları avlayamıyordu; fakat baghsi için böyle bir durum söz konusu değildi. Şamanlara benzer şekilde çalışan uzmanlara Daurlar farklı isimler vermişlerdir. Örneğin, hekimlere *otoshi*, kemikçilere *bariesi* ve büyücülere *kiançi* demişlerdir.

Resim 47 a: Daur Şaman tören kıyafeti ve davulu.

Resim 47 b: Daur jadgan Huang Geortak ominan töreninde, arkada da akrabalar.

Kaynak: M. Hoppál, age, s.147

²³¹ <http://legacy.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=18433&rog3=CH>. E.T. 14.06.2013

Daurlar bazı dönemlerde *yadgen* ve *otoshi* unvanını kazanmış kişilere gerçek şaman gözüyle bakmışlardır. *Yadgen* ve *otoshi* dışında günlük hayatta, bayram törenlerinin ve diğer dinsel ritüellerin yönetilmesinde toplumda önemi olan başka uzmanlar da bulunmaktaydı. Daurlar bu uzmanların uzmanlık alanlarının her şamanın ritüellerin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi ve ihtiyaç duyulan duaların doğru şekilde yapılması (hangi Tanrı'dan ya da ruhtan yardım istenebileceğinin bilinmesi koşuluyla) ile ilgili olması gerektiğine inanırlardı. Bu durum özellikle kemikçilerde (*bariesi*) önemli olmakla birlikte doğuma katılan şamanlarda da göze çarpmaktaydı.²³²

Kemikçiler olarak bilinen *bariesiler* bir aile geleneği olduğu için çocukluk dönemlerinden itibaren anatomi öğrenmişler ve böylece bu beceri ve bilgileri babadan oğula miras kalmıştır. Daurlarda ve şaman inancında kemiğin soyun devamını sağladığına inanılmış ve kemik bir simge haline gelmiştir. Bu yüzden *bariesilerin* milli bilincinin devam etmesinde önemli etkiye sahiptir. Ayrıca *bariesiler* göğe sunulan kurbanların uzmanı olan *bağçilerin* olmadığı durumlarda bu görevi de üstlenirlerdi. Daurlar inancına göre şamanlar öldüklerinde ağaçların önüne gömülürlerdi. Bunu yapmalarındaki amaç göğe yapılan gömüyle şamanların vücutlarını Göktanrıya sunduklarını düşünmeleriydi.

3.1.4. Güney Moğolları / Çahar, Horçin, Bargu

Moğolistan'ın iç kesimlerinde yaşayan boylar zengin şaman geleneklerini bugüne kadar başarılı bir şekilde muhafaza etmişlerdir. Bu bölgede Hailar kenti yakınlarında Daurlar, Evenkiler ve Moğollar yaşamakta ve bu boylar arasında Bargu soyundan gelen topluluklar da bulunmaktadır. Bu kent 1920'lerden itibaren Baykal Gölü çevresinden göçe zorlanmış Buryatlara da ev sahipliği yapmıştır.²³³

²³² M. Hoppál, *age.*, s. 146.

²³³ <http://turkistanarkeolojisi.blogspot.com.tr/>. E.T. 04.05.2013

Resim 48 a: Tören öncesinde küçük bir masayaşamanın donanımları; kemerler; çift başlı taç, davullar; mızraklar ve şaman kılıçları koyulur. Kaynak: M. Hoppál, age., s.150.

Resim 48 b: İç Moğolistan`da yaşlışaman horçin ve kadın yardımcısıruh çağırma şarkısını söylüyorlar. Kaynak: M. Hoppál, age., s.150.

Mihály Hoppál 2003 yılında çeşitli boylardan gelen şamanlarla karşılaşmış ve onların törenlerini yazmış olduğu kitapla ölümsüzleştirmiştir. Genç bir Bargu şamanının kıyafetlerini ve kullandığı aletleri, bakır aynalarla donatılmış sini, bez parçalarıyla ve boynuzlarla süslenmiş tacını, fala bakarken kullandığı bayraklarını ve koyun kürek kemiklerini ayrıntılarıyla tanıtmaya fırsatını bulan yazar bu şamanın kullanmış olduğu asâyı şöyle tasvir etmiştir: Bir çift sarıya boyanmış at başlı asâ.

Resim 49: Bargu Şamanı Naintanın kıyafeti, davulu, bayrağı ve tacı. Kaynak: M. Hoppál, age., s. 151.

Resim 50: Handima`ya at başlı asası trans halinde yardım ediyor.

Kaynak: M. Hoppál, age., s. 151.

İç Moğolistan`daki şaman kültürünün en karakteristik unsurlarından biri olan şaman asâsı, küçük bir köyde Buryat kökenli yaşlı bir şaman kadının ve öğrencisinin âyinlerinde de tespit edildiği gibi şamanın esrime sırasında girdikleri bilinç düzeyinden çıkmalarına yardım etmektedir.²³⁴

3.1.5. Moğolistan Duhaları

Duhalar, kadim yaşayışları, Tofalar gibi geyiği evcilleştirmeleri, yılda yedi sekiz defa yer değiştirerek yaşamlarını sürdürmeleri, Şamanist yaşama sahip olmaları ile Moğolistan`ın kuzeyinde bulunan diğer Türk topluluklarından farklı yaşamları olan bir topluluktur.

Dühalar, bilim dünyasında ren geyiği yetiştirmelerinden dolayı, daha çok Moğolların vermiş olduğu Tsaatan (geyik çobanları) adıyla tanınmaktadırlar. *Tsaa* kelimesi Moğolcada “geyik” anlamına gelir ve sondaki *-tan* eki de aitlik, iyelik bildiren bir ektir. Ancak, onların bu adı kullanmadıklarını, bunun yerine Duha adını kullandıkları bilinmektedir.

²³⁴ M. Hoppál, age., s. 150-151.

Duhaların dinî yaşamlarında eski Türk inanışlarının izlerini bulmak mümkündür. Duha Şamanizmi'nde eski Türklerde olduğu üzere, göğe, güneşe, aya, yıldız, dünyaya, atalara ve onlar için yapılmış sunaklara saygı göstermek büyük önem taşımaktadır. Duhalar, Şaman'a *xam* adını, yani Türklerdeki "kam" adını verirler. Erkek Şaman'a *dzāran*; bayan Şaman'a ise, Moğollarda da olduğu üzere, *udagān* adı verilmektedir. Duha Şamanizmi'ne göre eski dönemlerde ak ve kara yön ruhları vardır. Ak yön ruhları şunlardır:

1. Kişisel tengri, yani *ērān*. Moğolcası ongon "ruh".
2. Kazanç, ava uğurlu gelen silah tengri, yani *eg bū*. Moğolcası, *sain buu* "iyisilah".
3. En iyi dost olan avcı köpek tengri, yani *eg it*. Moğolcası, *sain noxoi* "iyi köpek".
4. Hastalısız sağ, sağlam; kazanç doluluğu temsil eden *tegşe ērān*, yani tam ruh.
5. Çok akrabalık ve dostluk için uyumlu olmasını sağlayan *dzon dēr*, yani *zontengri*.

Resim 51: Moğolistan Duhalarının Şaman tören kıyafeti
Kaynak: Bülent Gül, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni, *Bildiriler*, Hacettepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi, Ankara 2007

Duhalarda, yukarıdaki ak ruhlara gündüz vakti tapınılır. Güneş batımından sonra ise, aşağıdaki kara yön ruhlarına tapınılır. Bu tapınılan kara yön ruhları ise şunlardır:

1. *Gara eran*, yani kara ruh.
2. *Gara dzalama*, yani kara kuşak/kumaş.²³⁵

Şamanizm anlayışına göre Duhalarda Şamanlar, toprak, iyi ve kötü yön sahipleri ve ruhları ile buluşurken şaman davulunu yanında taşır ve davul tokmağını kırbaç ya da rehber olarak kullanıp görüşme yaparlar. Duha Şamanı, ayin yaparken davuluna “kahverengimsi” (at) adını verir.

Şaman olmak isteyenler, önce “Şaman davulu canlandırma” töreni yaparlar. Bu törenin nedeni ise, aracını güvenilir kılmak ve buyruğunda tutmak için yapılan bir alıştırma âdeti olmasıdır. Davulunu taşıyarak ruhuna kavuşma âdeti, hem Samoyed ve hem de Türk Şamanizmi’nde mevcuttur. Moğol Şamanizmi’nde ise, önce Şaman ruhuna kavuşur ve bundan sonra, davulunu taşıyarak üç evreni gezip dolaşır.

Duha Şamanizmi’nde ruhların köklerinin gökten, ayaklarının ise toprak vesudan olduğu düşünülerek büyü yapılır.

Duha Şamanizmi’nde ruhların insan şeklini almış biçimde ve genelde ayaklı varlıklar olarak düşünülmesi Moğollardan farklıdır. Duha Şamanizmi’nde çeşitli ruhlar vardır: Erkeklerin av ruhu, bayan ruhu, davul ruhu ve köpek ruhu gibi. Bunlardan sadece köpek ruhu ters tarafta; diğerleri ise, evin kuzeyinde yer alır. Ruh sahiplerinin Şamanlara, yıldız ve gökkuşağı olarak görüldüğü bilinmektedir. Duha Şamanları ava giderken avdan elleri dolu dönmek, çocuklarına iyi hayat dilemek, hastalık ve zulümden arınmak gibi hayatı ilgilendiren bütün hususlarda büyü /ibadet yaparak bütün bu istekleri koruyucu ruha emanet ederler.

Duha Şamanizmi âdetine göre, kötü yön sahipleri, insanlara hiç görünmeyen **adza** adında bir şeytan ile tasvir edilmektedir. Burada sözü edilen *adzanın*, Şaman’a karanlıkta köpek, duman, kuş kafalı hayvan ya da akan nehir olarak görüldüğü bilinmektedir.

²³⁵ Şagdarsüren, Ts., “**Mongoln Tsaatan Böögün Tuhai**”, Studia Folclorica (Aman zohiol sudlal), c. VIII, fas. 6, Ulaanbaatar 1974, s. 79-80.

Şamanlar, kötü yön ruhlarını iki çeşit yöntemle basarlar. Bu yöntemler, Moğol Şamanizmi'ne benzemektedir. Bu yöntemlerden ilkinde Şamanlar, kötü yön sahiplerini korkutarak ve ateş ederek kovar; ikincisinde ise kurban, ibadet ve sunak yaparak yani onları sakinleştirerek uzaklaştırır.

Duha Şamanlarının kurban olarak kutsal geyiği seçtikleri bilinmektedir. Boyunlarına çeşitli renklere dokuz kumaştan ve samur kürkten yapılmış kurbanlık bağı bağlanmış geyik, adak olarak seçilir ve bu geyiğe kimse binemez.

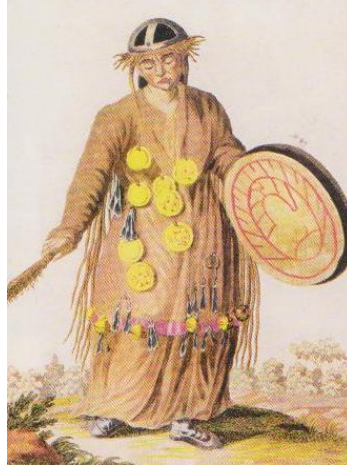
3.2. Moğol Şaman Kıyafetinin Özelliği

Araştırmacılara göre bugünden 7000 – 5000 yıl öncesinde Moğolistan'da Şamanizm ilk ortalığa çıktığını söylenmektedir. Moğolistan'ın Doc. Prof. B.Rinçen'e göre “ Şamanizm milletten öncelerinde oluşan çok eski bir inançtır.” dediğine Kuzey Moğolistan'ın araştırmacı D.Mansan da aynı fikirde olduğunu söylemiş.²³⁶ Şaman giysilerinde mavi ya da lacivert rengin olması aslı “Halha Şaman” olduğunu göstermektedir. Buna örnek olarak: Darhad şamanların tören kıyafetlerinde lacivert ve yeşil rengin yoğun olması aslı Halha Şaman olduğunu ispatlamaktadır.²³⁷ Moğol şamanlara göre Şaman tören kıyafeti: geyik, mus (bir tür hayvan), insan ve yılanın bir araya toplanması anlamına da gelmektedir. Şamanlıkta hayvan ana önemli bir yer tutar ve yerde de hayvan anayı simgeler durumdadır. Gök ve yer hayvanlarının birlikte temsil edildiği tasarımlara da rastlanmaktadır ki bu Moğol Şaman tören kıyafetlerinin esasını oluştururlar.²³⁸

²³⁶ D. Marhaahüü, “Höh, çagaan, ulaan öngö bol tener, çagan sanaa gol gurban belegdel mön”, **Tengerleg Böö**, S. 5, Ulanbatur 2011, s. 22.

²³⁷ Tengerleg Böö, **agm.**, s. 22.

²³⁸ Tengerleg Böö, **agm.**, s. 24.

Resim 52: Moğol kadın şaman
Kaynak: M.Hoppál, age., s. 145.

Moğolların eski tarih kitabı olan Cengiz Han'ın yaşadığı dönemlerinden bahsedildiği “ Moğolların Gizli Tarihi” kitabında Cengiz Han'ın dünyanın yarısını savaştan kazanmasına hatta Cengiz Han'ı Şaman olduğunu ve şamanların gösterdiği yolundan bütün savaşlarını feth ettiğini de söylemektedir.²³⁹

3.2.1. Kıyafeti Oluşturan Parçalar

Şaman leri kutsal ayinlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Şamankıyafetsini kendi istek ve arzusuna göre değil, hizmetinde bulunduğu ruhun emir ve ilhamına göre yaptırır.²⁴⁰ Tören kıyafetlerinin vasfı, biçimi süsleri bütün ayrıntılarıyla ruh tarafından tarif edilir. Kıyafet şamanın hizmet ettiği ruhun isteğine göre ve en ince ayrıntılarına kadar yaptığı tarife göre dikildikten sonra aksesuarları temin edilir. Ruhun istediklerinin dışında en ufak bir farklılık bulunması halinde kıyafet ayin yapmaya yaramayacaktır.²⁴¹ Gerek şaman kıyafetleri; gerek şaman davulu, gerekse cin figürleriyle cin resimleri kirlenmesin diye özenle korumaktadır. Aksi halde

²³⁹ Ş. Gadamba, “Mongolın Nuuç Tovçoo”, çev.: Ç. Damdinsüren, Ulsın yayınevi, Ulanbatur 1990, s. 12.

²⁴⁰ <http://www.cokbilgi.com/yazi/saman-giysisi-kıyafeti-samanizm/>. E.T. 05.02.2013

²⁴¹ D. Marhaahüü, “Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çagan sanaa gol gurban belegdel mön”, **Tengerleg Böö**, S. 5, Ulanbatur 2011, s. 22.

bunların güçlerini kaybedeceğine inanılır.²⁴²

Resim 53: Moğol Şamanı.

Kaynak: <http://www.hermetics.org/samanizm.html#model>. E.T. 09.05.2014.

Her halde Moğol Şamanları yüzyıllar boyu inanmışlardır ki, onların kıyafetleri hayvanları ve çok durumlarda Moğolistan'ın ıssız topraklarında bulunan antilobu sembolize ediyor. Araştırmacılar bu sonuca varmışlardır ki, şaman tören kıyafetleri Ongonlara inanın güçlü olduğu bir zamanda oluşmuştur. Ayrıca inançlara göre şaman tören kıyafetleri, kıyafeti taşıyan insanın kabile kökenini gösteriyordu. Bu nedenle Tureg kökenli şamanlar kırmızımsı kahverengi başlıkları ve mavi kıyafet giydiler. Şaman tören kıyafetin rengi ayrıca Ongonun yüzünün ifadesi idi ve o şaman tarikatları ve çeşitli gruplar arasında farklılığı gösteriyordu. Böylece, sarı şamanlar kendi bağlılıklarını sarı kıyafet giyinmekle gösterdikleri halde diğer gruplar lacivert, yeşil ve kırmızı renge ağırlık veriyorlardı.

²⁴² D. Marhaahüü, "Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çagan sanaa gol gurban belegdel mön", **Tengerleg Böö**, S. 9, Ulanbatur 2011, s. 12.

Moğol şamanlar tören kıyafetini “Zırh” denir. Şaman tören kıyafeti kötü ruhların yaklaşamayacağı veya şamana zarar veremeyeceği simgelerle donatılmıştır. Yani üzerinde çeşitli simgesel anlamları olan motifler ya da şekiller (kuş şekilleri ya da abra denilen, erlik ülkesinde yaşadığına inanılan canavarın resmi gibi), yine değişik şeyleri temsil eden demir ya da bakır nesnelere yer alır.²⁴³ Güneşi temsil eden yuvarlak delik şeklindeki bir nesne şamanın yer altına inmek için kullandığı deliğin yerine geçebilir.²⁴⁴ Bu bağlamda şamanın tören kıyafetindeki döşlük denilen kısma kötü ruhların korktuğu bir maden olan demirden birtakım şeylerin asılması tam olarak şamanın kötü ruhlarla savaş zamanı koruyacağına inanılan zırh görevini yerine getirmektedir. Madeni nesnelere canlı olduğu düşünüldüğü için bunların paslanmayacağına inanılır. Kıyafetinin nitelikleri, biçimi ve süsleri bütün bu ayrıntılarıyla bu ruh tarafından belirlenir.²⁴⁵

Resim 54: 2001 yılında Hailar Müzesi sergisinde Moğol Şamanının tören kıyafeti.

Kaynak: M. Hoppál, age., s. 151.

Eski zamanlarda şamanlar kıyafetini geyik ve koyun derisinden yaparlardı. Kıyafetinin asıl kısmının genellikle maral veya beyaz koyun derisinden oluşan

²⁴³ M. Eliade, **Şamanizm**, s.177.

²⁴⁴ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşin**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 76.

²⁴⁵ D. Marhaahüü "Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çagan sanaa gol gurban belegdel mön " **Tengerleg Böö**, S. 5, Ulanbatur 2011, s. 23.

düğmesiz ve yakası V şeklinde dikilir.²⁴⁶

Şaman tören kıyafetine dış taraftan: önden, yanlardan, sırttan dikilen kısa ve uzun yılanını simgeleyen, siyah, beyaz ya da kahverengi kumaştan yapılmış 1 metre boyunda şerit sarkar. Şekil olarak iki gözü ve ağzı açık bir yılanı benzer.²⁴⁷ Şamanı kötü ruha karşı korur. Hem atlar hem de yılanlar şamanın yer altı yolculuğunda kullanılır.²⁴⁸ Şaman kıyafetinin üzerinde kuş resminin bulunması, şamanın bu kuş resminin yardımıyla öte dünyaya uçabileceği şeklinde yorumlanabilir. Kuş simgesi şamanın esasen yukarı uçmasına (bazen yer altına inebilir), diğer hayvan simgeleri de şamanın körmesler denilen yer altı dünyasına seyahatinden haber verir.²⁴⁹

Resim 55: Moğol kadın şaman.

Kaynak: Tengerleg Böö, S. 5, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2011, s. 15.

Şaman tören kıyafetinin demirden, bakırdan, ağaçtan vs yapılmış simgeleriyle

²⁴⁶ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 50.

²⁴⁷ O. Pürev, **age.**, s. 50.

²⁴⁸ D.Marhaahüü , “Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çagan sanaa gol gurban belegdel mön”, **Tengerleg Böö**, S. 9, Ulanbatur 2011, s. 15.

²⁴⁹ Tengerleg Böö, **age.**, s. 15.

beraber ağırlığı 15-17 kilo kadar olur. Moğol Şaman tören kıyafetinde; Manjig, Dua Manjig, çingiraklar, ip, koltuk altı, kuyruk, sırt, düğme, manşet, kanat, hoşmon (şaman tören kıyafetinde kullanılan bir süs türü) ve göğüs kısımları bulunmaktadır.²⁵⁰

Şamanlar tören kıyafetlerini yalnız merasim zamanı giydikleri için kalan zamanlarda çadırın ya da kulübenin yüksekçe bir yerinde özel olarak muhafaza edilir.

Erkek Şamanların tören kıyafeti ile kadınlarınki arasında büyük bir fark yoktur. Genellikle kadınların tören kıyafeti daha süslüdür. Erkek ve kadın Şamanlar, karşılıklı olarak birbirlerinin kıyafetlerini giymeye izinli değildirler.²⁵¹

Resim 56: Moğol kadın ve erkek şamanı.

²⁵⁰ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 65.

²⁵¹ <http://www.gezimanya.com/GeziNotlari/mogolistanda-samanizm-ve-tengricilik>, E.T. 07.07.2013

3.2.2. Başlık

Başlık tören kıyafetini tamamladığı ve onunla bir bütün oluşturduğu için şamanlıkta önemli bir yer tutar ve orgoi denir. Şamanın başlığı iki çeşittir. Şamanın başlığı genel olarak üstü kapalı ve açık diye ikiye ayrılır.²⁵² Arkaya doğru sarkan bir külâh biçiminde başlığın kumaşı ve rengi Baş ruhun kıyafet rengiyle aynı olur. Başlığa yer-yer tilki postu, yüz kısmını kapatan öne doğru sarkan siyah ipler, kartal, puhu kuşu, baykuş tüyleri dikilmiştir ve kırmızı bezden yapılmış olan düğme, katır boncuğu ve dizi-dizi başka boncuklarla süslüdür. Ayrıca üzerinde kuş şekilleri de vardır.²⁵³ Nihayet başlığın ucunda da yine renk-renk kuşak bulunur. Başlığın öne sarkmış olan siyah ipleri şamanın yüzü tanınmasın diye bazen de tam tersine tanınmak ve ruhlar âlemine girebilmek yani vecd haline geçmeyi sağlamak için bir büyü aracıdır.²⁵⁴

²⁵² O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 69.

²⁵³ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 70.

²⁵⁴ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 72.

Resim 57: Moğol kadın şamanı.

Kaynak: Tengerleg Böö, S. 5, Selengepress yayınevi, 2011 Ulaanbaatar, s. 12.

Başlıkta kahverengi, yeşil ya da mavi kumaştan yapılmış kuşak kullanmaktadırlar. Başlıkların üst tarafına kartal vb. hayvanların tüyleri yerleştirilmektedir.

Resim 58: Moğol şaman başlığı.

Kaynak: Kaynak: Tengerleg Böö, S. 5, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2011, s. 21.

Bu başlığın alt uçlarından örülmüş şeritler sarkmaktadır. Başlığın üzerinde kaşlar, gözler, burun, ağız ve kulakları ifade eden applike işlemler vardır. Bazen sakalları ve kulak halkaları da bulunmaktadır²⁵⁵.

Hotgoid şamanlarının başlıklarına tovorstog denir ve başlıklarının ortasında sarı renginde 5 santimetrelik püskül olur ve alın kısmının kenarları deve yünü ile kaplanıyor. Doğu Moğol şamanları-Buryat, Barga, Horçin kendi başlıklarına süs yaparlar buna da Buryat şamanları maihavch denir. Şamanlar esasen başlıklara tüyler takarlar. Örneğin, hunnu şaman başlıklarının kenarına baykuş tüyleri takılırdı. Kenin Lopsan yazıyor ki, kartal ve baykuş tüyleri Tuva Şaman başlıklarına sabitlenirdi.²⁵⁶ Darhad, Huular ve Uygur şamanları kartal, akbaba ve keklik tüylerinden başlıklarda

²⁵⁵ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 73.

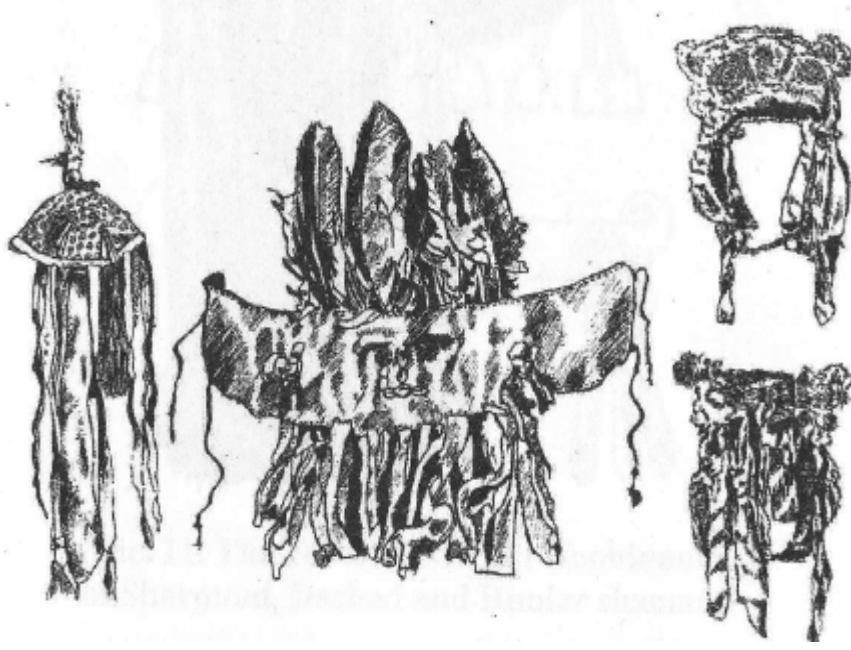
²⁵⁶ M.B. Kenin Lopsan, *Obryadovaya proktika i folklor Tuvinskogo şamanstva*, Novosibirsk 1987, s. 46.

kullanıyorlardı. Şaman başlıklarında tüylerin ve onların dizilişi farklıydı. Örneğin, Kara Darhad şamanları ilave olarak 9 tane tüyü başlıklarına dizerlerdi, Şarnuud Şamanlar da 9 tane tüy dizerler, Huular Şamanları ise 21 tane tüy dizerlerdi. Dolayısıyla tüyler şamanların karakteristik özelliklerini yansıtıyordu ve böylece çeşitli tayfları bu belirtilere göre belirlemek oluyordu. Kısacası Huular şamanları tüylerden fazla, Şarmud şamanları ise az kullanıyorlar ki, bu da kabileler arasında farklılığı gösteriyordu. Ayrıca tüylerin sayısı ailede seri nesillerin sayısını ifade ediyordu.

Hunnu Şamanlarının başlıklarının ön kısmında kartal resmi vardı. 20. yüzyılda ise Huular ve Darhad Şamanları başlıklarını insan yüzünü ve kulaklarını sembolize eden resim ile süslüyorlardı. Bazı şaman başlıklarına eklenmiş antilop, geyik, aslan, uçan kartal figürleri tarih müzesinde korunur.

Huular Şamanları başlıklarında kırmızımsı kahverengi renge ağırlık verdikleri halde, Darhad Şamanları maviye çalan kahverengine ağırlık veriyorlardı, maanjraglar genelde yeşil renkten kullanıyorlardı. O yüzden de şamanların başlıklarının rengi ailelerinin kökenini ve Onguna saygısını bildiriyordu. Ayrıca Huular ve Uygur Şamanları hesap ediyorlardı ki, onların başlıklarında bulunan insan şekli Cingiz Han döneminde yaşayan gunan kahramanını temsil ediyordu. Bu arada o Budizm'e karşı çarpışıyordu, onun başlığı erkeğin boynuzunu ifade ediyordu ki, bu da mücadeleyi sembolize ediyordu. Ayrıca başlıkları LUSA karşı mücadele simgesi olarak yanlışlıkla kullanıyordu. Geleneksel olarak Şaman başlıklarında tüylerin yanlış dizilişi onların negatif güçlerden korunmasını ifade ediyordu. (yani tüylerin yanlış dizilişi onları olumsuz güçlerden koruyordu). Örneğin onlar rakip şaman tarafından gönderilen Onqonun kötülüklerinden acı çekmezlerdi.

Böylece şamanlar düşünüyorlardı ki, kırmızı, kahverengi, lacivert ve yeşil insan yüzü Ongonu temsil ediyordu. Şaman başlıklarının temel öğelerinden birine Samalga denir. 19. ve 20. yüzyıllarda bu antilop derisinden hazırlanıyordu ancak bazı şamanlar onu pamuk kumaştan hazırlıyorlardı. Samalga rengi şaman kabilesinin kökenini bildiriyordu. Şaman inançlarına göre Samalga gökyüzü veya Ongonun birleşmesi için bir araç oldu.

Resim 59: Hotgoid, Hunnu ve Hular Şamanlarının Başlıkları.

Kaynak: Purev Otgony, Mongolian Shamanism, Translation: Purvee Gurbadaryn, Ulaanbaatar 2012, s. 306.

3.2.2.1. Maske

Tören sırasında Sibiryâ şamanları sıkça maske kullanmışlardır. Şaman giysisiyle aynı rölü içeren maske birbirinin yerini de tutabilir.²⁵⁷ Maske hem kötü ruhları aldatmak, bunların şaman tanınmasını engellemek için hem de ruhları hasta bedenden kurtarmak için kullanılmıştır. Maskenin kullanılmasıyla ilgili bir kaç açıklama vardır. Bunlardan biri ruhlar âlemine insan yüzüyle (ya da insan olarak) girmek mümkün değildir, inanışa göre hareketsiz “ ölü” yüzü taşımak gerekir. Diğeri ise dış ışığa maruz kalmadan daha rahat bir şekilde esrik hale ulaşabilmek için maske kullanılmıştır. Demek ki, maske “ ritüel körlük”ün önemli bir aracıdır. Maskelerin malzemesi ağaç (sert ve yumuşak ağaç), metal (bakır, demir, bronz, teneke) ya da kayın ağacından yapılır. Bununla beraber maskenin mümkün olduğu kadar insana benzemesi için deri parçalar ve kıl da kullanılmaktadır.

Buryat ve Evenki boyları en güzel, en çok çalışılmış maskeleri tören sırasında

²⁵⁷ M.Elliade, *age.*, s. 197-198.

kullanmışlardır. Baykal ötesindeki Buryatlar ve Evenki halkları arasında şaman maskelerinin kendi ruhları olmuştur ve bunlar şaman kültüründe büyük saygınlığa sahiptir. Tören sırasında bu ruhlara farklı davet şarkısıyla çağrılırlar ve yardımları istenir.²⁵⁸

Resim 60 a: Buryat Şaman Kadını Maskesi

Resim 60 b: Ölümünden sonra da büyüsaygı gösterilen ünlü Buryat şamanı Borto`nun maskesi

Kaynak: M. Hoppál, age., s. 221.

3.2.2.2. Taç

Şaman donanımı konusundaki anlatımlarda taç özel bir öneme sahiptir. Şaman törenin belirli bir noktasında, davulu ısıtmasının ardından öteki dünyaya uçuşu başlamadan önce başına tacını takar. Böylelikle üst veya alt dünyaya yapacağı sembolik yolculuk için kendisine güç verir.

Buryat ve Evenki şamanları çekiçlenmiş demirden hazırlanmış taçlarıyla ayrı bir üne sahiptir. Daha 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Buryat şamanlarının

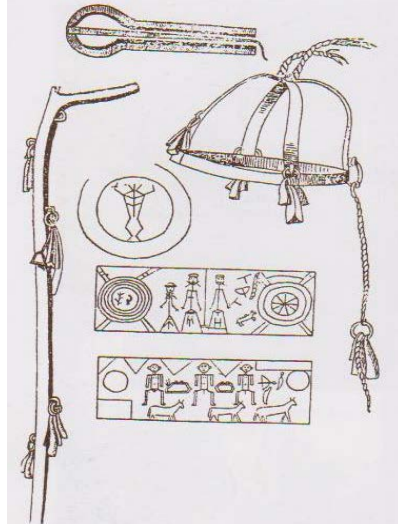
²⁵⁸ M. Hoppál, age., s. 221.

geyik boynuzlarına benzeyen taçları ve daha sonraları şamanlığa geçiş törenleri hakkında mükemmel tasvirler bulunmaktadır.

Resim 61: Evenki Şaman tacı.
Kaynak: M. Hoppál, age., s. 218.

Çeşitli aletler kullanan Buryat şamanları demirden yaptıkları şaman baş süsünün ya da tacının (mayhabsa) üzerine boynuzlar ve küçük çingiraklar yerleştirerek kullanırlardı.

Resim 62: Buryat Şamanının donanımı (tacı, at başlı asası, tutak).
Kaynak: M. Hoppal, age., s. 142 (Orijinal Resimler M.N. Hangalov).

Boynuzlarla süslenen taç sembolü, şamanın gücünün ve erkekliğinin amblemi olarak görülür. Aynı zamanda şamanın rakiplerine karşı verdiği mücadelede sembolik bir silahtır ki, bilindiği gibi boynuz geyiklerin en önemli savunma aracıdır. Dolayısıyla çatallı başlık şamanın yardımcı hayvanını temsil etmektedir. Taç genellikle seçilmişliğin işaretidir. Sibirya Şamanizm'inde de böyle olmuştur.

3.2.3. Ayakkabı

Moğolistan'da kara şamanlar; şaman ayakkabısı ruhun veya ölen şamanın ruhun su tanrısıyla birleşmesi şaman ayakkabısıdır denirler. Ayakkabıyı hızlı hareketli bir hayvanın derisinden yaparlar. Şaman ayakkabıyı gur, turag'ın (bir tür kuş çeşidi) derisiyle yapar bazen ve ön kısmında 3 tane manjig, dış kısmın koncunda 2 tane çingiraklar, 1 tane harval (Moğol şamanda kullanılan bakırdan yapılmış kalın iğne çeşidi) dikerler.

Resim 63: Moğol şaman ayakkabısı.

Kaynak:Tengerleg Böö, S. 5, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2011, s. 16.

Şaman ayakkabısı bir taraftan ruhun ayağı olmaktadır. Şaman ayakkabısının sahibi Ongon (baş ruhu) olmaktadır. Ongon şamanın ayakkabılarının bütün heceleri koruyup sağ ve sol ayakkabılarının dış tarafında durmaktadır ve içine girdiği zaman ayakkabı canlanır. Ongon korurken sol tarafı sağ tarafından daha az güçlü olduğu için bu ikinin dengesini tutturmak için sol ayağında Kara Gök Hamjaa (Kara Gök tanrısı) solda olmaktadır. Ayakkabının koncunu sahip Ongon'un baş kısmı derler ve

Ongon'un yüz, göz, ağız, burun ve kulağı simgeler. Ayakkabını Gök tanrısı, Ruh ve Su tanrıların hangisiyle güçlendiğini bakıp tanımlayabilmektedir ve eğer bir Su tanrısıyla güçlendiyse ayakkabının burnunda su tanrısının hayvanı olarak bir yılanın burun ve ağız gösteren ve kaç tane su tanrısıyla güçlendiğinin sayısını da ayakkabıya dikip gösterirler.²⁵⁹ Ayakkabıda başka süslerde olmaktadır. Şamanlar ilk önce mutlaka çizme sahibini şarkı söyleyip çağırdıktan sonra diğer görevlerini başlamaktadır.²⁶⁰

Resim 64 a: Ayakkabının önden görünüşü

Resim 64 b: Ayakkabının yandan görünüşü

Kaynak: Kişisel arşiv (Cengiz Han müzesi; Ulanbatur Moğolistan, 18 Ocak 2013)

Buryat, Barga ve Hotgoid Şaman ayakkabılarıyla ilgili kıfayet kadar yeterli kanıt yoktur. Fakat Huular ve Darhadla ilgili fazla iyi kanıtlar vardır. Darhad şamanları kendi ayakkabılarını Ongonun ayakları olduğunu düşünüyorlardı. Uygur (kuzey geyiği çobanları) Şamanlar inanıyorlardı ki, onların ayakkabıları davulda (hengeregde) tarif edilen dişi geyiğin arka ayaklarıdır. Böylece, Hengeregde (davulun üzerindeki canlanmada şamanların rahatsız oldukları konu arka ayakların davranış kuralı idi. Sonuçta, şaman giysileri ve davul şaman araç-gereçlerinin bağımsız bir parçası idi. Davul tanımlanan arka ayakların figürü (resmi) Ongon veya

²⁵⁹ www.mongolianshaman.com. E.T. 23.02.2013

²⁶⁰ D.Marhaahüü, “ Höh, çagaan, ulaan, öngö bol tenger, çagaan sanaa, gol gurvan belegdel mön”, **Tengerleg Böö**, S.9, Ulanbatur 2011, s. 18.

3.2.4. Kuşaklar

Şaman kuşakları Şaman tören kıyafetinin başka bir önemli ögesidir. Şamanlara göre, bunlar kırlent (küçük yastık), sırt dayama yastığı, battaniye, şilte, kılıç ve kalkanı içeren Gök Tanrılarına ya da ilahi varlıklara (Ongonlara) sunulan kutlanmış (şereflendirilmiş) eşyalar arasındadırlar.

Resim 67: Moğol Şamanı

Kaynak: Tengerleg Böö, S.5, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2011, s. 23.

Türeg Şamanlarının kuşakları üçgen uçlu (ateşi ve Lus' u temsil eden) kırmızı-kahverengi ve yeşil bantlardır. Moğol orijinli Şamanların (gökyüzü veya gök tanrısı temsil eden) dikdörtgen uçlu mavi kuşakları vardı. Şaman kuşakları iki gruba ayrılabilir: siyah uçlu (Süül Nuruu) ve diğer kuşaklar. Kabileye ait, sevilen tanrılar, muteber renkler ve yerel giyim tarzları, daha önce belirtildiği gibi, büyük Rahip Manjig olarak da bilinen siyah kuşakların şeklini etkilemiştir.

Şamanist inanca göre bu kuşaklar aynı zamanda Şamanların ibadet ettiği tüm ilahi varlıkları temsil etmekteydi. Örneğin, Horol'un kendi açıklamasına göre, Ts. Horol udganının kuyruk (arka) kuşaklarında soldan sağa devletin Üç Önemli kişisi veya üç destekçisi olarak kral, büyük ordu ve kraliçeyi temsil eden üç paralel kurdele vardır. Bu nedenle Büyük Ordu kuşağında okçu Sööhii'nin ok ve yayını simgeleyen minyatür bir çelik ok ve yay vardı. Sööhii daha önce bahsi geçen kadın Şaman "Anne Soyod"un kocası ve Rus tubasındaki hemjiginin yedi ünlü şamanının babasıydı (o bölgede Hemjig'in yedi şeyi olarak adlandırılan bir grup Ongon vardı). Kral ve kraliçe kuşakları ateşin sembolü kırmızı bordürle işlenmişti. Kral kuşağının üstündeki kahverengi kumaş parçası ve Ordu kuşağının üstündeki mavi kumaş parçası sırasıyla İlahı tapınmayı ve Moğol kökenini temsil etmekteydi.

Harol udganının arka kuşağındaki mavi ve kırmızı renkli iki uçan kuş resmi, yastık işlemeli 81 küçük yeşil dörtgen, iki kırmızı ve mavi kurt, kuyruğu kalkık mavi bir köpek, iki erkek kırmızı geyik ve beyaz yeşil ve kuyruklu dişi geyik, aynı figürlerde iki at, kırmızı boyunlu beyaz bir koyun, beyaz bir boynuzlu beyaz bir keçi ve sığır, dik hörgüçleri olan kırmızı bir deve ve yastık işlemeli yeşil bir dörtgen ve 132 küçük kare vardır ve bu kareler arka kuşağın üçgen ucuna uyması için sökülüp dikilmiştir. Kadın şamanın kendi açıklamasına göre, arka kuşağın en üstündeki dikdörtgen cennet için bir boşluktur ve altındaki bir diğer dikdörtgen Lus için bir şilte. Bu kadın şaman, hayvanların Ongon'ların malı ve oyun kazancı olduğunu ve bazen bir Ongon'un bu hayvanlardan biri gibi Güneşli Dünyanın insanlarına görüldüğünü söylemişti.

Kuşakların sayısı ve arkadaki kuşağın üzerindeki farklı şekiller, sahibinin kabile kökenlerini de göstermektedir. Örneğin, iki Şamanın arka kuşakları hem Huular babalar hem de Sharnuud annelerininidir, sadece yedi kuşaktır (jenerasyondur) baba tarafında Huular kökenli olanlar bir kuşağa sahipti. Bunlar bir deve, at, sığır ve keçi figürlerini gösterirdi. Aynı zamanda çeşitli desenler ve üçüncü sırasından beri sahibi Siyah Darhad baba ve büyük babalara sahip olan bir diğer üç bant kuşak ve üç kuşak ve bir kuş, kurt, erkek geyik, dişi geyik köpek ve beş çeşit canlı hayvan imgeleri ve bir de dörtgen vardır.

Resim 68: Moğol Kadın Şaman

Kaynak: Tengerleg Böö, S.5, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2011, s. 20.

Bu yüzden, kara şamanların genellikle, Budist inancı vurgulayabilen Sarı şamanlardan daha az kuşakları vardı. Hotgoid Öğrenmiş Şaman'ın arka kuşağının üzerinde Büyük orduyu ve onun Ejderha standardını sembolize eden üç ejderha ve ortadaki ejderhanın üzerinde bir ok ve yayı içeren bir desen vardı. Bu Şamanın kıyafetinin 110 şeridi vardı. Bunların çoğu bir ve altı santimetre arasındaki genişlikte genellikle kırmızı üçgen uçlu çok renkli püsküllerdi. Bu onun merhametli ve çok iyi karakterli bir şaman olduğunu gösterir. Kuşakların yeri göz önüne alındığında Darhad ve Huular Şamanları bunların yerini L&S temsilinin sembolü olan yılan imgeleriyle kapatarak değiştirmiştir. Bununla beraber Şamanist kıyafetler dereceli olarak Dayan Deerh'in Sarı Şaman bölgesi etrafındaki yerde etkiliydi.

Bir Barga Şamanının tören kıyafeti üçgen uçlu 18 kuşak vardı. Bunların 7

tanesi kıyafetin yakasına, 9 tanesi arka tarafına ve iki tanesi de her bir omuza kıyafetin ön tarafına asılı olarak tutturulmuştu. Öndeki yedi şeridin arasında çapları 18 cm olan galvaniz metal bir ayna var. Dahası göğsün altında dört paralel yılan vardı. Bu yüzden, Şaman geleneğine göre Şaman her iki taraftaki (işaretlenmiş ucu olan kuşakları olan) kılıçla ve dört yılanla korunuyordu. Buna ek olarak bu şaman Türeg orijinli olabilir, çünkü eğitimci bir Budistti ve kıyafetin arkasına aşağıda anlatıldığı gibi eklenmiş 8 hayvan çanıyla korunuyordu:

- 1) Bütün olarak uzunluğu 51 cm olan beyaz kuyruklu siyah ince bir yılan figürü
- 2) Yılanın altında 32X 4 cm ebatlarında kırmızı bir kuşak
- 3) Daha önce bahsedilen kuşağın arkasına yerleştirilmiş 38 cmlik iki yılan figürü
- 4) yılanların altında 60 x40 cmlik üçgen uçlu mavi ipek bir şerit
- 5) bandın ardında başka bir siyah yılan figürü
- 6) 35 x3 cm boyutunda bir kuşak ile 72 cm uzunluğunda bir alaca yılan
- 7) 93 x12 cm boyutlarında kırmızı dört köşeli bant
- 8) ve bu bant Şaman kıyafetlerinin arkasındaki çanların kapatıcısı olarak yerinden sökülür.²⁶¹

Diğer bir deyişle kuşaklar aynı holbogos veya ziller gibi Ongonlar ve İlahların koruyucu muskalarıydı. Bununla birlikte harvallar düşmanlara fiziksel bir zarar verme amacındayken, kuşaklar bir düşmanı yenebilecek ya da bedduaları defedebilecek daha az görülebilir silahlardı.

3.3. Diğer Aksesuarları / Davul

Şamanlar için den sonra en önemli kutsal nesne davul yahut dümbelektir. Ayinlerin önemli öğesi olan davulun birçok işlevi ve karışık bir simgeselliği vardır.²⁶² Şamanlık olgusunun simgelerini bütünüyle kendinde barındıran davul bu mesleğin ayrılmaz bir parçası olmakla etnik tarihin belirleyici özelliğini de ihtiva

²⁶¹ P. Otgony, **age.**, 2012, s. 32.

²⁶² <http://www.mogolistandabiriz.org/samanizm-24s.htm>, E.T. 25.02.2013.

etmektedir. Şaman'ın havada uçmasını sağlamak, ruhları çağırmak ve hapsetmek, gürültüsüyle Şaman'ın işine yoğunlaşmasını ve öteki dünyayla ilişki kurmasını sağlamak davulun işlevleri arasındadır. “Karada gezerken davul at, tokmak kamçı; sulardan geçerken davul kayık, tokmak kürek; göklere çıkarken binilecek kuş olurdu.²⁶³ Şamanların davul sahibi olmaları da tıpkı kıyafet sahibi olmaları gibi koruyucu ruhların emriyle olur.

Resim 69: Moğol şaman davulu.

Kaynak: İh Oyunlag Hün, S. 8, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2012, s. 8, 27.

Resim 70: Darhat davulu. **Resim 71:** Ortasında güneş ve ay görülen Moğol davulu.

Kaynak: M. Hoppal, *age.*, s. 144, 229.

²⁶³ Tengerleg Böö, *agm.*, S. 9, s. 20.

Resim 72: Moğol şaman davulu, 20 yy.

Kaynak: Kişisel arşiv, Ulanbatur Moğolistan, 19 ocak 2013.

3.3.1. Toivor (Davulun Tokmağı)

Davulun yanında şaman tokmağı da vardır. Davula vurulan kısım, sesin boğuk çıkmasını sağlamak için kakım, samur ya da tavşan ayağı derisi ile kaplanmış genç bir kayın ağacından yapılmış bir tokmaktır. Küreye benzeyen tokmak tıpkı davul gibi kutsal kayın ağacından yapılmaktadır.²⁶⁴

²⁶⁴ O. Pürev, *Mongol Böögiiyn Şaşin*, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 77.

Resim 73: Davulun tokmağı.

Kaynak: İh Oyunlag Hün, S.8, Ulaanbaatar 2012, s. 9.

Resim 74: At başı şeklinde biçimlendirilmiş davul tokmağının sapı,

Kaynak: Mihály, Hoppál, age., s. 142.

3.4. Ayna

Şamanın en önemli şey ise aynadır. Altın, gümüş, bakır, çelikten yapılmış ince yuvarlak metaldir. Göğse veya sırtta asılmış ya da doğrudan doğruya kıyafete dililmiş olarak taşınan, üzerinde on iki hayvan figürü bulunan, kötü ruhları ve büyülerini geri yansıtan koruyucu bir zırhtır. Şamanın üzerinde taşıdığı madeni ayna; âlemleri, dünyayı ve insanların canını, sonuçta evrenin yansımalarını görmesini sağlar.²⁶⁵

²⁶⁵ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 75.

Resim 75: Moğol şaman tören kıyafetinde kullanılan ayna.
Kaynak: İh Oyunlag Hün, S. 9, Ulaanbaatar 2012, s. 9-10.

3.5. Çingiraklar

Şaman tören kıyafetinin kollara, sırtta takılan türlü sesler çıkararak ruhları ürküten küçük bakır zil ve çingiraklardır. Moğol şaman tören kıyafetlerinde kollara, sırtta takılan küçük zil ve çingiraklar kullanılır ve bir de yay ve ok sembolleridir. nin üzerine kötü ruhları kaçırmak için ok, yay gibi demir silahlar işlenir.²⁶⁶ Moğol şamanlarında çingirakların üst sırasında ise küçük yay vardır. Bunlar da yine zırhın bir parçası olarak kötü ruhlara karşı silah görevi görürler. Şamanları bu ses çıkartan bakır yayların yanı sıra küçük ok da taşırlar. Zincir şeklinde salkımlı demir halkalar da vardır. Şamanın omuzlarında onun zorluklara olan dayanıklılığını ve gücünü simgeler.²⁶⁷

Resim 76: Şaman tören kıyafetinde kullanılan çingirak.
Kaynak: İh Oyunlag hün, S.8, Selengepress Yayınevi, Ulanbatur 2012, s. 9.

²⁶⁶ <http://fevzicelebi.tr.gg/%26%23350%3Baman-si.htm>. E.T. 27.02.2013

²⁶⁷ <http://www.cokbilgi.com/yazi/saman-giysisi-kiyafeti-samanizm/>. E.T. 27.02.2013

3.6. Demir Levha

Şaman tören kıyafetlerinde güneş ve yarım ay şeklinin çizilmesi veya bu iki sema cismini simgeleyen levhaların bulunması ruhlar dünyasının karanlığına işaret etmektedir.²⁶⁸ Bu demir levhalar karanlık dünyada şamanın yolunu ışıklandırarak meşale görevini yerine getirir. Yine Şamanların söylediğine göre demir plakalar kötü ruhların vuruşlarına karşı kalkan görevi görür. Şamanların tören kıyafetlerinin üstünden astıkları bir de demir levhaları vardır. Bu levha şamanı koruma görevini yerine getirir.

3.7. Bardag, Manjig, Taşur

Üzerine sekiz kat misk faresi derisi sarılmış bir sugai sapından yapılmış bir kamçıdır. Buna da halkayla üç kolbuga takılı ve hepsi de minyatür olmak üzere, bir çekiç, bir kılıç, bir kargı ve bir çivili topuz asılıdır; buna ayrıca renkli ipek veya pamukludan şeritler de bağlanır.²⁶⁹ Ev ve insanların peşinde olan kötü ruhlar ve kötülükleri uzaklaştırma amacıyla kullanılır.²⁷⁰

Manjig

Taşur

Bardag

Resim 77: Manjig, Taşur, Bardag

Kaynak: İh Oyunlag Hün, S. 8, Selengepress yayınevi, Ulaanbaatar 2012, s. 9.

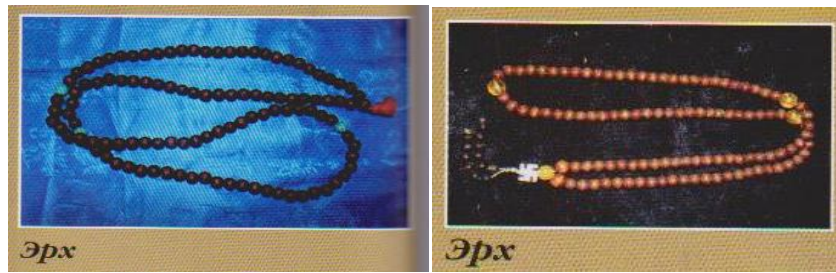
²⁶⁸ D.Marhaahüü, “Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çaagaan sanaa gol gurvan belegdel mön” **Tengerleg Böö**, S. 9, Ulanbatur 2011, s. 21.

²⁶⁹ **Tengerleg Böö**, S. 5, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2011, s.19.

²⁷⁰ O. Pürev, **Mongol Böögiyn Şaşın**, S. 5, Ulanbatur 2009, s. 80.

3.8. Tespih (Erh)

Dua ederken ve falda kullanılan odundan yapılmış tespihtir. Tespih 108 tane ve aynı sayıda dörde bölünmüş şekilde bir kısmında 27 tane Huv'dan oluşmaktadır. Tespih; Şamanı bir taraftan korur ve hizmetinde bulunduğu ruhuyla bağlantı kurmasına yardımcı olmaktadır. Hizmette bulunduğu ruh kendi gücünü Şaman'a aktarmak için bir taraftan araç olarak ve hasta insanları tedavi etmek için kullanılmaktadır.

Resim 78: Tespih

Kaynak: İh Oyunlag Hün, S. 8, Selengepress yayınevi, Ulanbatur 2012, s. 10.

4. BÖLÜM

KOLEKSİYON ÇALIŞMASI

“ÜLGEN’İN DOKUZ KIZI”

4.1. Günümüz Tasarımcılarının Şaman Temalı Koleksiyonlarından Örnekler

4.1.1. John Galiano

1960 doğumlu, Saint Martins Moda Okulundan mezun olan ünlü tasarımcı John Galliano dekonstrüktif modanın yaratıcısıdır. Givenchy ve Louis Vuitton gibi markaların da dikkatini üzerine toplayan ünlü tasarımcı yıllarca Dior markasının yaratıcı direktörlüğünü yapmıştır. Daha sonra 1984 yılında kendi ismini taşıyan markasını kurmuştur.

Modanın bu neo-romantik çocuğunun fantastik ve teatral tasarımları, kimileri için paha biçilemez değerde sanat eserleri, kimileri içinse birer moda ütopyaları idi. Ancak herkesin kabul etmesi gereken tek bir gerçek var ki; bir zamanlar koleksiyonlarına-ticari bir değeri olmadığını öne sürerek-burun kıvrıran moda devleri hantal ve tutucu yapılarıyla yeni ekonomik dünya düzeninde sürüklendikleri çöküşün eşiğinden onun sihirli parmakları sayesinde kurtulup, yeniden yükselişe geçtiler. Bu ironik zafer, John Galliano'yu anarşist tasarımlarıyla yüzeysel ticarî dengelerini alt üst ettiği moda endüstrisinin kurallarını yeniden yazan bir anti-kahraman yapıyor.²⁷¹

Mitolojiye ve tarihe özel merakı olan John Galliano adını Moda tarihine altın harflerle yazdıran genç, başarılı, jenerasyon modacılar arasında yer almakta ve gelecek zaman sürecinde modaya yön vermeye devam etmektedir.²⁷²

²⁷¹ <http://www.artdecor.com.tr/tasarim/00247/>. E.T. 21.02.2013

²⁷² Elif Jülide Dereboy, **Moda & 100 Yıllık Moda Tasarımcıları**, yay.: Özel Güzel Sanatlar stilistik-Moda, İstanbul 2008, s. 229.

Resim 79: Şaman büyücüsü kıyafeti / John Galiano, 07/08 Sonbahar/Kış erkek koleksiyonu

Kaynak: http://www.schemamag.ca/archive2/2007/01/john_galianomakes_queer_the_n.html
E.T. 02.05.2013

Resim 80: Şaman büyücüsü kıyafeti / John Galiano, 07/08 Sonbahar/Kış erkek koleksiyonu

Kaynak: http://stylemens.typepad.com/gq_styleguy/2007/03/would_i_wear_th.html
E.T. 02.05.2013

Resim 81: Şaman büyücüsü kıyafeti / John Galiano, 07/08 Sonbahar/Kış erkek koleksiyonu

Kaynak: http://stylemens.typepad.com/gq_styleguy/2007/03/would_i_wear_th.html
E.T. 02.05.2013

4.1.2. Nadine Byrne

Bu parlak, çok fonksiyonlu tekstil heykellere “Şaman Suit”, “Üzüntü Suit” ve “Ölüm Suit” denir. Bu takım ler İsveç doğumlu sanatçı Nadine Byrne tarafından bir kıyafet olarak kullanılabilir, giyilebilir ve aynı zamanda video ve canlı performanslar için kullanılmak üzere wearable- art tarzında tasarlanmıştır.

Resim 82: Wearable-art

Kaynak: <http://www.trendhunter.com/trends/wearable-textile-sculptures-the-shaman-suit-and-the-grieving-suit-by-nadine>. E.T. 29.05.2014

Resim 83: Wearable-art

Kaynak: <http://www.trendhunter.com/trends/wearable-textile-sculptures-the-shaman-suit-and-the-grieving-suit-by-nadine>. E.T. 29.05.2014

4.1.3. Sophie Gaudaen

Moda Tasarımcısı Sophie Gaudaen tarafından yapılmış Şamanın oluşumu koleksiyonu (Moda Felsefesi Moda Haftası, Lods, Polonya Mayıs 2011) .

Resim 84: Uçuşan tüyler.

Kaynak: http://www.funkyfashiontrend.com/wp-content/uploads/2011/05/ss-110516-funky-fashion-11.ss_full.jpg. E.T. 24.05.2013.

4.1.4. UTHA Şaman Başlıkları (Riga, Litvanya)

Resim 85: UTHA Şaman Başlıkları.

Kaynak: <https://www.etsy.com/listing/114075863/utha-shaman-of-oz-mens-headpiece-men?ref=related-4>
<https://www.etsy.com/listing/92372041/utha-shaman-blue-neon-tribal?ref=related-3>
E.T. 28.05.2014.

Resim 86: Etnik Utha Şaman başlıkları

Kaynak: <https://www.etsy.com/listing/92388090/utha-shaman-horny-obanana-mens-hat?ref=related-4>
<https://www.etsy.com/listing/114075863/utha-shaman-of-oz-mens-headpiece-men?ref=related-4>
E.T. 28.05.2014

Resim 87: Etnik Utha Şaman Başlıkları.

Kaynak: <http://www.etsy.com/listing/92217473/utha-shaman-original-hat-festival>
<https://www.etsy.com/listing/92217473/utha-shaman-original-headress-festival?ref=related-0>
E.T. 28.05.2013.

Resim 88: Etnik Utha şaman kulak ısıtıcısı.

Kaynak: http://www.etsy.com/listing/94380610/utha-pom-pompia-ear-warmers?ref=frequently_bought_together_image_link
http://www.etsy.com/listing/94380610/utha-pom-pompia-ear-warmers?ref=v1_other_1
E.T. 08.04.2013.

Resim 89: Etnik Utha şaman başlığı.

Kaynak: http://www.etsy.com/listing/99483132/utha-pinkponk-hat-pink-tribal-crochet?ref=v1_other_2

http://www.etsy.com/listing/99483132/utha-pinkponk-hat-pink-tribal-crochet?ref=v1_other_2
E.T. 08.04.2013.

Resim 90: Etnik UTHA Şaman başlığı

Kaynak: <https://www.etsy.com/listing/114120082/utha-shaman-obsidian-womens-hatfestival?ref=related-4>. E.T. 28.05.2014

Resim 91: Etnik UTHA çocuk şaman başlığı.

Kaynak: <https://www.etsy.com/listing/101796820/utha-little-shaman-kids-headpiece?ref=related-3>. E.T. 28.05.2014.

4.1.5. “Moğolistan’dan Kosova’ya Türkiye” Konulu Defile (Eskişehir 2013)

Türk Dünyası Kültür Başkenti etkinlikleri kapsamında TÜRKSOY’un düzenlediği “Moğolistan’dan Kosova’ya Türkiye” konulu defile gerçekleştirildi. 20 ülkeden 30 tasarımcının kıyafetlerinin sergilendiği defilede, Cemil İpekçi ile birlikte Türk dünyası ülkelerinden gelen mankenler yer aldı.

Etkinliğe, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Moğolistan, Kırım, Makedonya, Altay, Tataristan, Saha Yakut, Hakas, Tuva, Başkurdistan, Çavuşistan, Kalmuk, Kabardin Balkar, Uygur’dan modacılar katıldı.

Eskişehir’de, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) ve Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansının iş birliğiyle gerçekleştirilen, "Türk Dünyasında Kadın ve Moda Etkinlikleri" kapsamında, modacı Cemil İpekçi ve Türk dünyasından gelen sektör temsilcilerinin tasarımlarının yer aldığı "Kadın ve Moda" adlı defile sunuldu.

Resim 92: Moğolistan geleneksel kıyafetleri.

Kaynak: <http://haberciniz.biz/eskisehirde-mogolistandan-kosovaya-turkiye-defilesi-2839888h.htm>
E.T. 04.06.2014.

4.2. Koleksiyon Hikâyesi ve Tasarım Süreci

Moda, kıyafetlerin dilini anlamak isteyenler için adeta sosyal ve politik sembollerle dolu bir söyleşidir. İnsanlarla şıklık arasındaki ilişkiden öğrenilecek çok fazla şey var. Bu ilişki, korunma veya ısınma ihtiyacının karşılanmasından daha fazla şey ifade etmektedir.

Kıyafet, sahip olunan dünya görüşünün aynasıdır. Modacılar bir kıyafeti oluştururken, kıyafetin sunduğu imajın mevcut dünya görüşüne denk düşmesine dikkat ettikleri gibi, oluşturdukları modanın da yenedünya görüşlerini aksettirmesini sağlamaktadırlar.

Moda sadece sokakta veya lerde var olan bir şey değildir. Fikir ve yaşam tarzında, olan biten her şey ve her yerde modanın izleri vardır. Moda, etrafımızda olup bitenlerin farkında olmak, önümüze çıkacak fırsatları değerlendirmek, bu fırsatlardan ana konuyu oluşturmak ve en önemlisi yaptığımız işten keyif almaktır.

Aslında modanın içeriğini tarih, gelenek, yerel kültür ve inanç gibi oldukça önemli olgular oluşturmaktadır. Bu bakımdan tarih ve kültürle iyice harmanlanmış modanın yolu titizlikle yapılmış araştırmadan geçmektedir.

Araştırma, meraklı bir tasarımcı için dedektiflik gibidir: Ele geçmesi zor bilgiye ulaşmak ve fitili ateşleyecek malzemeyi elde etmektir. Araştırma, gidilecek ilk yönü bulmanın kapısıdır.

Fikirlerin gelişmesinden sonra bile, daha ileriye evirilmesinde yeni esin kaynakları kazanmaya açık olmak gerektiğine inanıyorum. Sürekli olarak etrafımı çevreleyenlerden etkilenebilirim. 2008 yılında, daha tez konumu seçmeden önce, ABD’de katıldığım kongrede Kızılderililerle buluşmam ve onlarla geleneksel kıyafetleriyle ilgili konuşmam ileride yapacağım tez konum için bir başlangıç idi.

Resim 93: Kızılderili Şamanlar.

Kaynak: Kişisel arşiv (UNESCO'nun Uluslararası Halk Yaratıcılığı Teşkilatı tarafından düzenlenen Gençlerin 1. Kongresi, Solt Lake Sity, ABD, 6 Ağustos 2008).

Daha sonra Buryat (17-23 Eylül 2012) ve Moğolistan (16-26 Ocak 2013) Cumhuriyetlerinde düzenlenmiş olan kongrelerde iştirakim bu konuyu daha yakından araştırmama vesile oldu. Konuyla ilgili araştırmalar bakış açımı, dünya görüşümü, düşüncelerimi zenginleştirmekle birlikte çalışmalarına yenilikler kattı. Bu konuya ve ilme olan merakım hedefime ulaşmamı sağladı.

Buryatya Ulan-Ude`de bu konuyla ilgili Doç. Dr. D.A. Nikolaeva'yla ve Moğolistan'da Prof. Dr. D. Marhaahüü ve şamanla yaptığım röportaj bana ilham vermiş ve yol gösterici olmuştur.

Resim 94: Doç. Dr. D.N. Anatolevna ile konuşma (Kafedra Etnologii i Narodnoy Hudojestvennoy Kulturi).

Kaynak:Kişisel arşiv (Buryat, Ulan-Ude, 22 Eylül 2012).

Röportaj: (Rusça- Moğolca)

Minara Guliyeva: Öncelikle sizlere Cengiz Han`ın vatanı olan bu zengin tarihi topraklarda bizlere gösterdiğiniz konukseverlikten dolayı teşekkür ediyorum ve saygılarımı sunuyorum. Bana bir kaç kitap ve dergi verdiniz, hatta bu dergilerden birinde yazdığınız makaleyi görüyorum, bir az bu dergiden ve mekalenizden bahseder misiniz?

Prof. Dr. D. Marhaahüü: Teşekkür ediyorum. Sizleri bu uzak doğuda karşılamak çok hoş ve konunuza olan ilginizden dolayı buralara gelip varmanız çok onur vericidir. Dergiye ve Makaleye gelince, genellikle Şamanizm konusunda çok araştırmalar yaptığımdan dolayı her ay Ulanbatur`da basılan Tengerleg Böö (Gök Şamanı) dergisinde Darhat Şamanlarıyla ilgili makalem basıldı.

M.G.: Kitapları ve makaleleri inceledikten sonra buraya gelmeden önce “fırsat olursa sizi Şamanla buluşturacağım” demiştiniz. Bu hala mümkün mü? Ve Şaman bizi kabul eder mi?

D.M.: Doğru bu konuda daha önce telefonla görüşmüştük. Biz gidebiliriz ve Sizi daha fazla ilgilendiren sorularınızı kendisine sorabilirsiniz.

M.G.: Teşekkür ederim. Sabırsızlıkla yolculuğa hazırım.

Resim 95: Prof. Dr. D. Marhaahüü'yle reportaj.
Kaynak: Kişisel arşiv (Moğolistan, Ulabatur 19 Ocak 2013).

Daha sonra sırasıyla aşağıdaki ritüeller gerçekleştirilmiştir:

-Mum yakılması-Ruhlardan izin alma.

Resim 96: Moğol Şamanın ruhlardan izin alması
Kaynak: Kişisel arşiv (Ulanbatur Moğolistan, 19 Ocak 2013)

-Mumun arkasındaki renkli sarkan kumaşlardan oluşan panoya doğru konuştu.

-Şaman tören kıyafetinin giyilmesi.

-Şaman tören kıyafeti özellikleriyle ilgili soru cevap.

- Şaman tören kıyafeti özellikleri. (bk.: s. 103).

Resim 97: Moğol Şaman Kıyafeti, 20. yüzyıl.
Kaynak: Kişisel arşiv (Ulanbatur Moğolistan, 19 Ocak 2013).

Resim 98: Moğol Şaman Kıyafeti, 20. yüzyıl.
Kaynak: Kişisel arşiv (Ulanbatur Moğolistan, 19 Ocak 2013)

Resim 99: Moğol şaman ayakkabısı, 20. yüzyıl.
Kaynak: Kişisel arşiv (Ulanbatur Moğolistan, 19 Ocak 2013).

Moda tasarımcıları tarafından mitolojiye, tarihi, geleneksel ve tören kıyafetlerine tekrar dönüş bu alanda sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Mitolojiler insanın kendini ve evreni anlamlandırma çabasının, olağanüstü ve sıra dışı anlatımlarıdır. Etkisi heyecan verici, mistik ve büyüdür. Mitolojilerden uzak olan günümüz insanı için, hayat ve evren artık içi boş, anlamsız, bağlamından kopuk ve sıradandır. Yani çağımızda evrenin, yıldızların, gezegenlerin, ağaçların ve hatta taşların bile bir anlamı yok. Mitolog Campbell'a göre, zaten mitoloji üreten bölgede yok. Mitolojiler de insanlar gibi evrimleşti. Masal anlatıcı Şamanların, Ozanların yerini "televizyonlar" aldı. İnsan yinede masal dinlemeyi bırakmadı, hala masal dinliyoruz. Mitoloji ve masalları televizyon dizilerinden ve filmlerden, yalnızca dinlemiyor, "seyrediyoruz" seviyoruz, dünyayı dolduran bu kadar gerçek varken olağanüstü peri masallarıyla ilgileniyoruz. Fakat Eskatoloji yani Kıyamet mitleri bize hala korkutuyor. Post modern yaklaşımlarla yeni yaşam felsefeleri de geliştirdik. Evrene olumlu mesaj göndermek, karma, "Secret", Reiki, Uyumlama, küçük meleklerden yardım beklemek vb ritüellerin tamamı, kendi mitolojik bağlamından kopan insanların yeni arayışlarından başka bir şey değildir. Alet kullanma becerimiz gelişti fakat hala ağızımızdan kötü bir söz çıktığı zaman kulağımızı çekip tahtaya vurunca içimiz ferahlıyor.

Bilindiği üzere, Anadolu’da halk arasında “nazar” olgusu çok yaygın bir inançtır. Bazı insanların olağandışı özellikleri olduğu ve bakışlarının karşısındaki kimselere rahatsızlık verdiği, kötülük yaptığına inanılır. Bunun önüne geçmek için “nazar boncuğu”, “deve boncuğu”, “göz boncuğu” v.s. takılır. Nazar olgusu da eski Türk inançlarından. Yine, istenmeyen bir olay duyulduğunda tahtaya el ile tokmak gibi üç kere vurulması da, kötülükten korunmak, kötü ruhların duymasını önlemek amacıyla yönelik eski bir şaman inancıdır.

Halen yatırlara, bazı ağaçlara ve kutsal sayılan yerlere bez veya paçavra bağlamak, bu yolla adakta bulunmak inancı sürmektedir. Bu inançta eski Türklerin şamanın davuluna bez veya paçavra bağlanması yoluyla adakta bulunmak, dilemek gibi kansız kurban sayılan inanç ve geleneklerdendir.

Koleksiyon Hikâyesine “Ülgen’in Dokuz Kızı” ismini vermekle göklere yükselerek hayal gücümü, bilgilerimi bir araya toplayıp düşüncemi yansıtmaya çalıştım.

Her kim ki gökyüzündeki işaretleri görür ve

Onları doğru olarak yorumlayabilirse,

Zamanla kendisi de işaretler bırakmaya başlayacaktır.

Atalar da böyle yapmıştı.²⁷³

Şamanist inanca göre dünya, gök, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç kısma ayrılır. Altay Türklerine göre “Aydınlık Âlemi”, yukarıdaki dünyayı yani gökyüzünü Tanrı Ülgen’le ona bağlı iyi ruhları temsil eder. Yeryüzünü, yani “Orta Dünya’yı insanlar oluşturur. Yer altı dünyası olan “Aşağıdaki Dünya’yı ise Tanrı Erlik ve ona bağlı kötü ruhlar oluşturur. İyi ruhlarla ilişki kurup, iyilik yapan Şamanlara ak-Şaman, yeraltı ruhlarıyla konuşup, Erlik ‘in hizmetinde olanlarsa kara-Şaman denir.

Şamanların davulunda tanrı Ülgen’in dokuz kızının resmi var iken, yine üzerlerine giydikleri Manyak adlı tören kıyafetlerinde dokuz çingirak asılıdır.²⁷⁴ Altay Şamanizm’inde, dokuz sayısının önemli bir yeri vardır. Mesela Altay

²⁷³ Harald Bream, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitap Yayını, Ankara 2004, s. 273.

²⁷⁴ http://www.ruhun yolculugu.com/turk_mitolojisinde_yaratilis_2-t470.0.html:wap2=, E.T. 09.06.2014.

şamanları, omuzlarından dokuz ok (Yebe) ve yay (Ya) simgelerini eksik etmezler. Onlara göre bu dokuz ok ile yay, Kuday'dan tartkan, yani Tanrı'dan uzatılan şeylerdir.

Altay Türklerinde şaman (kam), Ülgen'e (Tanrı'ya) kurban sunmak için göğe çıkar. Bu yolculuk üç gün sürer. Kurbanı göğün dokuzuncu katına çıkarınca Ülgen'e sunar. Altay Türklerine göre, Yeraltı ve gök dokuzar kattır.

Altay Şamanizm'inde Ülgen'in dokuz kızı ve dokuz oğlu varken, kötülüğün simgesi olan Erlik Han'ın (Erlik Han bir tür şeytandır) da aynı biçimde dokuz kızı ile dokuz oğlu vardır. Ülgen'in kızları özel adlar taşımazlar; hepsine birden "Ak kızlar" veya "Kıyanlar" denir.²⁷⁵ Ülgen'in kızlarının esas görevi Şamanlık zamanı Şamana ilham vermekle yardım etmektir. Bu kızları simgeleyen kukla biçimindeki bebekler, Şamanın tören kıyafetsine takılı olup Şamanın koruyucu ruhlarıdır.²⁷⁶

Yeni estetik arayışlar doğrultusunda Şaman Tören kıyafetlerinde kullanılan çeşitli ve renkli iplerin kıyafeter yüzeyine boyut kazandırma yöntemi olarak gündeme gelmesi incelenmiş ve konunun önemi ortaya konmuştur. tarihi görüntü katmak ve tasarımın içeriğini zenginleştirmek amacıyla yapılan söz konusu tasarımlara örnek olarak, bir koleksiyon hazırladım. Bu bölümde bahsettiğimiz konuyu ele alığım kişisel tasarım ve uygulamalarım yer almaktadır.

Tasarım sürecinde ilk olarak kıyafetinin ortaya çıktığı Moğolistan ve Buryat geleneksel kıyafetleri araştırılmıştır.

Resim 100: Buryat geleneksel kıyafeti (1895).

Kaynak: M. N. Hangalov, Buryatı, Respublikanskaya Tipografiya, Ulan-Ude 2004, s. 159.

²⁷⁵ Abdülkadir İnan, *age.*, s. 33.

²⁷⁶ F. Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, s. 319.

Moğolistan'da 18 yöresel/geleneksel kıyafet bulunmaktadır. Kıyafetlerin birer örneği Moğol Ulusal Müzesi'nde sergilenmektedir. Her yıl 13 Temmuz milli kıyafet günü (Deeltei Mongol) olarak kutlanmaktadır. Kutlamalarda genç-yaşlı herkes ve ayrıca kreşler dâhil tüm okulların öğrencileri, geldikleri yöreye ait milli kıyafetlerini giyerek Sukhbaatar Meydanı'nda toplanarak, adeta kıyafet şöleni gerçekleştirmektedirler. İşte bir örnek.

Resim 101: Bay ve Bayan Moğol geleneksel kıyafeti.

Kaynak: <http://ulanbator.be.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=207664>. E.T. 04.06.2014

Moğol geleneksel kıyafetlerinde erkek ve bayan giysileri tarzına göre birbirlerinden pek farklı değildir. Moğol kıyafetlerinin de en karakteristik özelliği, her ikisi sağa doğru katlanıp, sağ koltuk altında aşağıya doğru düğmelenen, belden kuşakla sabitlenen, uzun kollu halatlardan oluşmasıdır.²⁷⁷ Bayan halatı erkek halatına nispeten uzundur. Her iki halatın boyunu dik yakalıklı olup, kenarlarına renkli kumaşlardan süs kullanılıyor. Daha sonraları moda tarihine damgasını vuran birçok moda tasarımcısı bu tekniklere tasarımlarında sıkça yer vermiş ve başarılı tasarımlara imza atmışlardır.

Günümüzde ise genç nesil tasarımcıları tarihi mitolojik kıyafetleri daha da ileri taşıyarak kıyafet yüzeyinde çarpıcı yenilikler yaratarak modaya etkileyici boyut kazandırmışlar. Bu tasarımcılar arasından G. Galliano gibi yenilikçi tasarımcının ismini söylemek gerekir.

²⁷⁷ Sebire Dünyamalıyeva, **Moda Tarihi ve Dünya Halklarının Milli Geyimleri**, yay.:Tefekkür, Bakü 2003, s. 97.

Bütün bu araştırmaların sonucunda kişisel tasarıma hazırlık sürecim başlamıştır. Uygulamalarda boyanmış iplerle kıyafet yüzeyine boyut kazandırmak amaçlanmıştır. Tasarımların içeriğini tekrar özelliği gösteren mitolojik ve tarihi giysilere özđü unsurlar, boyanmış ipler, metal formlar ve aksesuarlar oluşturmuştur. Fonksiyonel özellik tasarımın birçok alanında kullanılan bir prensibidir. Aynı şeklin tasarımda değişik kullanılmasıyla oluşur. Kıyafetde ve tasarımın birçok alanında en temel tasarım prensibidir. Giyside fonksiyonellik; çizgi, desen, şekil gibi görsel öğelerle oluşturula bilinir. Fonksiyonellik, gözü yönlendirerek o öğenin hem daha çok algılanmasını, hem de gözün bütün bedeni tekrarın olduğu yönde takip etmesini sağlar. Boyanmış ipleri ve ya kumaş parçalarını fonksiyonellik prensibiyle giysiye uygulayarak ilginç yüzey tasarımları oluşturmak mümkündür. Hatta boyanmış iplerden yapılmış dikkat çekici birçok tasarımın tekrar özelliği taşıdığı görölmektedir. Özellikle tekrar özelliği gösteren şaman tören kıyafetlerinde kullanılan çeşitli ipler tasarım sürecinde ilham kaynağı olarak etkili olmuştur. şaman tören kıyafetlerinde rastladığımız rengârenk boyanmış sarkan ipleri tasarımın birçok alanında görmemiz mümkündür. Bu çizgiler ya da formlar izleyiciye mitolojik, tarihi, aktif, dinamik, güçlü, serbest, canlı ve hareketli etkiler yansıtmaktadır. Uygulamalarda metal formların etkilerinden yola çıkılarak biçimlendirmelere başvurulmuştur. Bütün maddeler, doğaları gereği, yumuşak, sert, pürüzlü ya da düz doku özellikleri taşırlar. Tasarımda oluşturulan dokular, ya şaman kıyafetlerindeki dokuların taklidinden doğan ya da tasarımcının hayal gücü ile yarattığı dokulardır. Tasarım sürecinde çeşitli şaman tören kıyafetleri ve aksesuarı araştırılmış esin kaynağı olarak kullanılmıştır.

4.3. Tasarım Detayları ve Uygulamalar

Hazırlanan koleksiyonda her obje mitolojiye bir referans ve bir hikâye anlatmaktadır. Bu kolleksiyonla başlayan hikâyem son olmayacak, başka bir projede de yeni hikâyelerle vücut bulacaktır. Kıyafet tasarımlarının ürüne dönüşmesi aşamasında en önemli unsur malzeme ve teknik detaylardır. Bu kolleksiyonla ilgili tasarım detayları aşağıda belirtilmektedir.

Kumaş: moda tasarımının hem görsel hem de tensel bir ögesidir. Genellikle bir koleksiyonun başarısının en belirleyici noktası kumaş seçimidir. Aynı zamanda kumaşlar, estetik kaliteleri, diğer bir deyişle görüntüleri, hissedilişleri ve baskı, doku ya da süslemelerle destekleyebilmelerine göre de seçilir.

Uygulamalarda, kolay katlanabilir ve şekil alabilmesinden dolayı ince ve orta kalınlıkta kumaşlar seçildi. Tasarımlarda doğal bir görüntü oluşması amacıyla, incelikleri farklı, %100 pamuk farklı kumaş ve %100 pamuk kalıp sicim şeklinde ip kullanılmıştır.

Renk: tasarım aşamasında dikkate alınması gereken bir ögedir. Çoğu kez tasarımda ilk fark edilen koleksiyonun nasıl algılanacağını etkileyen etkidir. Renk, çoğu zaman koleksiyonun ve tasarım sürecinin başlangıç noktasıdır.

Renk seçiminde, kumaşın ve iplerin doğal renkleri kullanılmıştır. Kumaşta krem ve kahverengi, iplerde ise doğal renk kullanılmıştır. Dikiş teknikleriyle girinti çıkıntılar yapıp derinlik algısının artması, hem de kıyafetde doğal görünümün korunması amaçlanmıştır.

Teknik: Tasarımlara göre kalıplar çıkarılıp, kişisel tasarımlar uygulanmıştır, kumaş kesildi. Kalıp hazırlama ve modelleme aşamasında dropaj yöntemi kullanılmıştır.

Uygulamaların büyük bir çoğunluğunda düz makine dikişi, bazı bölümlerinde ise el dikişi kullanılmıştır.

Aksesuar: bir kıyafetin tamamlayıcısıdır. Ayakkabı, çanta, başlık tasarımın özel alanlarıdır. Tasarım ve işlevsellikte olduğu kadar yapı anlamında da büyük bilgi ve beceri gerektirirler.²⁷⁸

Yapılan koleksiyon çalışmasında destekleyici bazı aksesuarlar da tasarlanmıştır. Bunlar çanta, başlık, ayakkabıdan oluşmaktadır. Malzeme olarak bakır, pamuk iplik kullanılmış ve elle desteklendirme yapılmıştır.

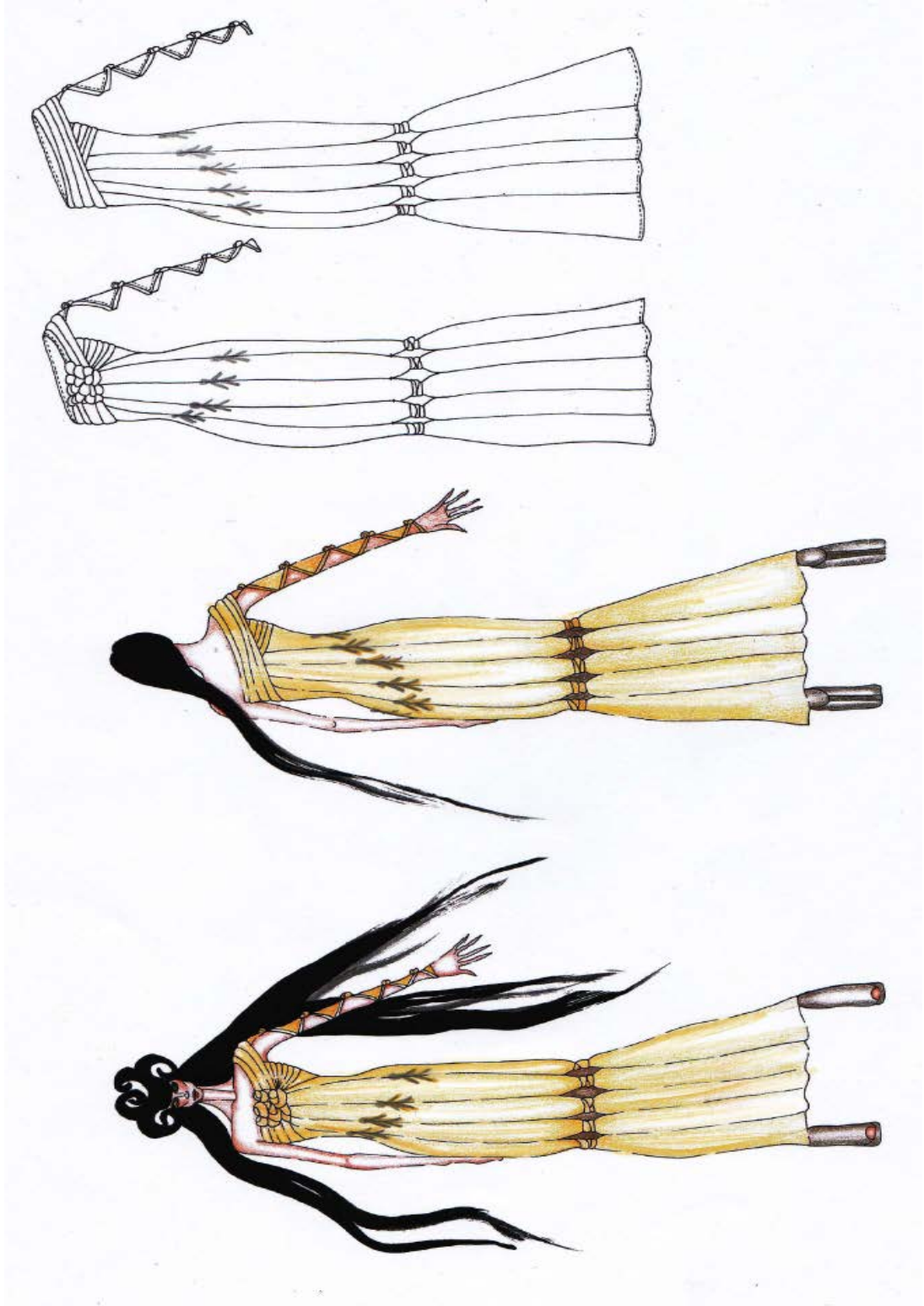
²⁷⁸ Richard Sorger; Jenny Udale, **Moda Tasarımının Temelleri**, çev.: Çiğdem Sirkeci, Literatür Kitabevi, İstanbul 2013, s. 167.

4.4. Tasarım Paftaları

Ulgan in Dokuz Kisi

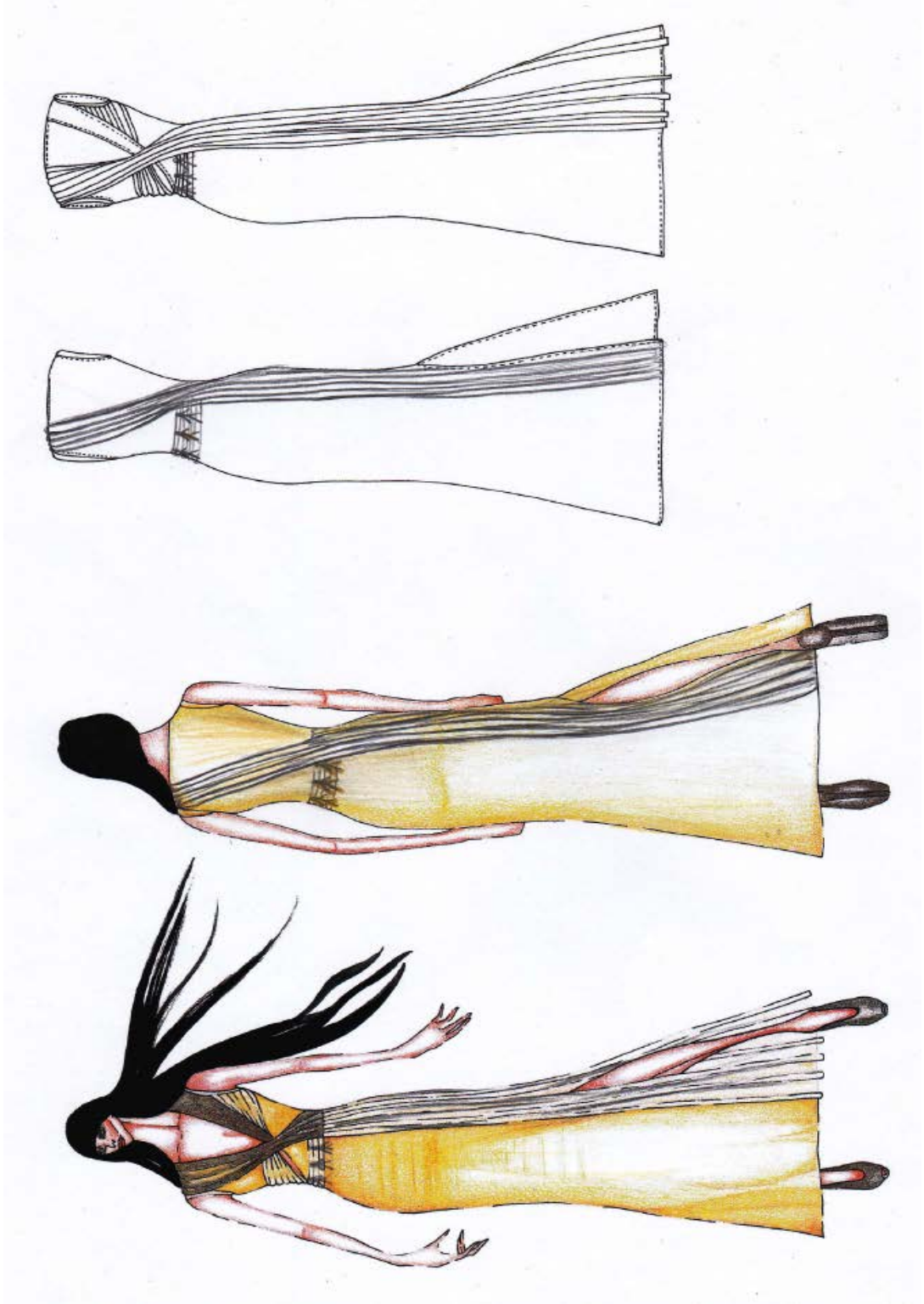
4.4.1. Tasarım ve Uygulama 1

Ulgun'in Dokuz Kızı

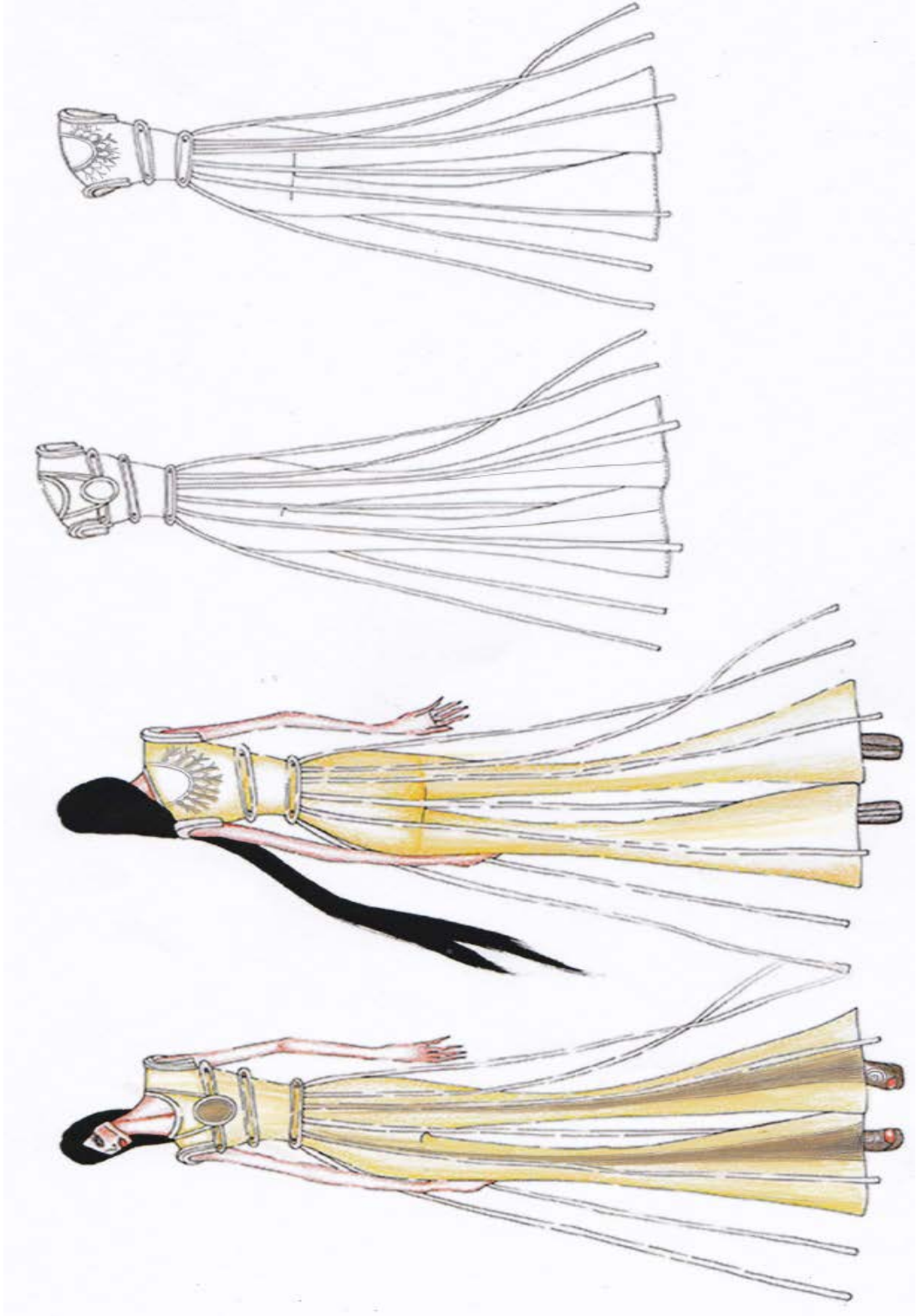
4.4.2. Tasarım ve Uygulama 2

Uğen'in Dokuz Kızı

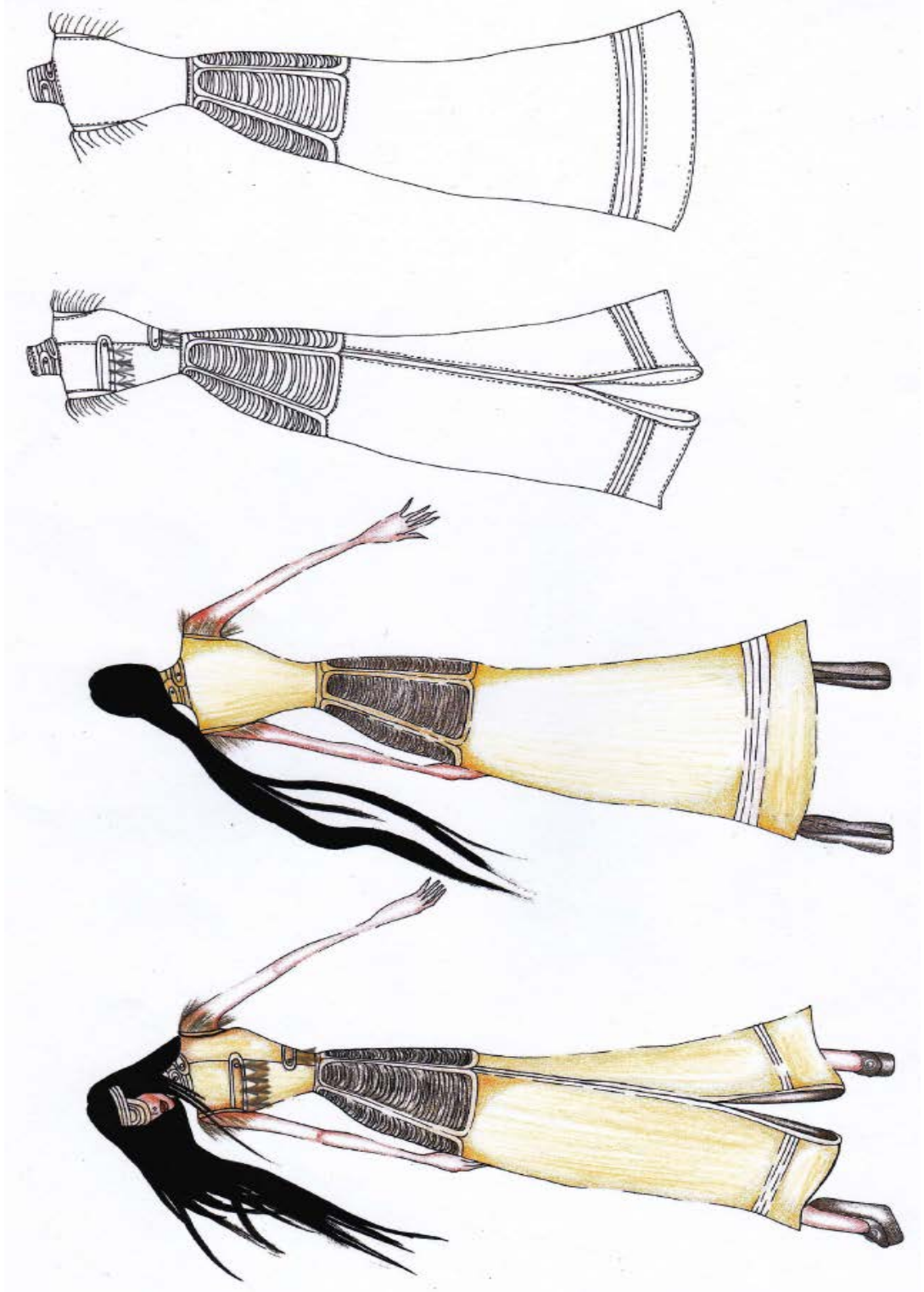
4.4.3. Tasarım ve Uygulama 3

Ulgen'in Dokuz Kızı

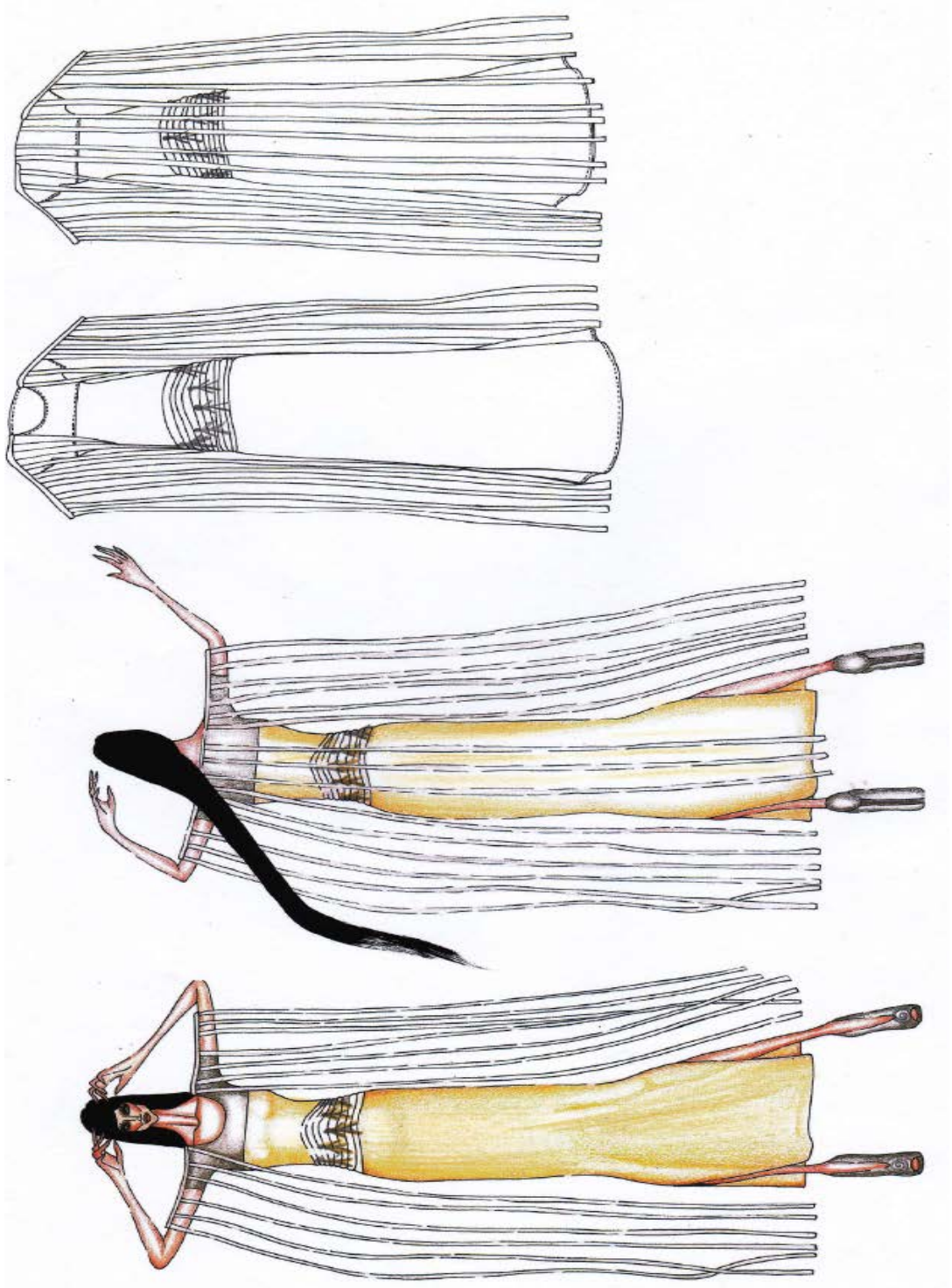
4.4.4. Tasarım ve Uygulama 4

Ülgen'in Dokuz Kızı

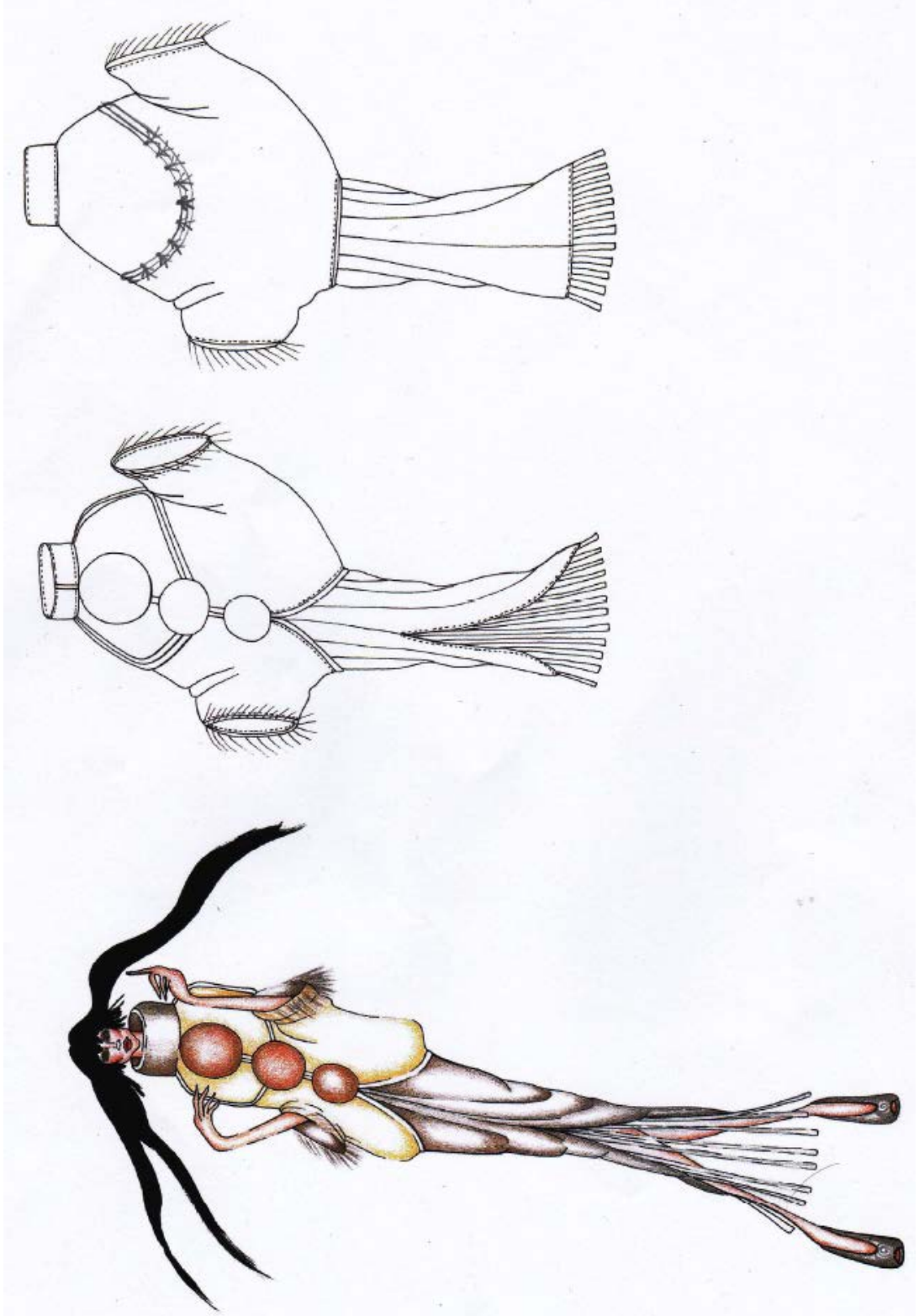
4.4.5. Tasarım ve Uygulama 5

Ulgen'in Dokuz Kızı

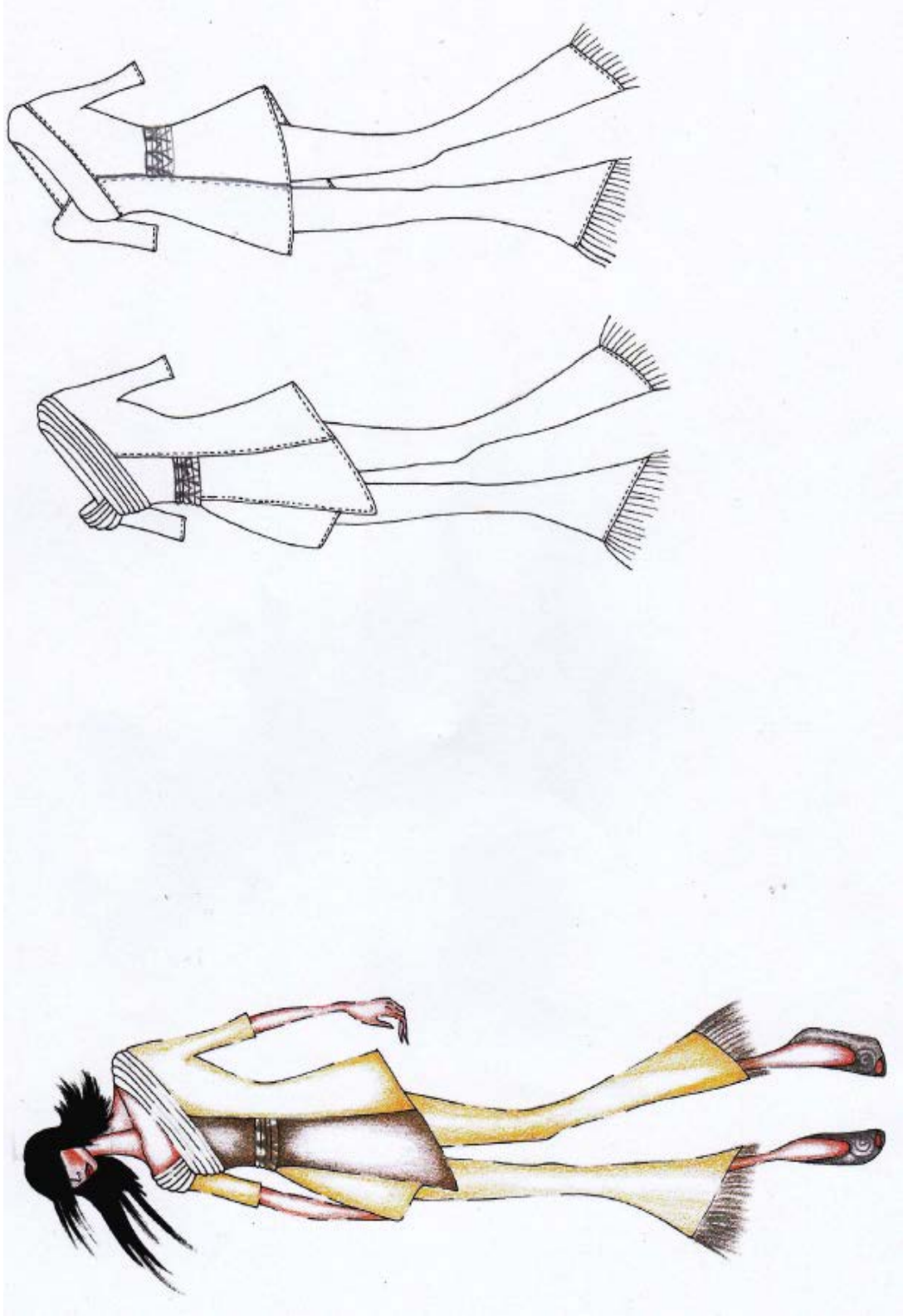

4.4.6. Tasarım 6

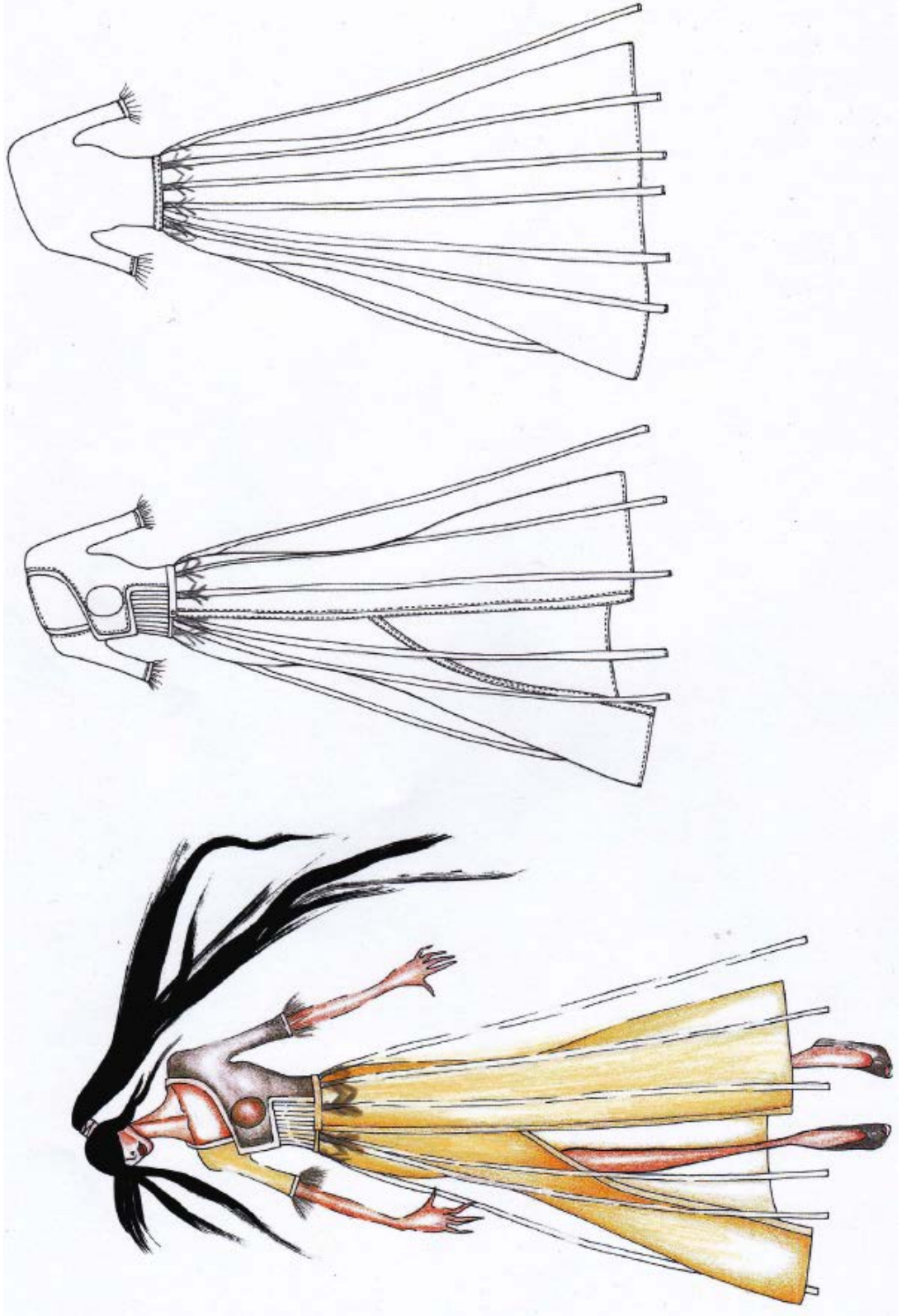
Ulgem'in Dokuz Kızı

4.4.7. Tasarım 7

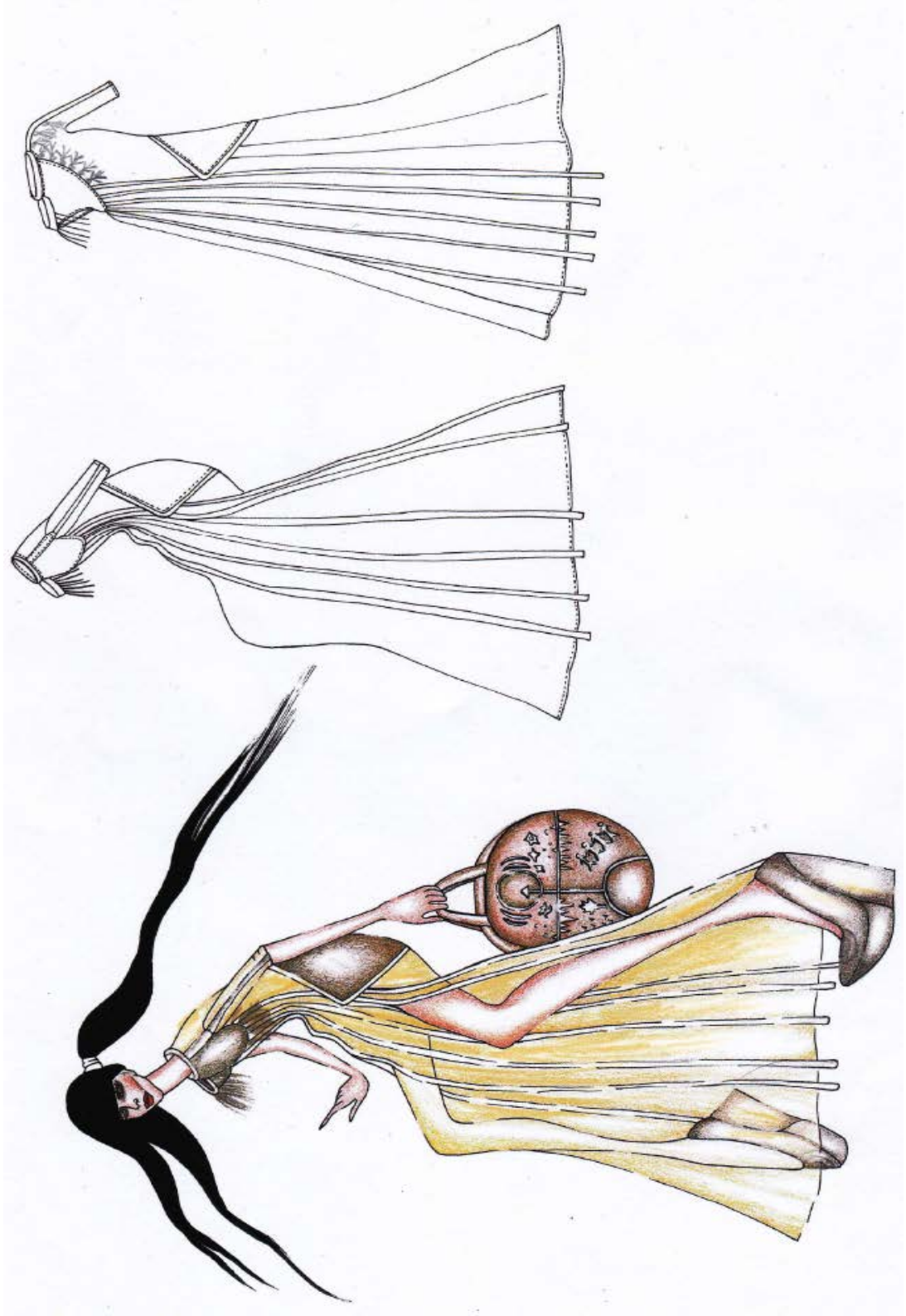
Ulgen in Dokuz Kisi

4.4.8. Tasarım 8

Ulgem'in Dokuz Kesi

4.4.9. Tasarım 9

Ulgen in Dokux Kexi

SONUÇ

Şamanizm çok geniş coğrafyalarda var olan bir inanç sistemi olarak görülmektedir. Bazı kaynaklara göre Şamanizm bir dindir, fakat kendi kanaatime göre Şamanizm kesinlikle bir din değildir. Dinin olduğu yerde İlahlara veya doğal güçlere inam vardır ve bu güçlerden yardım istenir. Şaman ise İlahların verdiği bu isimler altında gizlediği elementleri kullanarak, onları kendi aracına dönüştürür.

Tabii ve fiziksel bilgileri gizli isimlerle adlandırarak bu bilgilerin korunmasını sağlar. Şaman, gizli isimlerle insanın psiko-fizyolojik durumunu ve onun aklını tabii ve fiziksel güçlerle birleştirerek geleceği görme, daha doğrusu öngörüde bulunma yeteneğine sahip olan kişidir.

Şamanlar farklı coğrafya ve topluluklara göre kimi yerde tamamen çıplak, kimi yerde sade bir kıyafetle ayin yaparlarken birçok kültürde özel kıyafetlere kuşanırlar. İnanışa göre kıyafetleri, kıyafetlerinin üzerindeki parça ve aksesuarlar, tıpkı harici aksesuarlar gibi ruhlar üzerinde etkilidir. Günümüzde çoğu yerde sadece bir başlıkla yapılmaya devam eden Şaman törenleri kozmolojiyi bünyesinde barındıran eski kıyafetlerden yoksun hale gelmektedir. Bu yok oluş maalesef kıyafet üzerindeki mitolojik tasvirlerin de unutulması anlamına gelecektir.

“Her ne kadar bugün tam bir Şaman tören kıyafetiyle donanmış Şamanlara pek seyrek rastlanırsa da, daha çok Rusya ve kimi Avrupa müzelerinde bulunan koleksiyonlara bakarak Şaman tören kıyafetinin kökeni ve niteliği hakkında bir fikir edinmek olasıdır. Ayrıca gezginlerin çeşitli zamanlarda, çeşitli bölgelerdeki Şamanlara dair vermiş olduğu bilgiler de bu alanda tamamlayıcı unsur konumundadır. İşte bütün bunlara dayanarak çeşitli kültür dairelerine mensup kıyafet türlerini saptamak olası görünmektedir. Bu arada Şaman tören kıyafetlerinin, yalnızca kişisel ve rastlantısal bir buluş olmayıp, aynı zamanda dar ya da geniş bir bölgenin ortak düşünce ve tasarımlarının ürünü olduğu gözden kaçmamaktadır.”

Şaman tören kıyafetleri, bir toplumun dinî bakışlarının yansıması, toplumun hayat görüşlerinin, sosyo-kültürel dokusunun ifadesidir. Bunlar insanın hayal dünyasının dokunulabilecek prototipini yaratma ve dinsel inançlara ait dinî, ruhi fantastik gerçekliklere form bulma çabasıdır.

Kıyafetlerin tasarımlarının bütününe bazen gök hayvanı olan kuş, bazen ise yer hayvanı olan geyik, mus, ayı hâkimdir. Ancak gök ve yer hayvanlarının birlikte temsil edildiği tasarımlara da rastlanmaktadır ki bunlar en eski Moğol Şaman tören kıyafetlerinin esasını oluşturur.²⁷⁹ Tek başlarına dinî bir kozmografi oluşturan Şaman tören kıyafetlerinde, biçim ve tasarımın birbirinden farklı kavramlar oldukları görülmektedir. Biçim, Şaman tören kıyafetlerin anlam boyutu ile tasarım ise form ile alakalıdır. Dolayısı ile biçim Şamanlık insanın simgesel anlatımı olan gök ve yer hayvanının biçimleridir. Oysa tasarım zaman içerisinde gerek işlev gerekse mana olarak farklı anlamlar yüklenen ve etkileşimler sebebi ile değişime uğrayan bir yapı arz eder. Oluşturulan yeni formlar ve tasarımlar bize Şamanlık sisteminin millî gelişimini göstermekte olup gerek biçim gerekse tasarım olarak sınıflandırma ve kategorize etme imkânı tanımaktadır. Bazen biçimlerin bir milleten öbür millete geçerek kendi anlamlarını yitirdiklerini ya da birbiri içine geçtiklerini görmekteyiz. Bu da kıyafetin anlamlandırılmasında ve çözümlenmesinde ve milliyetlerinin saptanmasında bazı engelleri beraberinde getirmektedir. Bir Şaman tören kıyafeti anlamlandırılırken onun küçük parçalarından çok büyük parçalarını değerlendirmek gerekir. Çünkü her şeyden önce önemli olan Şaman tören kıyafetinin bütün olarak neyi temsil ettiği ve hangi işleve yönelik olduğudur.

“Bütün Şaman tören kıyafetlerinde genel benzerlikle beraber adlarında olduğu gibi içeriklerinde de farklılıklar vardır. Bu da coğrafi ve kavmi özelliklerle, Şamanlık geleneğiyle ve Şamanların statüleriyle bağlantılıdır.”²⁸⁰

Geçmişten günümüze ister Sibiryâ Şaman tören kıyafetleri, isterse de Moğol Şaman tören kıyafetleri çeşitli etkileşimler sonucu benzerlik ve farklılıkları beraberinde getirirse de zaman içinde millî bir kimlik gösterme niteliğini tamamen kaybetmemiştir. Her toplulukta olduğu gibi kıyafetler, toplumun mitolojisinin, kültürün, Şaman'ın mistik ve gizemli dünyasının âdetâ simgelere dönüşmüş birer vesikaları olup tarihin derinliklerine ışık tutmaktadırlar. Ayrıca kıyafetler, günümüze değin geçirdiği her bir sürecin sosyo-kültürel dokusunu yansıtan birer belge niteliği taşırlar. Şaman tören kıyafetleri her ne kadar geçmişten günümüze çeşitli toplumlarda farklı-farklı görünümlemlerle karşımıza çıksa da onun biçim ve anlam

²⁷⁹ O. Purev, **Mongolian Shamanism**, s. 172.

²⁸⁰ F.Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s. 174.

itibarıyla evrensel bir yönü bulunmaktadır. Şaman tören kıyafeti dendiğinde göz önünde canlanan siluet ve zihinde oluşan Şaman tören kıyafeti genel olarak hep aynıdır.

Ancak şunu da hatırlamakta yarar var ki uzun sürelerdir din olup olmadığı tartışıla gelen Şamanizm'in bir parçası olan Şaman tören kıyafetleri diğer dinlerin ve çeşitli toplulukların baskısı altında ve her toplumda görülen kültürel yozlaşmadan nasiplerini alarak geleneklerinden önemli ölçüde uzaklaşmışlar, eskiye oranla önemlerini ve orijinalliklerini kaybetmişlerdir.

Şaman tören kıyafetlerine dayanarak geniş bir mekâna sahip olan Altay (Sibirya) topluluklarının, ayrıca Moğol ve Buryat Şaman tören kıyafetlerini, geleneksel kültürünü, örf ve adetlerini, karşılaştırmalı olarak yaptığım araştırma, günümüzdeki kültür seyrini daha iyi anlamaya ve genç moda tasarımcıları arasında manevi heyecanı yükseltmeye imkân sağlayacaktır. Düşüncemize göre, eski Moğol kültürünün kalıntılarını günümüzdeki Türk halklarının kültüründe tespit ederek geriye doğru araştırmaları derinleştirmek, geleceğimizi kazanacağımız anlamına gelir ki “Temeli olmayan kültür ve medeniyetlerin gelişmesi mümkün değildir.”

KAYNAKLAR

1. Yazılı Kaynaklar

Akademia Nauk Soyuzu Sovetskıx Sosyalistiçeskih Respublik, (1971) İstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya Religioznie Prdstavleniya i Obryadı Narodov Sibiri ve XIX-Naçale XX Veka,"Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii, İzdatelstvo Nauka, Leningradskoe Otdelenie

ALEKSEYEV, Nikolay A. (1984). *Şamanizm Tyurkoyaziçnih Narodov Sibiri*, Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka.

ALLAHMANLI, Mahmud, (2001) *Şaman, Ozan ve Aşiq*, Bakü: Ağridağ Neşriyyatı.

ANOHİN, A.V., (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (çev.: Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova) Konya: Kömen Yay.

BANZAROV, D. (1891). *Çornaya Vera, İli Şamanstvo u Mongolii i Drugie Stati*, Petersburg: SPb., Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk.

BASİLOV, V. N., (1984). *İzbranniki Duhov*, Moskova: Politizdat Yay.

BAYALIEVA, T.D. (1972). *Doislamskie Verovaniya i ih Perejitki u Kirgizov*, Frunze: Nauka Yay.

BAYAT, Fuzuli (2009). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Yay.

BAYAT, Fuzuli (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, İstanbul: Ötüken Yay.

BAYAT, Fuzuli (2011). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*, C.1, İstanbul: Ötüken Yay.

BOGORAZ, V. G. (1910). *K Psikologii Şamanstva u Narodov Severo- Vostoçnoy Azii*, LXXXIV-LXXXV, S.1-2, Moskova: Etnog. Oboz.

BREAM, Harald, (2004) *Ateşin Efendisi Şaman*, Ankara: Yurt Kitap Yay.

BULUÇ, Sadettin (1971). “Şamanizm”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: Diyanet Yay.

BUYANBAT, H. (1985). *Mongoliin boogiin şaşnii uçir*, Ovor Mongol: Ovor Mongol Hevleliin Horoo Yay.

CAMPBELL, Joseph (2011). *İlkel Mitoloji, Tanrının Maskeleri*, (çev.: Kudret Emiroğlu) İstanbul: İmge Kitabevi.

CHADWICK, Nora K., (1996). Şaman, (çev.: Ali Abbas Çinar - Gamze Yamaç), *Bilig (Bilim Ve Kültür Dergisi)*, Sayı: 3.

ÇORUHLU, Yaşar (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Yay.

DALAY, Ç. (1959). *Mongolin Boogiyn Moroliyn Tovç Tuuh*, Ulanbaatar: Shinjleh uhaan bolovsroliin hureelengiin ESH-nii hevleliin gazar Yay.

DALKIRAN, Ahmet, (2008). “İslamiyet Öncesi Türk Sanatı’nda Şamanizm’in Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 25.

DARHANOVA, A. İ., (2008). Doktora Tezi, *Şamanizim Buryat Predbaykaliya v Postsovetski Period*, Ulan-Ude.

DEMİR, Ali Faik; AKGÜN, Nebahat, (2009). *Şaman ve Türk Dünyası*, İstanbul: Bağlam Yay.

DEREBOY, Elif Jülide, (2008). *Moda & 100 Yılın Moda Tasarımcıları*, İstanbul:

Özel Güzel Sanatlar stilistik- Moda Yay.

DIÓSZEGI, Vilmos; HOPPAL, Mihaly, (1978). *Shamanism In Siberia*, (çev.: Aliye Uslu Üstten) Budapest: Akademia Kiado.

DÜNYAMALIYEVA, Sebire, (2003) *Moda Tarihi ve Dünya Halklarının Milli Geyimleri*, Bakü: Tefekkür Yay.

EBERHARD W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*, (çev.: Nimet Uluğtuğ) Ankara: TTK Yay.

EKİNCİKLİ, Mustafa (1991). “Türk İnanç ve Dini Hayatının Tarihi Seyri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 74.

ELİADE, Mircael (2006). *Şamanizm*, Ankara: İmge Kitabevi Yay.

ERÖZ, Mehmet (1973). *Türk İçtimai Hayatında Totemizm İzleri*, İstanbul: İktisat Fakültesi Mecmuası'ndan Ayrı Basım.

ESİN, Emel (1992). *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

GADAMBA, Ş., (1990). “*Mongoliin Nuuts Tovçoo*”, (çev.: Ç. Damdinsüren) Ulaanbaatar: Ulsiin yayınevi.

GÜL, Bülent, (2007). Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni, *Bildiriler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi.

HANGALOV, M.N., (2004). *Buryatı*, Ulan-Ede: Respublikanskaya Tipografiya.

HOPPAL, Mihaly (2012). *Avrasya'da Şamanlar* (çev.: Bülent Bayram-H.Şevket Çağatay Çapraz), İstanbul: YKY Yay.

İh Oyunlag Hün, (2012). S. 8, Ulaanbaatar: Selengepress yayınevi.

İh Oyunlag Hün, (2012). S. 9, Ulaanbaatar: Selengepress yayınevi.

İNAN, Abdülkadir (1998). “A. V. Anohin, Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İNAN, Abdülkadir, (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnstitut Etnologii i Antropologii imeni N. N. Mikluho Maklaya, (2009). *Etniçeskaya İstoriya i Etniçeskaya Kultura*, Moskva Ulan-Ude: FGOU VPO “VSGAKİ” Yay.

LOPSAN, M.B. Kenin, (1987) *Obryadovaya Proktika i Folklor Tuvinskogo Şamanstva*, Novosibirsk: Nauka.

MARHAAHÜÜ, D. (2011). "Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çagan sanaa gol gurban belegdel mön , *Tengerleg Böö*, S. 5, Ulaanbaatar: Selengepress yayınevi.

MARHAAHÜÜ, D. (2011). “Höh, çagaan, ulaan öngö bol tenger, çagan sanaa gol gurban belegdel mön”, *Tengerleg Böö*, S. 9, Ulaanbaatar: Selengepress yayınevi.

MİHAYLOV, T. M., (1978). *Buryatskiy Şamanizm*, İstoriya, struktura, soşialnie funkçii, Novosibirsk: Nauka.

OTGONY, Purev, (2012). *Mongolian Shamanism*, (Translation: Purvee Gurbadaryn) Ulaanbaatar: Munhiin Useg Yay.

ÖGEL, Bahaeddin, (1947). Uygurlarda Menşe Efsanesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V, Ankara

ÖGEL, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi C. 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Basımevi.

ÖNEY, G. (1968). Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat ağacı Motifi, *Belleten*, XXXII.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

PERRIN, Michel (2011). *Şamanizm*, (çev.: Bülent Aribaş) İstanbul: İletişim Yay.

Pirverdioğlu, Ahmet (2000). “Dede Korkut ve Şamanizm”, *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

POTANİN, G.N. (1881). *Oçerki Severo- Zapadnoy Mongolii*, II, IV Petersburg: Jurnal Ministerstva Narodnago Prosveşçeniya.

PROKOFYEVA, Yekaterina Dmitriyevna (2014). *Sibiry Halklarının Şaman Kıyafetleri* (çev.: Atilla Bağcı), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

PÜREV, O., (2009) *Mongol Böögiyn Şaşın*, S. 5, Ulaanbaatar: Selengepress Yay.

RADLOFF, Wilhelm (2009). *Türklük ve Şamanlık*, İstanbul: Örgün Yay.

Rodloff, W., (1957). *Sibir`yadan*, (çev.: Ahmet Temir) C II, İstanbul: Maarif Basımevi.

ROUX, Jean-Paul, (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul: Kabalıcı Yay.

RUBEN, W. (1943). “Budizma’nın Menşei ve Özü”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 5.

SORGER, Richard; UDALE, Jenny, (2013). *Moda Tasarımının Temelleri*, (çev.:

Çiğdem Sirkeci) İstanbul: Literatür Kitabevi.

STEWART, Julie, (2003). *Moğol Şamanizminin Ana Hatları*, (çev.: Kemal Menemencioğlu) Ulanbatur, Moğolistan: Golomt Center for Shamanist Studies.

SUXBAATAR, G. (1971). *Syanbi*, Ulaanbaatar: Munhiin Useg Yay.

SÜSLÜ, Özden, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

ŞAGDARSÜREN, Ts., (1974). “*Mongolin Tsaatan Böögiin Tuhaï*”, *Studia Folclorica* (Aman zohiol sudlal), VIII-kitap, C. VI , Ulaanbaatar.

ŞENER, Cemal (2010). *Şamanizm*, İstanbul: Etik Yay.

TAYFUR, Kemal, (2000). “Gök Yolunun Kamları Altay Şamanizmi”, *Atlas, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, S. 11.

Tengerleg Böö, (2011). S. 5, Ulaanbaatar: Selengepress yayınevi.

Tengerleg Böö, (2011). S. 9, Ulaanbaatar: Selengepress yayınevi.

TOKAREV, Sergei Aleksandrovich, (2006). *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, (çev.: Rauf Aksungur) İstanbul: Ozan Yay.

TROŞÇANSKİY, V. F. (1902). *Evolyutsiya Çernoy Verı (Şamanstva) u Yakutov*, Kazan: Tipo-Litografiya İmperatorskogo Universiteta.

TUNA, Erhan (2000). *Şamanlık ve Oyunculuk*, İstanbul: Okyanus Yay.

TÜRKMEN, Fikret (2011), “Oğuzların İdari Yapı ve Boy Teşkilatlarında Dikotomik Özellikler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XI/1.

YALÇIN, Soner (1998). “Bakşılık”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Ankara: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, İstanbul: Ötüken Yay.

ZELENİN, D. K. (1936). *Kult Ongonov v Sibiri, Perejitki Totemizma v İdeologi Sibirskih Narodov*, Moskva Leningrad: İzvestiya Akademi Nauk.

ZENCER, Erkal (2000). *Postmodern Şamanizm Alevilik ve Ozanlar*, Ankara: İtalik Kitaplar.

2. Sözlü Kaynaklar:

- 19 Ocak 2013 tarihinde Ulanbator Moğolistan’da Prof. Dr. D.Marhahüü’yle yapmış olduğum reportaj.
- 22 Eylül 2012 tarihinde Ulan-Ude Buryat’da Doç. Dr. D.A. Nikolaeva’yla yapmış olduğum konuşma.

3. İnternet Kaynakları

http://art-maska.ucoz.ru/publ/izgotovlenie_masok/maski_narodov_severa/5-1-0-3

<http://blog.milliyet.com.tr/samanizm/Blog/?BlogNo=341352>

<http://buddhist.ru/eng/>

<http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Schamanentrommel2.JPG>

<http://fevzicelebi.tr.gg/%26%23350%3Baman-si.htm>

<http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/11/>

<http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/14/>

<http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/16/>

<http://folk-costume.com/shamanskij-kostyum/20/>

<http://fundayanar.blogspot.com.tr/2013/05/samanlik-nedir-nasil-saman-olunur.html>

<http://galiya-medeu.kz/page/shamanskie-odejanija>
<http://haberciniz.biz/eskisehirde-mogolistandan-kosovaya-turkiye-defilesi-2839888h.htm>
<http://larkpie.net/siberianlanguages/content/shamans-belt>
<http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=2&articleID=309&bhcp=1>
<http://legacy.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=18433&rog3=CH>
<http://linkfeedator.ru/inter/content/view/57175/9/20.03.2014>
<http://okulsel.net/docs/index-69696.html?page=2>
http://old.shaman.net.ua/page.php?al=kostum_shamana
http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/675791620_7-%C5%9EAMAN%C4%B0ZM%20VE%20ESK%C4%B0%20T%C3%9CRK%20%C4%B0N%C4%B0.pdf
http://stylemens.typepad.com/gq_styleguy/2007/03/would_i_wear_th.html
http://turkbilimi.com/wp-content/uploads/2011/02/mongolia_map.jpg
<http://turkistanarkeolojisi.blogspot.com.tr/>
<http://ulanbator.be.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=207664>
<http://universumcorpusnostrum.blogspot.com.tr/2012/11/samanizm.html>
<http://vespig.wordpress.com/2012/12/18/%D1%88%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8B-%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%B8-%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2-%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B0/>
<http://www.1bilgi.com/ilahiyat-din-kulturu/4266/cogul-kutsallar-arasinda-amanizm.html>
<http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/Samanizm.pdf>
<http://www.ampravda.ru/2013/05/16/038495.html>
<http://www.artdecor.com.tr/tasarim/00247/>
<http://www.bilgicik.com/yazi/samanizm-saman-giysisi/>
<http://www.cokbilgi.com/yazi/saman-giysisi-kiyafeti-samanizm/>
<http://www.etsy.com/listing/92217473/utha-shaman-original-hat-festival>
http://www.etsy.com/listing/94380610/utha-pom-pompia-ear-warmers?ref=frequently_bought_together_image_link

http://www.etsy.com/listing/94380610/utha-pom-pompia-ear-warmers?ref=v1_other_1

http://www.etsy.com/listing/99483132/utha-pinkponk-hat-pink-tribal-crochet?ref=v1_other_2

<http://www.forumex.net/sitemap/t-11290.Html/>

http://www.funkyfashiontrend.com/wp-content/uploads/2011/05/ss-110516-funky-fashion-11.ss_full.jpg

<http://www.gezimana.com/GeziNotlari/mogolistanda-samanizm-ve-tengricilik>

<http://www.harunyahya.org/tr/Kitaplar/748/islam-ve-uzakdogu-dinleri/chapter/6774>

<http://www.hermetics.org/samanizm.html>

<http://www.hermetics.org/samanizm.html#model>

<http://www.hermetics.org/samanizm.html#shaman>

http://www.historicalsense.com/Archive/Samanizm_1.htm

<http://www.mogolistandabiriz.org/samanizm-24s.htm>

<http://www.mongolianshaman.com/>

<http://www.nkj.ru/archive/articles/11202/>

<http://www.nomadictrails.com/travel/shaman/>

http://www.philology.nsc.ru/departments/folklor/monogr/tr_i_inn/photo/29.jpg

<http://www.pinterest.com/pin/136093219960282504/>

<http://www.pinterest.com/pin/348466089888650819/>

<http://www.pinterest.com/pin/348466089890061144>

<http://www.poniard.ru/catalogue/item/620.html>

http://www.ruhunyolculugu.com/turk_mitolojisinde_yaratis_2-t470.0.html;wap2

http://www.schemamag.ca/archive2/2007/01/john_gallianomakes_queer_the_n.html

<http://www.trendhunter.com/trends/wearable-textile-sculptures-the-shaman-suit-and-the-grieving-suit-by-nadine>

<http://www.trendhunter.com/trends/wearable-textile-sculptures-the-shaman-suit-and-the-grieving-suit-by-nadine>

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/668958568_1_%C3%B6geradem-g%C3%B6neltuba_t.pdf

<http://www.yakutskhistory.net/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%88%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0>

[%B8%D0%B7%D0%BC/](#)

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=145>

<https://www.etsy.com/listing/101796820/utha-little-shaman-kids-headpiece?ref=related-3>

<https://www.etsy.com/listing/114075863/utha-shaman-of-oz-mens-headpiece-men?ref=related-4><https://www.etsy.com/listing/92372041/utha-shaman-blue-neon-tribal?ref=related-3>

<https://www.etsy.com/listing/114075863/utha-shaman-of-oz-mens-headpiece-men?ref=related-4>

<https://www.etsy.com/listing/114120082/utha-shaman-obsidian-womens-hatfestival?ref=related-4>

<https://www.etsy.com/listing/92217473/utha-shaman-original-headaddress-festival?ref=related-0>

<https://www.etsy.com/listing/92388090/utha-shaman-horny-obanana-mens-hat?ref=related-4>

Saadettin Gömeç, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/29/208.pdf>

Sadettin BULUÇ, Şaman, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Minara GULİYEVA

Doğum Yeri ve Yılı: 1985/ Bakü, Azerbaycan

Yabancı Dil: Türkçe, Rusça, İngilizce, Farsça

Eğitim:

Yüksek Lisans: 2014, Dokuz Eylül GSF, Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı
2011, Ege Üniversitesi, Türkçe Öğretim Merkezi (TÖMER)

Lisans: 2010, Azerbaycan Devlet Ressamlık Akademisi, Mimarlık ve Dizayn
Fakültesi, Moda Tasarımı Anasanat Dalı

Lisans: 2006, Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Azerbaycan Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı

Lise: 2001, Arif Hüseyinzade adına 20 № Lise (Bakü,Azerbaycan)

İş tecrübesi:

2009-2010 ANS TV (Azerbaijan News Service)

Moda Tasarımcı (Bakü / Azerbaycan)

2008-2009 Abbas Mirze Şerifzade adına Kültür Merkezi

Resim Öğretmeni (Bakü / Azerbaycan)

2006-2007 Azerbaycan Devlet Ressamlık Akademisi

Üniversite Temsilcisi (Bakü / Azerbaycan)

2003-2006 Abbas Mirze Şerifzade Adına Kültür Merkezi

Organizatör (Bakü / Azerbaycan)

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

2012 Azerbaycan Aşçılar Federasyonu üyesi (Bakü,Azerbaycan)

2011 Dünya Gençleri Dostluk ve Dayanışma Derneği- Türk Dünyası Araştırma ve
Geliştirme işlerinden sorumlu, Genel Başkan Yardımcısı (Ankara, Türkiye)

2009 Azerbaycan Genç Ressamlar Birliyi üyesi (Bakü, Azerbaycan)

2008 UNESCO Uluslararası Halk Yaratıcılık Teşkilatı- Azerbaycan Temsilcisi
(Utah, ABD)

Diploma ve Ödüller:

- 2008 Ağustos Sertifika: UNESCO-nun Uluslararası Halk Sanatları Örgütü tarafından - Gençlerin I Kurultayı, Bountiful Utah /ABD
- 2010 Mart Diploma: Azerbaycan Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından- Genç Moda Tasarımcıları Festivali “Karvan”, Bakü /Azerbaycan
- 2010 Ekim Sertifika: UNESCO-nun Uluslararası Halk Sanatları Örgütü tarafından - Gençlerin II Kurultayı, Nanjing/ Çin
- 2009 Ekim Diploma: İslam Mutfağı Uluslararası Mutfak Festivali – Halk Sanatları Sergisi, Bakü/Azerbaycan
- 2009 Temmuz Sertifika: Kore Moda Federasyonu tarafından Uluslararası Moda Sergisi, Seul/Kore (Gold price, ödül)
- 2009 Mart Sertifika: Azerbaycan Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından- “8 Mart”, Bakü / Azerbaycan
- 2008 Ocak Diploma: Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma günü adına düzenlenen Karnaval gecesinin galibi (1. sıra, ödül), Bakü / Azerbaycan
- 2007 Ekim Diploma: Azerbaycan Cumhuriyeti Gençler ve Spor Bakanlığı tarafından “Bakü Moda rüzgarı-2007”, Bakü /Azerbaycan

Yayınları:

- 2014 Haziran, Yrd. Doç. Dr. Nevbahar Göksel, Minara Guliyeva “Buryat Şaman Tören Kıyafetleri”, Fililogiya Meseleleri dergisi, № 4, Tehsil ve Elm Neşriyyatı, Bakü, Azerbaycan
- 2012 Eylül, “Azerbaycan Muğam Sanatının 7 Güzelin Elbiselerine Yansıması” SOUNDS OF EURASIA dergisi, (UNESCO,IOV) Buryat/Ulan-Ude / Rusya
- 2011 Haziran, “Kültürel ve Manevi Değerlerin Çağdaş Modada Tasnifi” Grand Fashion Dergisi, Moskova / Rusya
- 2011 Mayıs, “Moda,Moda,Moda...” Cemiyet e-dergi, Türkiye / İstanbul
- 2009 Temmuz, Modern Kıyafetlerde Geleneksel Kültürün Uygulanması”, Kore Tekstil ve Moda Tasarımı Dergisi, Seul/ Kore

Yaptığı sunumları:

- 2014 Ocak “Geçmişten Günümüze Azerbaycan Aşçı Kıyafetleri”, Saravak/Malezya
- 2013 Şubat “Siyah Elbisem-Hocalı Soykırımı” Paris/Fransa
- 2013 Ocak “Türk Kültüründe Şaman İnancı ve Giysileri” Ulan-Bator/Moğolistan
- 2012 Kasım “Giysi ve Mimarlık” Sarayeva / Bosna Hersek
- 2012 Eylül “Azerbaycan Muğam Sanatının 7 güzelin Elbiselerine Yansıması”
V Uluslararası Halk Yaratıcılığı Teşkilatı Kongresi, Ulan-Ude
/ Buryat / Rusya
- 2010 Ekim “Muğam-Yüzyılların Sesi” (UNESCO-IOV) Nanjing/ Çin
- 2009 Haziran “Azerbaycan Karabağ halıları” Şeki/ Azerbaycan
- 2008 Ağustos “XIX y.y. Azerbaycan Kıyafetleri” Utah / ABD